

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»

Διπλωματική Εργασία

«Διαχείριση Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.
Μια συγκριτική μελέτη του Πάνθεον της Ρώμης και της Ροτόντας στη
Θεσσαλονίκη»

ΕΛΕΝΗ ΧΙΩΤΟΥ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

ΤΖΑΝΑΒΑΡΑ ΑΝΤΩΝΙΑ

Επιβλέπουσα Β' Καθηγήτρια

ΚΑΛΑΜΑΡΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Στη Νατάσσα

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κ. Αντωνία Τζαναβάρα για το αληθινό της ενδιαφέρον και τις πολύτιμες συμβουλές της που συνέβαλαν στην βελτίωση του περιεχομένου της εργασίας.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη συν-επιβλέπουσα κ. Παρή Καλαμαρά για τις εποικοδομητικές της παρατηρήσεις.

Θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω την κ. Πέλλη Μάστορα για την συνέντευξη που μου παραχώρησε για τη Ροτόντα, όπως και την κ. Μαρία Καγιαδάκη για τη βοήθειά της.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Ευδοκία Μελεζιάδου-Δομπούλα και την κ. Ελένη Λεονταρίδη καθηγήτριες του ΑΠΘ για τις χρήσιμες συμβουλές τους, όπως και τους φίλους και συναδέλφους μου στο ΑΠΘ. Επίσης, τις φίλες μου Ευαγγελία Τσεβά, Ειρήνη Θεοχαρίδου, Όλγα Τσάτσου, Νανά Γκουβατζή και το Χρήστο Μαντατζή, που ήταν πάντα δίπλα μου.

Τέλος, ένα ευχαριστώ από καρδιάς στο Χρήστο για την αμέριστη κατανόησή του.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει δυο μνημεία ενταγμένα στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, το Πάνθεον της Ρώμης και τη Ροτόντα της Θεσσαλονίκης. Η εργασία έχει ως σκοπό να διασαφηνίσει τις έννοιες της πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη και ειδικότερα στην Ελλάδα και την Ιταλία, να περιγράψει τους τρόπους ένταξης ενός μνημείου στον ΚΠΠΚ, να κοινοποιήσει τις προϋποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες τα δυο αυτά μνημεία εντάχθηκαν στον κατάλογο, να παρουσιάσει μια συγκριτική μελέτη των δυο μνημείων, να εντοπίσει τις ομοιότητες και διαφορές τους και τέλος να αποτυπώσει τη μνημειακή εμπειρία που προσφέρουν τα δυο αυτά μνημεία στους επισκέπτες τους. Από την παρουσίαση και τη συγκριτική μελέτη των δυο μνημείων προκύπτουν διαφορές σχετικά με το πώς οι δυο αυτοί χώροι λειτουργούν ως προς την πολιτιστική και εκπαιδευτική τους πολιτική, ενώ παράλληλα καταγράφονται τα δυνατά σημεία και οι αδυναμίες του κάθε μνημείου. Επίσης, παρατίθενται προτάσεις για την περαιτέρω βελτίωση της πολιτιστικής πολιτικής των δυο μνημείων.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Μνημεία, UNESCO, Πάνθεον, Ροτόντα, Πολιτιστική Πολιτική, Πολιτιστική Κληρονομιά

Abstract

The present thesis focuses on the comparative study of two monuments included in the UNESCO World Heritage List, the Pantheon in Rome and the Rotunda in Thessaloniki. The aim of this work is to clarify the concepts of cultural policy and cultural heritage in Europe and in particular in Greece and Italy, to describe the ways of including a monument in the World Heritage List. Furthermore, its objective is to notify the prerequisites according to which these two monuments were included in the list, to present a comparative study of them by presenting their similarities and differences and finally to express the experience that they offer their visitors.

From the presentation and comparative study of the two monuments, arise differences regarding how these two places behave in terms of their cultural and educational policy, while at the same time the strengths and weaknesses of each monument are recorded. Moreover, proposals for the further improvement of the cultural policy of the two monuments are presented.

KEY WORDS

Monuments, UNESCO, Pantheon, Rotunda, Cultural Policy, Cultural Heritage

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	ii
Περίληψη.....	iii
Abstract.....	iv
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ.....	vii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	4
Πολιτιστική πολιτική.....	4
1.1. Η έννοια της πολιτιστικής πολιτικής.....	4
1.2. Οι στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής.....	7
1.3. Η πολιτιστική πολιτική στην Ευρώπη.....	9
1.4. Η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα.....	12
1.5. Η πολιτιστική πολιτική στην Ιταλία.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	17
Πολιτιστική κληρονομιά.....	17
2.1. Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς.....	17
2.2. Η προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....	20
2.3. Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς.....	24
2.4. Κριτήρια ένταξης στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.....	27
2.5. Η σημασία ένταξης ενός μνημείου στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	32
ΤΟ ΠΑΝΘΕΟΝ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ.....	32
3.1. Μνημειακή ταυτότητα.....	32
3.2. Ιστορικά στοιχεία.....	34
Διπλωματική Εργασία.....	

3.3. Επικοινωνιακή πολιτική.....	37
3.4. Εκπαιδευτική πολιτική.....	39
3.5. Η ένταξη του Πάνθεον στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	45
Η ΡΟΤΟΝΤΑ.....	45
4.1. Μνημειακή ταυτότητα.....	45
4.2. Ιστορικά στοιχεία.....	48
4.3. Επικοινωνιακή πολιτική.....	51
4.4. Προσβασιμότητα στο μνημείο.....	55
4.5. Εκπαιδευτική πολιτική.....	56
4.6. Η Ροτόντα ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ.....	60
Μεθοδολογία έρευνας.....	60
5.1. Μεθοδολογικά εργαλεία έρευνας.....	60
5.2. Το μεθοδολογικό εργαλείο της συνέντευξης.....	61
5.3. Αξιολόγηση αποτελεσμάτων έρευνας.....	64
5.4. Η SWOT Ανάλυση στα δυο μνημεία.....	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ.....	69
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ.....	69
6.1. Συγκριτική παρουσίαση των δυο μνημείων.....	69
6.2. Συμπεράσματα-προτάσεις.....	72
Επίλογος.....	74
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	93
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ- ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ.....	93

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΕΕ Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΦΑΠΟΘ Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΚΠΠΚ Κατάλογος Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

ΜΠΚ Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βασικό ζήτημα που πραγματεύεται η διπλωματική είναι τα πολιτιστικά μνημεία της Ροτόντας στη Θεσσαλονίκη και του Πάνθεον στην Ιταλία σε σχέση με την προβολή κι αξιοποίηση τους ως μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία εμπίπτει στο γνωστικό πεδίο του μεταπτυχιακού προγράμματος του ΕΑΠ «Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων» και ειδικότερα στην ενότητα «Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων», καθώς εξετάζει θέματα μνημείων και πολιτιστικής πολιτικής.

Η Θεσσαλονίκη είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Ελλάδας με ιστορία 2300 ετών με ιδιαίτερη και πολυδιάστατη φυσιογνωμία από τα Ελληνιστικά χρόνια έως σήμερα. Μεγάλο μέρος της ιστορίας της κατέχει η Βυζαντινή περίοδος. Αυτό μαρτυρά και το γεγονός ότι στην πόλη υπάρχουν δεκαπέντε παλαιοχριστιανικά-βυζαντινά μνημεία ενταγμένα στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, αναδεικνύοντας την αποτύπωση του Βυζαντίου σε αυτή. Ανάμεσα σε αυτά τα μνημεία βρίσκεται και η Ροτόντα, μοναδικό μνημείο τριών θρησκειών, του Δωδεκάθεου, του Χριστιανισμού και του Ισλαμισμού. (Παπαγιαννόπουλος & Αναστασίου, 1985:12-13).

Η Ρώμη η «Αιώνια Πόλη» των Λατίνων, ιδρύθηκε από τον Ρωμύλο και το Ρώμο το 753 π.Χ. Στη διάρκεια των αιώνων εξελίσσεται σε κυρίαρχο κράτος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, αρχικά της Ρωμαϊκής δημοκρατίας, αργότερα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και τον 4ο αι. μ.Χ. της Χριστιανικής λατρείας, ενώ στην περίοδο της Αναγέννησης η Ρώμη δίνει εξαιρετικά δείγματα πολιτισμού και τεχνών. Τα θρησκευτικά και δημόσια μνημεία στο κέντρο της Ρώμης εντάσσονται στον ΚΠΠΚ της UNESCO το 1980 ως μνημεία εξαιρετικής ομορφιάς, ένα από αυτά το Πάνθεον, είναι το αρχαιότερο κτίσμα του κόσμου που η χρήση του δεν διακόπηκε ποτέ. (Καζιάνης, 2007:13-15).

Και οι δυο προαναφερόμενες πόλεις είναι αγαπημένοι προορισμοί πολιτιστικών ταξιδιωτών, καθώς προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών, ενώ τα πολιτιστικά τους μνημεία είναι ευρέως γνωστά τόσο στις χώρες τους όσο και στο εξωτερικό, δίνοντας θετικές προοπτικές ανάπτυξης τόσο του τουρισμού όσο και της πολιτιστικής προβολής. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη διαπίστωση το Πάνθεον και η Ροτόντα εξετάζονται για την πολιτιστική πολιτική των χωρών τους, κάτω από το πρίσμα της πολιτιστικής πολιτικής της Ευρώπης μιας και τα δυο πολιτιστικά μνημεία που εξετάζουμε ανήκουν σε αυτή. Παρουσιάζεται η ιστορία και η εξέλιξη των μνημείων μέσα στο χρόνο, διερευνάται η επικοινωνιακή τους πολιτική και οι ομάδες κοινού στις οποίες απευθύνονται, το πώς τα μνημεία προσπαθούν να ανταπεξέλθουν στις σύγχρονες ανάγκες των επισκεπτών τους, μελετάται η εκπαιδευτική τους πολιτική, όπως και οι τρόποι που ακολουθούνται για την εφαρμογή τους. Η ένταξη των δυο μνημείων στον ΚΠΠΚ της UNESCO τονίζει την σημαντικότητα και σπανιότητά τους ενώ παράλληλα συμβάλει στην αύξηση της επικενημότητάς τους.

Η αναζήτηση πληροφοριών βασίστηκε στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, καθώς επίσης και σε κείμενα διεθνών φορέων που έχουν άμεση σχέση τόσο με τα εξεταζόμενα μνημεία, όσο και με την πολιτιστική πολιτική και κληρονομιά. Πληροφοριακό υλικό αντλήθηκε επίσης από άρθρα και έγκριτες ιστοσελίδες..

Η δομή της εργασίας διαρθρώνεται σε έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται η έννοια και οι στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής τόσο στην Ευρώπη γενικά, όσο και στην Ιταλία και την Ελλάδα ειδικότερα. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς και της προστασίας της, γίνεται αναφορά στα μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στο πώς εντάσσεται ένα μνημείο στον ΚΠΠΚ. Στο τρίτο, μελετάται το Πάνθεον, η ιστορία του, η πολιτιστική και εκπαιδευτική του πολιτική, καθώς επίσης τα κριτήρια ένταξης του στον κατάλογο της UNESCO. Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η Ροτόντα, η ιστορία του μνημείου, η πολιτιστική και εκπαιδευτική πολιτική, που εφαρμόζει και τα κριτήρια ένταξης του στον κατάλογο της UNESCO. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας, όπως και η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της. Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια συγκριτική

παρουσίαση των δυο μνημείων, διατυπώνονται συμπεράσματα και καταγράφονται προτάσεις για την περαιτέρω ενίσχυση της πολιτιστικής πολιτικής των δυο μνημείων.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των βιβλιογραφικών αναφορών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Πολιτιστική πολιτική

1.1. Η έννοια της πολιτιστικής πολιτικής

Ο πολιτισμός δεν είναι μια ασαφής θεωρητική έννοια, αλλά αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο για ένα έθνος, καθώς περιλαμβάνει τις αξίες ενός τόπου, την ποικιλία των μνημείων του, τις λαϊκές δοξασίες, τις παραδόσεις και προφορικές του διηγήσεις. Είναι μέσο συνένωσης των λαών που θα πρέπει να αφορά τον κάθε άνθρωπο (Χριστογιάννης, 2006:14-15). Όταν συναντήθηκαν ο πολιτισμός με τη μόρφωση και η κοινωνία με την πολιτική γεννήθηκε στην Ευρώπη μεταπολεμικά η έννοια της «πολιτικής του πολιτισμού» (Ζορμπά, 2014:11-13).

Ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών UNESCO, θέλοντας να δώσει τον ορισμό της «πολιτιστικής πολιτικής», αναφέρει ότι είναι το γενικότερο σύνολο των ηθελημένων και προμελετημένων χρήσεων μιας κοινωνίας που έχει σαν τελικό σκοπό την ικανοποίηση συγκεκριμένων αναγκών πολιτιστικής φύσεως δια μέσου της καλύτερης εκμετάλλευσης των φυσικών και ανθρωπίνων αποθεμάτων ενός κοινωνικού συνόλου μια καθορισμένη περίοδο. Ο πολιτισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ανθρώπινη ανάπτυξη, με σύμμαχο την επιστήμη και τα τεχνολογικά επιτεύγματα (UNESCO, 1969:10).

Η πολιτιστική πολιτική με μια πιο συνοπτική απόδοση της έννοιας της, είναι μια ομάδα από στόχους, μέσα και φορείς που τοποθετούνται σε μια τέτοια διάταξη, ώστε να επιφέρουν την προβολή και διάδοση του πολιτιστικού γίνεσθαι μιας οργανωμένης ομάδας σε μια συγκεκριμένη χρονική διάρκεια (Κόνσολα, 2006:27-28). Η πολιτιστική πολιτική κατά τον Wyszomirski, (Ζορμπά, 2014:31-32), αποτελεί ένα συνονθύλευμα ανθρώπων και οργανώσεων, που ασχολούνται με την ίδρυση, προέλευση, δημοσίευση, διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών και τις εκπαιδευτικές πρακτικές, αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά, τις δραστηριότητες ψυχαγωγίας και τα προϊόντα που δημιουργεί η τέχνη.

Πρόσφατα, στην έννοια της πολιτιστικής πολιτικής αποδόθηκε ένας ακόμη ορισμός, συστήνοντας την ως ένα νέο τρόπο πολιτικής ανάπτυξης και οικονομικής ευμάρειας (Ζορμπά, 2014:48-49). Φυσικά και δεν υπάρχει πολιτιστική πολιτική αποκομμένη από την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία και τα μέσα επικοινωνίας, το εισόδημα και τον ελεύθερο χρόνο των πολιτών, την ανάπτυξη της περιφέρειας, την φροντίδα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Όπως δεν νοείται πολιτιστική πολιτική που δεν θα περιλαμβάνει στους κόλπους της τόσο τα άτομα νεότερης ηλικίας, όσο και τους ηλικιωμένους, αλλά και τις ευαίσθητες, ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Για να μπορέσει να εφαρμοστεί η πολιτιστική πολιτική, που έχει σχεδιάσει μια χώρα ή σε μικρότερη κλίμακα ένας πολιτιστικός οργανισμός, θα πρέπει να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, να έχουν τεθεί μελλοντικοί μακροχρόνιοι σκοποί, να είναι αυτοί ικανοί και μετρήσιμοι, να έχουν εξασφαλιστεί ενδεδειγμένα μέτρα εφαρμογής, να υπάρχουν τα κατάλληλα άτομα και οι οικονομικοί πόροι για την επίτευξη των στόχων αυτών και να ισχύουν θεσμικές ρήτρες. Επίσης, τα ανωτέρω κριτήρια θα πρέπει να μπορούν να συνδυαστούν βάσει ενός καλά σχεδιασμένου και διαρθρωμένου πλάνου δράσης. Τέλος, αναγκαίο είναι να επιλεγεί ένα μέσο αξιολόγησης για την εκτίμηση των αποτελεσμάτων και αν χρειάζεται, την επανεξέτασή τους (Φεσσά-Εμμανουήλ, 1978:20).

Ένας επιμέρους τομέας της πολιτιστικής πολιτικής είναι η χορηγία των τεχνών. Η χορηγία στον πολιτιστικό τομέα έχει σκοπό την χρηματοδοτική ενίσχυση του πολιτισμού από ιδιωτικούς φορείς. Κάθε ιδιώτης μπορεί να γίνει αρωγός στον πολιτισμό, με αντάλλαγμα την ευεργεσία και προβολή του κοινωνικού του προφίλ (Ελληνική Δημοκρατία, 2019). Η εξασφάλιση πόρων από τον ιδιωτικό τομέα, με την οποία δύναται ένας φορέας-οργανισμός να καλύψει τις ανάγκες του για πολιτιστικές δραστηριότητες, συνεπάγεται την ταυτόχρονη προβολή του χορηγού με την προώθηση του πολιτιστικού προϊόντος. (Ζούνης, 2009:20).

Ο πολιτισμός μπορεί να αποτελέσει ένα μεγάλο πλεονέκτημα για την οικονομία, αλλά πέρα από την οικονομική διάσταση, αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η κοινωνική διάσταση, καθώς τα πολιτιστικά δρώμενα μεταφέρουν στις επόμενες γενιές αξίες, μνήμες, συνθήκες της ζωής του παρελθόντος. Τα τελευταία χρόνια ο πολιτισμός είναι ο κλάδος που παρουσιάζει αύξηση μεγαλύτερη σε σχέση με άλλους κλάδους, οικονομικά ισχυρότερους στο παρελθόν, όπως πχ. της αυτοκινητοβιομηχανίας. Το έτος 2019 οι δαπάνες για τον πολιτισμό κατείχαν ένα ποσοστό της τάξης του 1,4% στο Ευρωπαϊκό ΑΕΠ (ποσό που μεταφράζεται σε 95 δισεκατομμύρια ευρώ), με το χαμηλότερο ποσοστό να καταγράφεται στην Ελλάδα (0,3%) και το υψηλότερο στην Εσθονία (2,9%). Ο πολιτισμός συμβάλλει στην ευημερία δίνοντας κίνητρα δημιουργίας θέσεων εργασίας, ως σημαντικός μοχλός ανάπτυξης για την οικονομία μιας χώρας και συνδέεται άμεσα ή έμμεσα και με τον τουρισμό τον επονομαζόμενο πολιτιστικό τουρισμό ενισχύοντας τον (Σύκα, 2018; Eurostat, 2021). ¹

¹ Ωστόσο, αν και η πολιτιστική πολιτική συνδέεται με την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, τις περισσότερες φορές είναι αδικημένη, ειδικά όσον αφορά τα δημόσια κονδύλια (Ζορμπά, 2014:36).

1.2. Οι στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής

Τα αγαθά του πολιτισμού είναι ένα σημαντικό κοινωνικό κεφάλαιο, που με το πέρασμα του χρόνου αποκτούν μεγαλύτερη αξία λόγω εξαιρετικής τεχνικής ή παλαιότητας, αποτελώντας παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές. Αυτό το «κεφάλαιο» λοιπόν δεν αλλοιώνεται με τα χρόνια, αλλά ενδυναμώνεται και σε αυτό θα πρέπει να συμμετέχουν όλοι οι πολίτες, χωρίς κοινωνικές διακρίσεις, οικονομικές ή μορφωτικές αδυναμίες. Έτσι οι άνθρωποι που διαχειρίζονται τον πολιτισμό θα πρέπει να εφαρμόζουν κατάλληλες πολιτικές, ώστε η δυνατότητα διάθεσης των πολιτιστικών αγαθών να είναι ανεμπόδιστη και προσιτή σε όλους (Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηπείρου, 2007:12).

Η πολιτιστική πολιτική έχει σκοπό την περιφρούρηση και ανάδειξη των πολιτιστικών αποκτημάτων κάθε λαού, την παρότρυνση και ενίσχυση της καλλιτεχνικής έκφρασης και της συμμετοχής του κοινού στην απόλαυση των πολιτιστικών αγαθών (Κόνσολα, 2006:37). Βασικοί στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής στις μέρες μας είναι η συμμετοχή κάθε πολίτη στο πολιτιστικό γίγνεσθαι, η αξιοποίηση των πολιτιστικών ευκαιριών για την παραγωγή πολιτιστικού έργου, η επίτευξη της προσδοκίας να αποτελέσουν τα πολιτιστικά προϊόντα μέσο αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου των ανθρώπων, η ενασχόληση ενός ευρύτερου κοινού με πολιτιστικές δράσεις, η μείωση των ωρών τηλεθέασης, η παροχή ίσων πολιτιστικών ευκαιριών για κάθε πολίτη και η υποστήριξη της δια βίου μάθησης. (Φέσσα-Εμμανουήλ, 1978:60). Άρα ένα ολοκληρωμένο σχέδιο πολιτιστικής πολιτικής ενισχύει τις διαδικασίες συνεχούς κατάρτισης και επιμόρφωσης των πολιτών, δίνει εναύσματα για τη δημιουργία -όπου απουσιάζουν- και την αναδιαμόρφωση -όπου υφίστανται- των κατάλληλων συνθηκών για κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση, τονώνει τις εκπαιδευτικές και εν γένει πολιτιστικές δράσεις, για όλους, ενώ συμβάλλει στη στήριξη του τόπου με έργα ανάπτυξης (Black, 2009:19-20).

Από την αντίπερα όχθη, σημαντικά ζητήματα που δυσχεραίνουν το σχεδιασμό και την άσκηση πολιτιστικής πολιτικής αποτελούν:

- η κωλυσιεργία των πολιτιστικών οργανισμών στην ανάληψη κατάλληλων μέτρων, ικανών αφενός στο να βοηθήσουν να ξεπεραστεί η δυσλειτουργία τους ως φορείς και αφετέρου στο να παροτρύνουν τη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων
- ο κατακερματισμός αρμοδιοτήτων

- η δυσκολία συντονισμού και ενημέρωσης όλων των αρμοδίων του τομέα της πολιτιστικής ανάπτυξης
- η ελλιπής κατάρτιση εργαζομένων, που απασχολούνται στον πολιτιστικό τομέα
- τα χαμηλά χρηματοδοτικά κονδύλια για τον πολιτισμό
- οι ελλείψεις στον τομέα της καλλιτεχνικής παιδείας στα σχολεία
- η ανεπάρκεια προβολής πολιτιστικών επιτευγμάτων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

(Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 1992:71).

Κατά τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όχι μόνο η αποστολή και οι σκοποί των πολιτιστικών οργανισμών, αλλά και ο ίδιος ο άνθρωπος.

Ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης πρέπει να διερευνώνται, π.χ. να ανιχνεύονται δυσκολίες, να καταγράφονται προβληματισμοί και να σχεδιάζονται πρακτικές για την προσέγγιση των πολιτών και την ενθάρρυνση της συμμετοχής τους στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Η χάραξη πολιτιστικής πολιτικής θα πρέπει να επικεντρώνεται στην καθημερινότητα του κοινού, να προσπαθεί να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά και τις ανάγκες του, ώστε να επιτύχει όχι απλά την πρόσβασή του, αλλά και την ουσιαστική συμμετοχή του στα προσφερόμενα πολιτιστικά αγαθά, λειαίνοντας τις όποιες ανισότητες υπάρχουν. Αξιοποιώντας όλα όσα αναφέρθηκαν, η πολιτιστική πολιτική στοχεύει σε έναν αληθινά πολυεπίπεδο διάλογο, με διαμόρφωση πρακτικών ισότιμων, ώστε να εμπλουτίσει την πολιτιστική ταυτότητα και να πλησιάσει και τη νέα γενιά. Εξετάζοντας τις πολιτιστικές συγκρούσεις με παρρησία και διάλογο οφείλει να ξανακοιτάξει την πολιτιστική πλευρά των δημοσίων ή ιδιωτικών φορέων σε σχέση με το κοινό, όπως και να διαμορφώσει τις νέες αξίες που προκύπτουν. (Ζορμπά, 2018).

1.3. Η πολιτιστική πολιτική στην Ευρώπη

Στην Ευρώπη στα μέσα του 20^{ου} αι., μια μερίδα επιστημόνων της «ανθρωπιστικής πολιτισμολογίας» (με κύριους εκπροσώπους τους Arnold, Leavis και Elliot) αρέσκεται στην παράδοση νοσταλγώντας τον τρόπο ζωής που υπήρχε πριν από την έλευση της τεχνολογίας. Θεωρεί τον πολιτισμό ικανό μόνο για απόλαυση μιας ομάδας καλλιεργημένων ατόμων ειδικότερα της μορφωμένης αστικής τάξης και όχι των λαϊκών στρωμάτων, ενώ άλλο ένα μέρος επιστημόνων εκφράζεται με απόλυτο συντηρητισμό πάνω σε πολιτιστικά ζητήματα συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, με αποτέλεσμα την πολιτιστική νέκρωση ολόκληρων περιοχών (Φέσσα-Εμμανουήλ, 1978:59). Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ιδρύονται οργανισμοί που έχουν σαν μέριμνά τους την πολιτιστική πολιτική σημειώνοντας αξιοσημείωτες παρεμβάσεις πάνω στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών και την ανάπτυξη της πολιτιστικής διπλωματίας. Το 1945 ιδρύεται η UNESCO, με σκοπό «να οικοδομήσει την ειρήνη στο πνεύμα των ανθρώπων» (Χριστογιάννης, 2006:137). Η UNESCO φροντίζει για τη διατήρηση, προαγωγή και διάδοση της γνώσης, εξασφαλίζοντας τις κατάλληλες μεθόδους για τη διαφύλαξη και συντήρηση των παγκόσμιων πολιτιστικών αγαθών. Έχει κανονιστική δράση, εστιάζει δηλαδή στη σύνταξη και εφαρμογή Συμβάσεων διεθνούς ισχύος περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Συνδράμει και παρέχει –κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες- υπηρεσίες νομοθετικής φύσεως, καθώς επίσης στήριξη για ό,τι αφορά στην πολιτιστική κληρονομιά. Το 1949 ιδρύεται στο Στρασβούργο το Συμβούλιο της Ευρώπης με στόχους την πολιτιστική ταυτότητα-κληρονομιά, την πολιτιστική ενίσχυση, συνεισφορά και πρόοδο μέσω της δημοκρατίας και της εκπαίδευσης. Πρόκειται για οργανισμό πανευρωπαϊκό που φέρει την ευθύνη της συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για θέματα προφύλαξης και διάδοσης του πολιτιστικού πλούτου της Ευρώπης, ενώ οργανώνει συνέδρια και δράσεις τόνωσης της ενότητας και της κοινής πολιτιστικής ταυτότητας των κρατών της. Το 1988 ιδρύεται η Επιτροπή Πολιτιστικών Θεμάτων, η οποία απαρτίζεται από εκπροσώπους των Ευρωπαϊκών κρατών και την Επιτροπή για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Αρμοδιότητες της είναι η πολιτιστική συνεργασία, οι πολιτιστικές αναγκαιότητες των κρατών μελών, η επιστασία και ο προσδιορισμός της αξίας των πολιτιστικών δράσεων και η επαφή με μη-

κράτη μέλη της Κοινότητας, αλλά και με το Συμβούλιο της Ευρώπης (Κόνσολα, 1995:30-31, 66-67; Κόνσολα, 2006:123-144).

Ουσιαστική πνοή αλλαγής στην Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πολιτική φέρνει η συνθήκη του Μάαστριχτ το 1991, που θέτει ως πρωτεύον κοινοτικό ζήτημα την προβολή της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς σεβόμενη την ποικιλομορφία των πολιτισμών στα κράτη-μέλη της (Χριστογιάννης, 2006:154-155), ενώ ορίζει την Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Επιτροπή υπεύθυνη για τον πολιτισμό. Η Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Επιτροπή αποτελείται από: α) τη Γενική Διεύθυνση, για θέματα οπτικοακουστικών μέσων, επικοινωνίας και πληροφόρησης, β) το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που εκδίδει αποφάσεις πολιτιστικής φύσεως, δεσμευτικές για τα κράτη- μέλη της Ε.Ε., γ) το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο που διαχειρίζεται χρηματοδοτήσεις πολιτιστικής φύσεως, δ) την Επιτροπή των Περιφερειών που ασχολείται με την κοινωνική πολιτική και την επιστημονική αναζήτηση. (Weidenfeld, [χ.χ.]:240-242).

Η πολιτιστική συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης κατοχυρώνεται στην πρώτη και σημαντικότερη Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τον Πολιτισμό το 1954 στο Παρίσι, η οποία παρέχει το πλαίσιο για παρέμβαση του Συμβουλίου σε ζητήματα εκπαίδευσης, πολιτιστικής κληρονομιάς, αθλητισμού και νεολαίας και επικεντρώνεται στα ακόλουθα:

- καθιερώνει τον πολιτιστικό διάλογο, αποτρέποντας πολιτιστικές ή θρησκευτικές διενέξεις
- αναπτύσσει την ιδιομορφία στον πολιτισμό
- δίνει έμφαση στην ύψιστη σημασία της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς. (Χριστογιάννης, 2006:166-167; Κόνσολα 2006:140-141).

Το όνειρο για μια ενωμένη Ευρώπη και στον πολιτισμό αποτελεί έως τις μέρες μας έναν από τους βασικότερους, κοινούς στόχους της ατζέντας των Ευρωπαϊκών κρατών-μελών λόγω των πολιτιστικών ομοιομορφιών των πολιτισμών της. Η πολιτιστική δράση βασίζεται σε κοινούς ιδεολογικούς άξονες, όπως η δημοκρατία, η ελευθερία της άποψης -δηλαδή ότι αναφέρεται στο κράτος δικαίου- και αποσκοπεί στην τόνωση της πολιτιστικής ενότητας και στην δημιουργία μιας κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας (Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, 2004:592).

Οι πολιτιστικές επιδιώξεις της Ευρώπης σε εθνικό, όσο και Ευρωπαϊκό επίπεδο στο πλαίσιο μιας κοινής πολιτιστικής πολιτικής, που θα δίνει στον πολιτισμό τη σημαντικότητα που πρέπει να έχει για την συνεκτικότητα των Ευρωπαϊκών λαών, είναι η ενθάρρυνση της πολιτιστικής διαφορετικότητας, η τόνωση του πολιτισμού ως κομβικό σημείο δημιουργικότητας και η πολιτιστική ενδυνάμωση (Παπούλιας, 2018:288-292).

Από την άλλη πλευρά, η ενοποιημένη Ευρώπη δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες νέων προοπτικών για την προβολή των πολιτιστικών αγαθών, αλλά και τη συνειδητοποίηση των κοινών παραδόσεων που ενώνουν τους λαούς της Ευρώπης. Από την άλλη τονίζει και τους κινδύνους, που ελλοχεύουν σχετικά με την περιφρούρηση της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, προβλήματα που χρήζουν άμεσης συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών, ξεπερνώντας τα εθνικά τους στερεότυπα (Βουδούρη, 1992:17-18).

Ο πολιτισμός για την Ευρώπη είναι εκτός από ιστορία, ένα νέο βήμα τουριστικής ανάπτυξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης. Επενδύοντας στον πολιτισμό και ειδικότερα με τις δυνατότητες που δίνει η ΕΕ για επενδύσεις θα μπορούσαν να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας σε πόλεις και νομούς (όπως η ψηφιοποίηση τεκμηρίων πολιτιστικού περιεχομένου για την προάσπιση της γνώσης). Στα χρόνια που θα ακολουθήσουν, η ΕΕ μέσω των ταμείων της προάγει την πολιτιστική καινοτομία παράλληλα με την πολιτιστική βιομηχανία και την ανάπτυξη των ψηφιακών μεσών για τον πολιτισμό. (Ευρωπαϊκή Ένωση, [χ.χ.]).

1.4. Η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα

Οι πολιτιστικές ενασχολήσεις των Ελλήνων κατέχουν τις χαμηλότερες θέσεις στην Ευρώπη, ενώ αντίθετα είναι οι πρώτοι στην τηλεθέαση (σύμφωνα με τη δημοσκόπηση «Ευρώ-βαρόμετρο» του 2001 που έγινε για όλα τα κράτη της ΕΕ και δημοσιεύτηκε στον Τύπο). Αυτό κατά ένα μεγάλο μέρος οφείλεται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο δεν φρόντισε ώστε να καλλιεργήσει στους Έλληνες την αγάπη για τον πολιτισμό. (Τουλουμάκος, 2004:120-121; Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021; Γιάνναρου, 2002).

Θα λέγαμε ότι τα βασικά προβλήματα της Ελληνικής Πολιτιστικής Πολιτικής είναι η θέση ενός «ρομαντικού» κράτους, που συμβάλλει ελάχιστα στην κουλτούρα, η ιδέα ότι το πολιτιστικό γίνεσθαι είναι είδος πολυτελείας και η αδυναμία των φορέων του τόπου να αντιμετωπίσουν τα πολιτιστικά προβλήματα και να χαράξουν μια σωστή πολιτιστική πολιτική (Φέσσα-Εμμανουήλ, 1978:61-64).

Με την ψήφιση του συντάγματος το 1975 στην Ελλάδα, για πρώτη φορά κατοχυρώνονται μέτρα για την πολιτιστική καλλιτεχνική δημιουργικότητα και την περιβαλλοντική προστασία. Ειδικότερα, θεσπίζεται η ανεξαρτησία της έκφρασης και του Τύπου, καθορίζεται ο ρόλος των ραδιοτηλεοπτικών μέσων για την πολιτιστική εξέλιξη, απελευθερώνονται οι εκφάνσεις της τέχνης, της έρευνας και της εκπαίδευσης με κρατική στήριξη και ενθάρρυνση, ενώ το κράτος υποχρεούται να μεριμνεί για την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών αγαθών (Κόνσολα, 2006:176-178).

Το Σύνταγμα της Ελλάδας στηρίζει ισότιμα την πολιτιστική προστασία των μνημείων της χώρας, όπως και θέματα προέλευσης. Ως πολιτιστικά αποκτήματα θεωρούνται οι αποδείξεις της ατομικής ή συλλογικής δραστηριότητας σε υλική ή άυλη μορφή. Γίνεται προσπάθεια από το νόμο για να μην υπάρξει πολυκερματισμός όσον αφορά την προστασία των αγαθών, ρυθμίζονται θέματα που αφορούν την αρχαιολογική μελέτη, τα μουσεία και τα πολιτιστικά κίνητρα. Παράλληλα, ενθαρρύνεται η συμμετοχή του κοινού στη συντήρηση και κατάδειξη του πολιτιστικού γίνεσθαι χωρίς την ανάπτυξη όμως της ιδιωτικής χορηγίας. (Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, 2004:21-40).

Στο Σύνταγμα ορίζεται η ίδρυση του Υπουργείου Πολιτισμού που πρωτοστατεί στα πολιτιστικά δρώμενα της χώρας, καταργώντας την αδιαφάνεια με αναλυτικούς οικονομικούς ελέγχους και στελέχη ικανά και καταρτισμένα όπως και με συγκροτημένο σχέδιο δράσης ενίσχυσης της Ελληνικής Πολιτιστικής Πολιτικής (Στεφανίδης, 2004:52-53; Κόνσολα, 2006:176-178).

Το έτος 2002 ψηφίζεται ο νόμος 3028/2002 που ορίζει ότι η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά θα πρέπει να προστατεύεται από το κράτος, ενώ κατονομάζει τα αγαθά της πολιτιστικής κληρονομιάς ως τα συνολικά πολιτιστικά κειμήλια με μνημειακή βαρύτητα που έχουν τοπική, αλλά και οικουμενική αξία. Ορίζεται η προστασία τους, από την πολιτεία, προωθούνται διεθνείς συνεργασίες, αναλύονται ζητήματα σχετικά με τις πολιτιστικές ανταλλαγές, καθορίζεται και ενδυναμώνεται η παρουσία της Ελλάδας στον οικουμενικό πολιτιστικό ιστό (Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, 2004:11-13).

Παράλληλα, με τον παραπάνω νόμο δίνεται δικαίωμα και σε κάθε Έλληνα πολίτη να θεωρεί επιβεβλημένη την εφαρμογή του νόμου, τόσο για την πολιτιστική προστασία, αλλά και για την δυνατότητα αμφισβήτησης ενεργειών που ίσως θα προσπαθούσαν να αλλοιώσουν την Ελληνική πολιτιστική κληρονομία (Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, 2004:53-64, 296).

Οι πόροι του Υπουργείου Πολιτισμού προέρχονται από τον προϋπολογισμό του, τις δημόσιες χρηματοδοτήσεις, τον ΟΠΑΠ, τα Κοινοτικά Πακέτα, εθνικούς και τοπικούς φορείς, εθελοντές, πολιτιστικά ιδρύματα όπως και τις πολιτιστικές βιομηχανίες (Κόνσολα, 2006:211).

Στην ελληνική πολιτιστική πολιτική μετέχουν ενεργά εκτός από το Υπουργείο Πολιτισμού, το Υπουργείο Εξωτερικών, το Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού, η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, ο Οργανισμός Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού και άλλα πολιτιστικά ιδρύματα Ελληνικού ενδιαφέροντος του εξωτερικού. (Χριστογιάννης, 2006:119-135). Από το Υπουργείο υλοποιούνται έργα αξιοποίησης και αποκατάστασης των μνημείων, διοργανώνονται δράσεις, εκθέσεις, δημιουργούνται προγράμματα μάθησης και ενθάρρυνσης του κοινού στην εξερεύνηση των μνημείων. Τα κοινοτικά πλαίσια στήριξης συμπράττοντας με τις κατά τόπους αρχαιολογικές υπηρεσίες αξιοποιούν κονδύλια από την ΕΕ σε έργα μνημειακής και γνωσιακής εμπειρίας (Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων, 2007:10-11).

1.5. Η πολιτιστική πολιτική στην Ιταλία

Στην Ιταλία η μεγάλη πληθώρα των πολιτιστικών της αγαθών οδηγεί τους νομοθέτες να λάβουν μέτρα για την προστασία τους ήδη από το 1773. Το 1902 απαγορεύεται δια νόμου η εκποίηση καλλιτεχνικών προϊόντων και η εξαγωγή από τη χώρα πολιτιστικών αγαθών καλλιτεχνικής ή ιστορικής αξίας. Ο νόμος 1089 (1/6/1939) ορίζει ότι στον πολιτισμό ανήκουν κινητά και ακίνητα αντικείμενα καλλιτεχνικής, ιστορικής, αρχαιολογικής ή εθνικής αξίας, ενώ τον ίδιο μήνα ψηφίζεται ο νόμος 1497 (29/6/1939) που προασπίζει τις «φυσικές καλλονές-Bellezze naturali», εννοώντας τα ακίνητα σπάνιας φυσικής ομορφιάς. (Τροβά, 2018:258). Το 1947 το άρθρο 9 του Ιταλικού συντάγματος αναφέρει ότι «η Δημοκρατία προάγει την ανάπτυξη του πολιτισμού και της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας, Προστατεύει το τοπίο και την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά του Έθνους», δίνοντας τη σύνδεση του Έθνους με τον πολιτισμό. Με το νόμο 310 (26/4/1961) δημιουργείται επιτροπή «για την προστασία και αξιοποίηση των αντικειμένων ιστορικής αρχαιολογικής καλλιτεχνικής αξίας του τοπίου» (Τροβά, 2018:238). Η επιτροπή αυτή σχετίζεται με πολιτιστικά αγαθά και φυσικά τοπία και θεωρεί ότι τα πολιτιστικά αγαθά είναι και εθνική κληρονομιά. Με το νόμο αυτό εισάγονται και τα περιβαλλοντικά αγαθά (beni ambientali) στα πολιτιστικά. Το 1972 τα πολιτιστικά αγαθά περνούν στην αρμοδιότητα των «Regioni» (δηλαδή στην αυτοδιοίκηση), ενώ το 1974 με τον νόμο 657, ιδρύεται Υπουργείο για την προστασία και προάσπιση των πολιτιστικών αγαθών. Η Ιταλία το 1998 προσδιορίζει ως «πολιτιστικά αγαθά» τα:

- ακίνητα ή κινητά δημιουργήματα με καλλιτεχνική ή αρχαιολογική αξία
- οικοδομήματα που λόγω της ιστορίας τους έχουν πολιτιστικό ενδιαφέρον
- ιστορικά αντικείμενα και καλλιτεχνήματα
- αρχαία
- βιβλία (Parlamento Italiano, 1998)

Την ίδια χρονιά ο νόμος απαγορεύει την εξαγωγή οποιωνδήποτε πολιτιστικών αγαθών, που ανήκουν σε ιδιώτες, ενώ πολιτιστικά αγαθά που ανήκουν στο Δημόσιο εξάγονται μόνο με ειδική άδεια του Υπουργού (Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, 2004:53-64; Τροβά, 2018:257-259).

Στην Ιταλία λαμβάνονται υπόψη ως πολιτιστικό προϊόν που χρήζει προστασίας όχι μόνο τα αντικείμενα, αλλά και ό,τι πρεσβεύει την ελεύθερη βούληση των πολιτών, μιας και η προστασία τόσο της φυσικής, όσο και της πολιτιστικής καλλιτεχνικής δημιουργίας συμβάλλουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου (Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, 2004:53-64).

Για την Ιταλία πρωτεύει η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς (*beni culturali*). Στη γείτονα χώρα, δεδομένου ότι το Υπουργείο Πολιτισμού ασχολείται με διάφορα θέματα, το κομμάτι της Διεθνούς Πολιτιστικής Κληρονομιάς το έχει αναλάβει η Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικών Σχέσεων, τμήμα του Υπουργείου Εξωτερικών για τις συνδιαλλαγές με την UNESCO, το Συμβούλιο της Ευρώπης και η ΕΕ, ενώ με τα πολιτιστικά της Ινστιτούτα σε άλλες χώρες προάγει τον Ιταλικό πολιτισμό και στο εξωτερικό. (Ruigrok, 2004).

Στην Ιταλία σήμερα κυριαρχούν δυο τάσεις, αφενός μια αγάπη έντονα στραμμένη στην Ρωμαϊκή περίοδο και την Αναγέννηση, αφετέρου η έντονη επιθυμία επιστροφής των λεηλατημένων αριστουργημάτων της που κοσμούν προθήκες Ευρωπαϊκών μουσείων. Αυτές οι τάσεις ενισχύουν την ανάγκη άσκησης μιας δυναμικής πολιτιστικής πολιτικής. Το Υπουργείο Πολιτισμού της χώρας συνδιαχειρίζεται ζητήματα πολιτιστικής φύσεως και σχεδιασμού με οκτώ υπουργεία. Κυριότερα αυτών είναι τα Υπουργεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Περιβάλλοντος και το Υπουργείο Προεδρίας. Παράλληλα, στη χώρα λειτουργούν πολιτιστικά τμήματα στις είκοσι περιφερειακές ενότητες της, ενώ υπάρχει και η Διαπεριφερειακή Συντονιστική Επιτροπή Πολιτισμού, με αρμοδιότητα της τον συντονισμό της εργασίας των πολιτιστικών περιφερειακών τμημάτων και την εκπροσώπηση τους στο Κοινοβούλιο (Τροβά, 2018:214-216).

Μέχρι πριν λίγα χρόνια υπήρχε μια πελατειακή πολιτική που αντιμετώπιζε την πολιτιστική κληρονομιά ως κτήμα πλουσίων ιδιωτών και όχι του έθνους. Αυτό αλλάζει δραστικά στις 22 Φεβρουαρίου 2014, όταν ο Dario Franceschini, Υπουργός Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τουρισμού της κυβέρνησης Ρέντσι, αναπτύσσει την πολιτιστική διπλωματία, με σκοπό να προβάλει την Ιταλία στον υπόλοιπο κόσμο και ενισχύει τον πολιτιστικό διακρατικό διάλογο (Niglio, 2016:1-13).

Όπως και σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες, έτσι και στην Ιταλία, τα πολιτιστικά έργα και εκδηλώσεις ενισχύονται με ιδιωτική χρηματοδότηση σε μεγάλο βαθμό. Είθισται εταιρείες, βιομηχανικοί κολοσσοί, τράπεζες, επιφανείς ιδιώτες (επονομαζόμενοι μαϊκήνες), κόμματα ή μη-κερδοσκοπικοί οργανισμοί να χρηματοδοτούν μεμονωμένους καλλιτέχνες ή συλλόγους. (Κόνσολα, 2006:47-48) Προκειμένου η Ιταλία να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του μειωμένου κρατικού προϋπολογισμού για συντήρηση των πολιτιστικών μνημείων της, αναζητήθηκαν εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης. Πρωταρχικά, η Ιταλική κυβέρνηση στράφηκε σε διάσημους Ιταλικούς οίκους μόδας για χορηγίες, κάτι που σχολιάστηκε αρνητικά από τους επικριτές που βλέπουν την πολιτιστική κληρονομιά να γίνεται μέσον διαφημιστικής προβολής. Το 2014 μια οργάνωση η “LoveItaly” προτείνει να γίνουν χορηγοί μη κυβερνητικοί οργανισμοί, ιδρύματα που ασχολούνται με την τέχνη, ακόμη και φοιτητές τεχνών. Η οργάνωση αυτή πρεσβεύει ότι αυτή η κίνηση του λεγόμενου “crowd funding” μπορεί να αποτελέσει ένα διεθνές κίνημα, μιας και οι κυβερνήσεις πια δεν μπορούν να συνδράμουν επαρκώς στην προστασία των μνημείων τους και επειδή τα πολιτιστικά προϊόντα είναι κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας (elculture.gr., 2016). Ωστόσο, η ιδιαίτερος ενισχυμένη ιδιωτική πολιτιστική συμμετοχή έχει επιφέρει συχνά φόβους για ιδιωτικοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, συγκαλυμμένης υπό το πρίσμα της τοπικής ανάπτυξης (Ponzini, 2010:508-521). Οι χρηματοδοτήσεις μάλιστα του πολιτιστικού μάρκετινγκ υπερβαίνουν σε πολλές περιοχές τα ποσά που δίνονται για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Borko, 1996).

Η Ιταλία θεωρείται πρωτοπόρος στη δημιουργία πολιτιστικών βιομηχανικών περιοχών που ενισχύουν την τέχνη και προάγουν τις πολιτιστικές βιομηχανίες. Έτσι σχεδόν το 50% των αγροτικών περιοχών στην Ιταλία μπορούν να υπαχθούν σε πολιτιστικές περιοχές, στις οποίες μπορούν εύκολα να αναπτυχθούν εστίες πολιτισμού βασισμένες σε μελέτες ανάπτυξης ειδικών πολιτιστικών επιστημόνων (Nuccio, 2017:405-424).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Πολιτιστική κληρονομιά

2.1. Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η λέξη «κληρονομιά» αφορά στο σύνολο ή μέρος των περιουσιακών στοιχείων ενός ατόμου που περνά στην κατοχή κάποιου άλλου ατόμου, αλλά και ό,τι αφήνεται, μεταφορικά, ως παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές (Παπανικολάου, 2017:258). Η πολιτιστική κληρονομιά θεσπίστηκε ως έννοια τον 20^ο αι., με σκοπό να συνδέσει το παρόν με το παρελθόν της ανθρωπότητας, να δημιουργήσει δεσμούς μεταξύ ατόμων και λαών και να μεταφέρει στις μελλοντικές γενιές τα πολιτιστικά αγαθά των προγόνων, γνώσεις, αξίες, παραδόσεις και ήθη (Ζορμπά, 2014:16-17).

Ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» χρησιμοποιείται λοιπόν για να προσδιορίσει τόσο τα πολιτιστικά μνημεία, με υλική διάσταση, όσο και τα άυλα αγαθά, που χαρακτηρίζουν τον πολιτισμό ενός λαού, δηλαδή «μνημεία» χωρίς σύσταση, όπως οι λαϊκοί μύθοι και παραδόσεις. (Αρβανιτίδου, 2006:13). Αναφέρεται στη συνολική ποσότητα των αγαθών πολιτισμού ενός τόπου, την ιστορική μνήμη ενός έθνους, καθετί που ιδρύθηκε σε παρελθόντα έτη και συνδέεται με την πορεία του έθνους αυτού στο χρόνο, στα αντικείμενα που έχουν «σύσταση», σε αυτά που έχει κατασκευάσει ο άνθρωπος, αλλά και στα έργα του νου και της διανοίας. Στην υλική πολιτιστική κληρονομιά ανήκουν τόσο έργα κινητά, όπως ευρήματα ανασκαφών και βιβλία, όσο και ακίνητα, χωρίς δυνατότητα μετακίνησης τους, όπως πόλεις, ψηφιδωτά, τοπία σπάνιας περιβαλλοντικής ομορφιάς. (Παυλογεωργάτος, 2003:27-28).

Σήμερα, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει εμπλουτιστεί με ιστορικές και ανθρωποκεντρικές αναφορές, εστιάζει στην καθημερινότητα και όχι μόνο στους διάσημους καλλιτέχνες και πνευματικά ρεύματα του παρελθόντος (Ταμπάκη, 2011:8). Επιπλέον, η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να συνδέεται με το παρελθόν, περιλαμβάνει ωστόσο και κάτι καινούργιο, τη διεργασία πολιτιστικής ανάπτυξης του σήμερα, που απορρέει από το χθες. Ενώ λοιπόν η πολιτιστική κληρονομιά στο παρελθόν είχε την έννοια του κληροδοτήματος,

στις μέρες μας αποκτά μια ακόμη διάσταση, αυτή της εξυπηρέτησης οικονομικών σκοπών (Χατζηανδρέου, 2020), π.χ. την ανάπτυξη μιας τοπικής κοινωνίας, σχετιζόμενη με ένα μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς.

Σύμφωνα με τον Εκπαιδευτικό, Επιστημονικό και Πολιτιστικό Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών-UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization), ο όρος πολιτιστική κληρονομιά υποδιαιρείται στις εξής κατηγορίες:

Α) την υλική πολιτιστική κληρονομιά, με υποδιαιρέσεις:

- την κινητή πολιτιστική κληρονομιά (περιλαμβάνει ζωγραφικά έργα, αγάλματα, νομίσματα, ιδιόχειρα έγγραφα)
- την ακίνητη πολιτιστική κληρονομιά (περιλαμβάνει μνημεία και χώρους ανασκαφών)
- την υποβρύχια πολιτιστική κληρονομιά (περιλαμβάνει υποβρύχιους θησαυρούς, ναυαγισμένα οικοδομήματα, κουφάρια πλοίων)
- την άυλη πολιτιστική κληρονομιά (περιλαμβάνει προσωπικές διδαχές, θρύλους, παραστάσεις)

Β) την φυσική πολιτιστική κληρονομιά (δηλαδή φυσικά τοπία, γεωλογικά σπάνια φαινόμενα

Γ) την πολιτιστική κληρονομιά που υπάγεται σε καθεστώς ένοπλης διένεξης. (UNESCO, 2017).

Ως πολιτιστική κληρονομιά λοιπόν δεν αναφέρονται μόνο τα αντικείμενα που τοποθετούμε σε μουσεία ή τα μνημεία, τοπικές εορτές, αλλά και ιστορικές διαδρομές ιδιαίτερης αξίας, μύθοι και θρύλοι των προγόνων μας από προηγούμενες γενιές που στη συνέχεια θα δοθούν ως κληροδότημα στις επόμενες. Ειδικά για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά θα μπορούσαμε να πούμε ότι αφενός αναφέρεται στη συγκέντρωση των γνώσεων που αποκόμισε η ανθρωπότητα στο πέρασμα των αιώνων μέχρι σήμερα, αφετέρου ότι δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την προώθηση γόνιμου διαπολιτισμικού διαλόγου ανάμεσα στα έθνη και στηρίζει την πολυπολιτισμικότητα (Μοίρα, 2019:20-21).

Η πολιτιστική κληρονομιά βρίσκεται παντού γύρω μας, σε μνημειακά έργα των αστικών κέντρων, σε τοπία εξαιρετης φυσικής ομορφιάς, σε θαυμάσια χειροτεχνήματα και μνημεία γραπτού λόγου, όσο και άυλα πολιτιστικά αγαθά, όπως τα παραμύθια, οι γεύσεις, η μουσική. Δεν έχει διατίμηση, είναι πανανθρώπινη και ανήκει μόνο στο μέλλον, ενώ στις μέρες μας και με την εξάπλωση του διαδικτύου η πρόσβαση σε αυτή μπορεί να γίνει

ευκολότερη από ποτέ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017; Ελλάδα. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2000:51).

Η Ευρώπη θέλοντας να καταδείξει την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς θεσπίζει προγράμματα και διοργανώνει εκδηλώσεις αποκλειστικά για την προβολή της, ενδεικτικά αναφέρουμε τις Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ο εορτασμός των οποίων ως θεσμός ξεκίνησε το 1985 από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Σε αυτές τις ημέρες, που γιορτάζονται το Σεπτέμβρη, τοποθεσίες που σπάνια είναι προσβάσιμες στο ευρύ κοινό, διοργανώνουν δράσεις με ελεύθερη πρόσβαση σε όλους, με στόχο να καλλιεργήσουν την αγάπη του κοινού, αλλά και να το αφυπνίσουν σχετικά με την προστασία της Ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Άλλο πρόγραμμα πολιτιστικής πολιτικής είναι η απονομή του Σήματος Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που θεσμοθετήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2011. Δίδεται σε τοποθεσίες με ιδιαίτερο ιστορικό ή πολιτιστικό βάρος, που μπορούν να είναι σε ένα κράτος-μέλος, ή σε πολλά μέρη ενός κράτους ή τέλος σε τοποθεσίες τουλάχιστον δυο χωρών της ΕΕ με ένα κοινό θεματικό γνώρισμα, τοποθεσίες που γενικά έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ιστορία. Με αυτό τον τρόπο, προβάλλεται ένας τόπος σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο και ενισχύεται ο πολιτιστικός τουρισμός σε αυτή την περιοχή, ενώ αναδεικνύονται στοιχεία κοινής ιστορίας και κληρονομιάς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017).

Μία ακόμη πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής πολιτικής υπήρξε ο θεσμός της Πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Οι Ευρωπαϊκές Πολιτιστικές Πρωτεύουσες θεσπίστηκαν από τη Μελίνα Μερκούρη με το Συμβούλιο Υπουργών της ΕΕ το 1985 και πρώτη Ευρωπαϊκή Πρωτεύουσα υπήρξε η Αθήνα. Ο θεσμός αυτός αναδεικνύει την «ευρωπαϊκή διάσταση» μιας πόλης, ενώ με τις εκδηλώσεις που υλοποιούνται προκύπτει αφενός σημαντικό όφελος σε οικονομικό επίπεδο από την προσέλευση κοινού, αφετέρου στον καλλιτεχνικό τομέα παρατηρείται ενίσχυση της δημιουργικότητας και της καλλιτεχνικής παραγωγής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017).

Τέλος, η Europa Nostra, (η Ευρώπη μας) ένας πανευρωπαϊκός οργανισμός για την Πολιτιστική Κληρονομιά, που εκπροσωπεί οργανώσεις πολιτών που εργάζονται με στόχο τη διαφύλαξη, αναβάθμιση και ανάδειξη της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης. Η μη κυβερνητική και μη κερδοσκοπική αυτή οργάνωση ιδρύθηκε το 1963, ασχολείται με την έρευνα σε ζητήματα φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, τις

αποκαταστάσεις, την κατάρτιση και τις βραβεύσεις των βέλτιστων προσπαθειών σε συνεργασία με την ΕΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και οργανισμούς ιδιωτικούς ή κρατικούς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017; Τροβά, 2018:393-394, 413, 419, 423; Europa Nostra, 2021).

2.2. Η προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Ο όρος «προστασία», σύμφωνα με τις έννοιες της Σύμβασης Παγκόσμιας Κληρονομιάς αφορά ενέργειες για τον καθορισμό, περιφρούρηση, φροντίδα, προβολή και προώθηση στις επόμενες γενιές των πολιτιστικών αγαθών. Ειδικότερα, αναφερόμαστε σε μια σειρά διεργασιών που περιέχουν: α) την εύρεση, επιτόπια έρευνα και ανόρυξη, β) την καταχώριση κι αρχειοθέτηση, γ) τη σπουδή και κατάδειξη, δ) την προφύλαξη από φθορές και κλοπές, ε) τη διατήρηση και επανόρθωση και στ) την προβολή και διαθεσιμότητα στο κοινό. (Κόνσολα, 1995:27-29).

Η φροντίδα της πολιτιστικής κληρονομιάς αφορά στον προσδιορισμό ενός πολιτιστικού αγαθού, την καταγραφή, συντήρηση και αποκατάσταση, την αποφυγή κλοπής και διοχέτευσης του στο εξωτερικό, την κοινοποίηση και προβολή του αγαθού αυτού στο κοινό, καθώς επίσης την επιμόρφωση του κοινού σχετικά με πολιτιστικά ζητήματα (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2002:3004). Οι κίνδυνοι που απειλούν την πολιτιστική κληρονομιά στις μέρες μας εστιάζονται στους ακόλουθους τέσσερις: α) μη σωστές συνθήκες συντήρησης της, β) ποικίλοι βιολογικοί παράγοντες που συντελούν στην καταστροφή της, γ) διάφορες φυσικές αντιξοότητες, δ) παράγοντες που σχετίζονται με την κακή ανθρώπινη χρήση των πολιτιστικών αγαθών (Παυλογεωργάτος, 2003:34).

Για τη διεθνή προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν θεσμοθετηθεί οι ακόλουθες συμβάσεις. Η Σύμβαση της Χάγης (1954) υπογράφηκε λόγω των καταστροφικών συνεπειών του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου στα πολιτιστικά μνημεία. Θέλοντας να τα προστατεύσει η UNESCO από εμπόλεμες συρράξεις, δημιούργησε ένα «πλέγμα» προστασίας από μελλοντικές πιθανές φθορές, με παγκόσμια κάλυψη μιας και αυτά τα μνημεία θεωρούνται πανανθρώπινη κληρονομιά. Η παρούσα σύμβαση καθορίζει επακριβώς και την έννοια του πολιτιστικού αγαθού, τι είδους προστασία (γενική ή ειδική)

χρειάζεται και πώς θα εφαρμοστεί σε κάθε περίπτωση, τι κυρώσεις θα υπάρχουν για όσους την παραβιάζουν, ενώ ρυθμίζει και θέματα παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών από κατεχόμενα εδάφη.

Το 1970 η Σύμβαση του Παρισιού, συγκεκριμένα η «*Σύμβαση για τα μέσα Απαγόρευσης και Παρεμπόδισης της Παράνομης Εισαγωγής Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών*» (Κόνσολα, 1995:67), με αρμοδιότητες της, τη θέσπιση κανόνων για την διεθνή διακίνηση των πολιτιστικών προϊόντων και τη διαχείριση του θέματος της παράνομης διακίνησης και εμπορίας τους. Δύο χρόνια αργότερα πάλι στο Παρίσι υπογράφεται η Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς. Επικεντρώνεται στα πολιτιστικά μνημεία παγκόσμιας αναγνώρισης ή σπουδαίας οικουμενικής αξίας (συμπεριλαμβάνονται τα κινητά μνημεία, οι αρχαιολογικοί τόποι και τα μνημεία που βρίσκονται στη θάλασσα), θεωρώντας τα αναντικατάστατα, όποτε η προστασία τους θα πρέπει να αποτελεί ζήτημα ύψιστης σημασίας, για την εθνική κληρονομιά της χώρας που τα φιλοξενεί, αλλά και τον παγκόσμιο πολιτισμό εν γένει. (Κόνσολα, 1995:47, 67-69, 73-78; Τροβά, 2018:105; Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 1981:327-331) Οι διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με την προάσπιση των πολιτιστικών αγαθών κατηγοριοποιούνται σε διακυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς. Στην πρώτη κατηγορία μαζί με την UNESCO, είναι και το ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property-Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών). Ιδρύθηκε το 1959 και έχει ως σκοπό την συγκέντρωση και διάχυση στοιχείων από όλα τα μέρη της γης που αφορούν την πολιτιστική συντήρηση έρευνα κι αποκατάσταση, αλλά και την διεξαγωγή ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αφορούν τα πολιτιστικά αγαθά. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα ICOM ICOMOS και OWHC. Το ICOM - International Council of Museums-Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων) ξεκίνησε το 1946 ως ένας μη κυβερνητικός οργανισμός από ανθρώπους που ασχολούνταν με τα μουσεία και την πολιτιστική κληρονομιά γενικότερα, που έπληξε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Κύρια απασχόληση του είναι τα μουσεία, οι άνθρωποι που σχετίζονται με αυτά, οι σχέσεις τους με τις τοπικές κοινωνίες και η επιστήμη της μουσειολογίας ενώ παράλληλα δίνει αγώνα κατά της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Το ICOMOS (International Council on Monuments and Sites-Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών), μη κυβερνητικός οργανισμός ο οποίος με τη βοήθεια της

τεχνολογίας και της έρευνας αναλαμβάνει να διαφυλάττει και αναδεικνύει τα πολιτιστικά μνημεία και τοποθεσίες διεθνώς, ιδρύθηκε το 1965 και θεωρείται ως ο τεχνικός σύμβουλος για τα προβλήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ εξετάζει και τις προτάσεις εισαγωγής των μνημείων στον ΚΠΠΚ. Το OWHC (Organization of World Heritage Cities-Οργανισμός Πόλεων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς) ιδρύεται το 1993 στο Μαρόκο με κύριο μέλημα την καλή συνεργασία ανάμεσα στις πόλεις-μέλη του Οργανισμού, ώστε να δοθούν λύσεις για τα προβλήματα συντήρησης και προβολής των πολιτιστικών τους μνημείων. (ICCROM, 2021; Μοίρα, 2019:293; Ελλάδα. Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, 2021; Ελλάδα. Τμήμα Διεθνών Σχέσεων και Συνεδρίων, 2004; Κόνσολα, 1995:34).

Στην πολιτιστική κληρονομιά ηγείται η UNESCO, η οποία ειδικά στον τομέα του πολιτισμού θέτει δυο βασικές συνιστώσες, την πολιτιστική ανάπτυξη και την πολιτιστική κληρονομιά (Χριστογιάννης, 2006:137-142). Με τις δραστηριότητες, ενέργειες και δράσεις αυτοβοουλίας της, θέτει τις κατευθυντήριες γραμμές και τη δομή του διεθνούς δικαίου για τη διασφάλιση και προστασία των πολιτιστικών προϊόντων. Οι αποφάσεις της θεωρούνται προσχέδια για θέσπιση νομοθετημάτων στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την ΕΕ όσο και στους νόμους της κάθε χώρας. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι το όργανο που καθορίζει τις συνιστώσες και τις προτεραιότητες που θα πρέπει να αναλάβει η ΕΕ. Σχεδιάζει χωρίς να νομοθετεί την εξωτερική πολιτική των κρατών της ΕΕ βασισμένη στα συμφέροντα της ενώ διευθύνει και θέματα άμυνας. Τέλος, ορίζει τις υποψηφιότητες προέδρων για την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα καθώς και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Παπούλιας, 2018:119; Ευρωπαϊκή Ένωση, 2021).

Η UNESCO ενισχύει τον διάλογο μεταξύ των κρατών σε πλαίσια που ξεφεύγουν από την εθνική πολιτιστική κουλτούρα και τονίζει τη σημασία των ίσων ευκαιριών και της διαφορετικότητας, ενώ το Συμβούλιο της Ευρώπης εισαγάγει πολιτιστικές απόψεις που ενώνουν την κουλτούρα με τις αποφάσεις των κυβερνήσεων των χωρών, που το απαρτίζουν. (Ζορμπά, 2014:16-17).

Ακόμη ένας παγκόσμιος οργανισμός νομικής ισχύος που δρα σύμφωνα με τις επιταγές της UNESCO για τη διαφύλαξη της διεθνούς κληρονομιάς είναι η IDLO (International Development Law Organization-Διεθνής Οργανισμός Αναπτυξιακού Δικαίου). Διοργανώνει διεθνή σεμινάρια για: α) την αποσαφήνιση των διεθνών συνθηκών και τι επιφέρουν αυτές σε τοπικό επίπεδο, β) τον έλεγχο ειδικότερα της λαθροθηρίας, της φθοράς και της καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών και γ) την προώθηση στην συνεργασία ιδιωτικών και δημοσίων φορέων για την πολιτιστική προάσπιση. (Παπούλιας, 2018:123).

Τέλος, στους διεθνείς μη κυβερνητικούς οργανισμούς για την πολιτιστική κληρονομιά συμπεριλαμβάνεται και η IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions-Διεθνής Συνομοσπονδία Ενώσεως Βιβλιοθηκών), που ιδρύθηκε το 1927 στη Σκωτία. Παγκόσμιος Οργανισμός για τα συμφέροντα των βιβλιοθηκών και των πληροφοριακών υπηρεσιών. Στοχεύει στην διάδοση πληροφοριών υψηλής ποιότητας και κύρους στους χώρους των βιβλιοθηκών και υπηρεσιών πληροφόρησης και την εκπροσώπηση των ατόμων που απασχολούνται σε αυτές τις υπηρεσίες. Το WMF (World Monuments Fund-Παγκόσμιο Ταμείο για τα Μνημεία) στοχεύει στην προστασία μνημείων που τίθενται σε επικινδυνότητα. Είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός του 1965 που ασχολείται με την ιστορική, πολιτιστική και αρχιτεκτονική συντήρηση των πολιτιστικών αγαθών στον τόπο τους, σε συνεργασία με τοπικούς φορείς, ενώ παράλληλα εκδίδει κατάλογο των μνημείων που βρίσκονται σε κίνδυνο και στοχεύει στο να αφυπνίσει το κοινό για την προστασία τους (Μοίρα, 2019:293-302; IFLA, 2019; World Monuments Fund, 2021).

2.3. Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς

Η έννοια του μνημείου αποδίδεται σε κάθε αντικείμενο, έργο ή τόπο, που διατηρήθηκε στο πέρασμα των αιώνων και που στις μέρες μας χρήζει ιδιαίτερης προστασίας και διαφύλαξης, προκειμένου να εξακολουθήσει να υφίσταται και στο μέλλον. Η ετυμολογία της λέξης εντοπίζεται στο ρήμα *μνάομαι-μimνήσκω* που σημαίνει ενθυμούμαι, ή αφήνω κάτι σαν ιστορική συνέχεια στους επόμενους που θα έρθουν. (Παυλογεωργάτος, 2003:28).

Τα μνημεία αποτελούν το αποτύπωμα της εξέλιξης του ανθρώπου που έχει κοινωνική και ιστορική σημασία, αλλά και τα αποδεικτικά στοιχεία της ανθρώπινης δραστηριότητας στη μακραίωνα ιστορία της ανθρωπότητας (Ταμπάκη, 2011:11-12). Ανήκουν σε τέσσερις περιόδους, στα προϊστορικά χρόνια, τα αρχαία χρόνια, τα χρόνια του Βυζαντίου και τα νεότερα χρόνια. Ως μνημείο χαρακτηρίζεται ένα οίκημα, μια πολυτελής κατοικία, ένα οχυρό, ένα δημόσιο κτήριο, ένας χώρος λατρείας, τάφοι, μνημεία εμπορικής ή βιοτεχνικής χρήσης, λουτρά, χώροι αθλητισμού, θέατρα ή κινηματογράφοι, καταστήματα (Υπουργείο Αθλητισμού και Πολιτισμού, 2012).

Πολλά μνημεία ως αγαθά πολιτιστικής κληρονομιάς εντάσσονται στον ΚΠΠΚ (World Heritage List), τον οποίο συντάσσει μια εξειδικευμένη επιτροπή της UNESCO, εφόσον πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια (Τροβά, 2018:272-273), είναι δηλαδή μνημειακά οικοδομήματα ή τοποθεσίες, που έχουν διακριθεί για την σπουδαία ιστορική, υλική, αρχιτεκτονική, εν γένει πολιτιστική αξία τους. Τη διαχείριση αυτών των μνημείων έχει αναλάβει η UNESCO και ειδικότερα η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς, αποτελούμενη από 21 κράτη-μέλη, εκλεγμένα από τη Γενική Συνέλευση των κρατών-μελών με ορισμένη διάρκεια (Ισούκης, 2020), ενώ η Διακυβερνητική Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι υπεύθυνη για τον προγραμματισμό και κοινοποίηση του ΚΠΠΚ, στον οποίο εγγράφονται τα εξαιρετικής σπουδαιότητας μνημεία του ανθρώπινου πολιτισμού (Κόνσολα, 2006:130).

Στα ΜΠΚ έχουν ενταχθεί ορισμένες από τις πιο διάσημες τοποθεσίες σε όλο τον κόσμο, αριστουργήματα της φύσης, όπως φαράγγια ή πολιτιστικά πασίγνωστα μνημεία, όπως οι πυραμίδες. Η ένταξή τους στον ΚΠΠΚ είναι καθοριστικής σημασίας για τη διαχείριση και διαφύλαξή τους, προκειμένου να διασφαλιστεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο η ύπαρξή τους και να προστατευτούν από ποικίλους κινδύνους, όπως φυσικές καταστροφές, την

κλιματική αλλαγή ή τις πολεμικές συρράξεις. Για το λόγο αυτό, υπάρχουν οργανισμοί, όπως ο WMO (World Meteorological Organization-Παγκόσμιος Μετεωρολογικός Οργανισμός) που αφορά στη διεθνή συνεργασία σχετικά με την ατμοσφαιρική κατάσταση της γης, τον καιρό και το κλίμα, παράγοντες που επηρεάζουν και τα πολιτιστικά μνημεία. Τα μνημεία αυτά είναι απaráμιλλης ομορφιάς και μοναδικότητας και αποτελούν για τις χώρες τους σημαντική πηγή προσέλευσης πόρων μέσω του τουριστικού ενδιαφέροντος που προσελκύουν (Leask, 2006:7) και συχνά είναι καθοριστική η συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που αφορούν σε μνημεία αναπτυσσόμενων χωρών.

Συμβαίνει βέβαια κάποιο ΜΠΚ να διαγραφεί από τη λίστα, εάν χαθεί κάποιο από τα χαρακτηριστικά που το ενέταξαν σε αυτή. Η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς έχει τη δυνατότητα να αφαιρέσει το μνημείο αυτό από τον κατάλογο και αυτό έχει παρατηρηθεί δυο φορές έως σήμερα. Το πρώτο πολιτιστικό τοπίο που διαγράφηκε ήταν η κοιλάδα του Έλβα στη Δρέσδη της Γερμανίας, όταν κατασκευάστηκε σε αυτή μια γέφυρα τεσσάρων κυκλοφοριακών λωρίδων, υποβαθμίζοντας την αξία της, ενώ το δεύτερο ήταν το Arabian Oryx Sanctuary στο Ομάν, κατοικία της σπάνιας αντιλόπης που διαγράφηκε λόγω της κρατικής απόφασης περικοπής της έκτασης του κατά 90%, προκειμένου να γίνουν έρευνες για υδρογονάνθρακες, παραβιάζοντας τους όρους της UNESCO (UNESCO, 2021; UNESCO, 2009; UNESCO, 2007).²

Η UNESCO εκτός από τον ΚΠΠΚ διαθέτει και ένα δεύτερο που αποκαλείται Κατάλογος Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο. Σε αυτή τη λίστα περιλαμβάνονται ΜΠΚ που βρίσκονται στην πρώτη λίστα αλλά απειλούνται από σεισμούς, ένοπλες διενέξεις, φυσικές καταστροφές, ατμοσφαιρική ρύπανση αλλά και ασυλλόγιστη τουριστική αξιοποίηση, λόγω μεγάλης φθοράς, υποβάθμισης της περιοχής που εδρεύουν, απώλεια της ιστορικής τους ή πολιτιστικής τους σπουδαιότητας. Οι απειλές μπορεί να είναι πραγματικές ή να διαφαίνονται στο μέλλον και να απειλούν την οντότητα του. Για το

² Στις μέρες μας 54 μνημεία απειλούνται να καταστραφούν με τα περισσότερα από αυτά να βρίσκονται στο Ιράκ και τη Συρία. (Αθηνάκης, 2018).

μνημείο αυτό θα πρέπει να παρθούν δραστικά μέτρα για την αποκατάσταση του, αν όχι το μνημείο διαγράφεται από τη λίστα ΜΠΚ. (UNESCO, 2021).

Όπως άλλωστε τονίζει και το ICOMOS, με αφορμή την μεγάλη πυρκαγιά στην Παναγία των Παρισίων τα μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι εξαιρετικά ευάλωτα και εκτεθειμένα σε καταστροφικά γεγονότα που οφείλονται σε ανθρώπινη αμέλεια ή σε ελλιπή φύλαξη. Επιβάλλεται λοιπόν σαν βασική προτεραιότητα η προστασία τους ή η επανόρθωση τους, έτσι ώστε να συνεχίζουν να μεταδίδουν την αίγλη τους και στις γενιές που θα ακολουθήσουν (Καθημερινή, 2019).

2.4. Κριτήρια ένταξης στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO

Τα κριτήρια που πρέπει να διαθέτει ένα μνημείο για την ένταξη του στον ΚΠΠΚ της UNESCO έως το 2004 διαιρούνταν σε δυο επιμέρους σύνολα. Το πρώτο περιλάμβανε έξι κριτήρια για τα πολιτιστικά αγαθά και το δεύτερο τέσσερα κριτήρια για τα αγαθά της φύσης. Το 2005 τα παραπάνω συμπύχθηκαν σε ένα ενιαίο κατάλογο. (Μοίρα, 2019:304).

Προκειμένου να ενταχθεί ένα μνημείο στον ΚΠΠΚ της UNESCO πρέπει να πληροί τουλάχιστον ένα από τα κάτωθι δέκα κριτήρια :

- να αποτελεί πόνημα υψηλής νοητικής αξίας
- να είναι μια τέλεια δημιουργία της τέχνης, της τεχνολογικής-αρχιτεκτονικής επιστήμης και μηχανικής των πόλεων, ή της σχεδίασης τοπίου
- να είναι μια τεκμηριωμένη πολιτισμική μαρτυρία ενός τόπου,
- να αναπαριστά ανθρώπινες ιστορικές φάσεις αναφερόμενες σε τεχνολογικό ή αρχιτεκτονικό δημιούργημα
- να αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα θαλάσσιου ή χερσαίου πολιτισμού, ιδιαίτερα μάλιστα αν απειλείται από καταστροφή
- να συνδέεται με παραδόσεις, ντοκουμέντα, λογοτεχνικά αριστουργήματα ή έργα τέχνης
- να είναι πρότυπο εξαιρετου φυσικού τοπίου
- να απαρτίζεται από γεωλογικά φαινόμενα ενδεικτικά της ανθρώπινης ιστορίας
- να αποτελεί ύψιστης σημασίας βιολογικό και οικολογικό έργο, ή εξαιρετο οικοσύστημα χλωρίδας και πανίδας σε ξηρά, θάλασσα, λίμνες και ποτάμια
- να περιέχει περιοχές βιοποικιλότητας ή προστατευόμενα είδη πανεθνικής αξίας. (Αλεξανδρή, 2015:65-66).

Βασιζόμενοι στα παραπάνω, τα μνημεία που τελούν υπό ένταξη πρέπει να εξεταστούν αν πληρούν ένα ή και παραπάνω από αυτά τα κριτήρια. (Παπούλιας, 2018:38). Κάθε κριτήριο από τα προαναφερόμενα δέκα, συνοδεύεται από κάποια στοιχεία, όπως ποια είναι η ονομασία του κι από ποια χώρα προέρχεται, αν το μνημείο είναι φυσικό ή πολιτιστικό, ή

συνδυασμός και των δυο. Επίσης να αναφέρεται σε ποιο κομμάτι της ιστορίας ανήκει, αν έχει ιδιαίτερα γνωρίσματα, αν είναι τόπος λατρείας ή πόλη. (Αλεξανδρή, 2015:66).

Για την ένταξη στον ΚΠΠΚ της UNESCO κάθε χώρα μπορεί να προτείνει ετησίως ένα πολιτιστικό ή φυσικού κάλλους μνημείο. Για την εισαγωγή του ετοιμάζεται φάκελος με το διαχειριστικό σχέδιο του υπό ένταξη μνημείου, στον οποίο αναφέρονται οι δυναμικές του και οι αναγκαιότητες του για προστασία και προβολή. Πρωτίστως, θα πρέπει να προϋπάρχει σε μια άλλη λίστα, αυτής της πρότασης στον Ενδεικτικό Κατάλογο του Κράτους-μέλους, με προοπτική ένταξης του μελλοντικά. Η εγγραφή του κατοχυρώνεται μόνο εφόσον εξεταστεί από την Επιτροπή ΚΠΠΚ μέσα σε διάστημα δυο ετών και αποφασιστεί η ένταξη του στον κατάλογο. (Βουλή των Ελλήνων, 2016).

Τα κριτήρια επιλογής ένταξης των μνημείων στον ΚΠΠΚ της UNESCO βασίζονται στην αναγνώριση τους ως ύψιστα δημιουργικά ευρήματα της ανθρώπινης δημιουργικότητας, τεκμήρια μιας διακεκριμένης ανταπόδοσης αξιών που δίνουν μια σπάνια μαρτυρία παράδοσης από έναν πολιτισμό, που υπάρχει ακόμη ή χάθηκε. Συνδέονται με εξαιρετικής σημασίας κομμάτια της ιστορικής ανθρωπότητας και για αυτό το λόγο τους αποδίδεται τεράστια πανανθρώπινη αξία σαν μέρος της κοινής πολιτιστικής ανθρωπίνης κληρονομιάς. (Ισούκης, 2020).

Για την παρακολούθηση και διατήρηση των θέσεων στον ΚΠΠΚ της UNESCO έχει οριστεί μια επιτροπή με τις ακόλουθες αρμοδιότητες:

- να συγκεντρώνει πληροφορίες για το αν έχει αλλάξει κάτι για κάποια θέση από το Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς και από το ICOMOS
- να εξετάζει τις πληροφορίες αυτές, προκειμένου να διαπιστώσει την εγκυρότητά τους
- να καταγράφει πιθανούς σοβαρούς κινδύνους που διατρέχει μια θέση, ώστε να εγγραφεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο ή να κάνει συστάσεις στη χώρα με την προβληματική θέση, ώστε να διορθώσει το πρόβλημα
- να ελέγχει κατά πόσο τηρούνται οι εισηγήσεις της Επιτροπής
- να παρουσιάζει τα αποτελέσματα της παρέμβασης
- να παρέχει βοήθεια, ώστε να διατηρηθεί η θέση (Κόνσολα, 1995:96-97).

Η UNESCO παρακινεί όλο και πιο πολλές χώρες να εντάξουν τα μνημεία τους στον ΚΠΠΚ, τόσο για να υπάρχουν περισσότερες αναφορές μνημείων παγκοσμίως, αλλά και για να μπορέσει να εξασφαλιστεί η προστασία αυτών. Ο ΚΠΠΚ επανεξετάζεται τακτικά, ενώ κάθε χρόνο προστίθενται σε αυτόν νέα μνημεία (Παπούλιας, 2018:36-37). Σύμφωνα με την τελευταία επίσημη καταγραφή της UNESCO τον Ιούνιο του 2020 ο κατάλογος περιείχε 1121 μνημεία (869 πολιτιστικά, 213 φυσικά και 39 μεικτά) από 167 χώρες. Οι μισές θέσεις του καταλόγου βρίσκονται στην Ευρώπη (με τη Γαλλία και την Ισπανία να έχουν τις περισσότερες εγγεγραμμένες θέσεις), ενώ η Αφρική, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία κατέχουν τις λιγότερες (Κόνσολα, 1995:86-87).

Λόγω των πολλών αιτήσεων ένταξης, τα τελευταία χρόνια ο ΚΠΠΚ ελέγχεται με πολύ αυστηρότερα κριτήρια από το παρελθόν από εμπειρογνώμονες του ICOMOS ως προς τις επικείμενες αναγραφές ένταξης, ενώ αποφασίζουν ποια αναγραφή είναι η καλύτερη ή η πιο αντιπροσωπευτική από όλες τις άλλες, με τρόπο τέτοιο ώστε ο κατάλογος να διασφαλίζει την αυθεντικότητά του, αλλά και την αποστολή του. (Stovel, 1994:255-260).

2.5. Η σημασία ένταξης ενός μνημείου στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO

Με την Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (Παρίσι, 1972), την καθοριστική σύμβαση προστασίας σε ειρηνικές εποχές, γίνεται μια θεμελιώδης διεθνής ενέργεια συνεργασίας για θέματα προστασίας του πολιτιστικού πλούτου, αλλά και της πολιτιστικής διπλωματίας. Στο πλαίσιο της Σύμβασης αυτής, δημιουργείται η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς, η οποία εκτός των άλλων είναι υπεύθυνη για την είσοδο νέων θέσεων (sites) στον ΚΠΠΚ, επίσης όμως ευθύνεται και για τον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο. Η UNESCO μέσω αυτού προσφέρει βοήθεια τεχνικής φύσεως σε τοποθεσίες και μνημεία, που χρήζουν ειδικής φροντίδας λόγω της ιδιαιτερότητάς τους (Χριστογιάννης, 2006:142-144).

Η Σύμβαση της UNESCO, αν και ψηφίστηκε το 1972, τέθηκε σε εφαρμογή στις 17 Δεκεμβρίου 1975. Όσον αφορά στη διεθνή πολιτιστική και φυσική κληρονομιά έχει θέσει συγκεκριμένους στόχους, ώστε να ξεκαθαρίσει τι σημαίνει προστατευόμενο αγαθό. Αυτοί οι στόχοι αφορούν τον ΚΠΠΚ και είναι οι ακόλουθοι. Προτρέπει πιο πολλές χώρες να καθυπογράψουν το κείμενο της συνθήκης, ώστε να μπορέσουν κι εκείνες να διασώσουν την δική τους πολιτιστική κληρονομιά και παρακινεί τις χώρες που ήδη αποτελούν μέλη της να ορίσουν νέα μνημεία που θεωρούν οι ίδιες ότι καλύπτουν τα κριτήρια ένταξης στον κατάλογο. (Παπούλιας, 2018:35).

Η καταχώρηση των μνημείων μιας χώρας στον ΚΠΠΚ είναι τεράστιας σημασίας, επειδή η UNESCO γίνεται σύμμαχος και συνεργάτης σε θέματα διαφύλαξης μνημείων, ειδικά σε αναπτυσσόμενες χώρες ενώ γενικότερα βοηθά το κοινό των κρατών-μελών της στην ενημέρωση σχετικά με θέματα συντήρησης και αποκατάστασης και ενθαρρύνει τους ίδιους τους κατοίκους να γίνουν προστάτες της εθνικής τους κληρονομιάς, παρέχοντας τους επιστασία και βοήθεια μέσω διεθνών οργανώσεων. Αν κάποιο μνημείο κινδυνεύει άμεσα εγγράφεται στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο και προωθείται άμεση βοήθεια προς αυτό. Επίσης η εισαγωγή ενός μνημείου στον ΚΠΠΚ, επιφέρει την προβολή του σε παγκόσμιο επίπεδο άρα και αύξηση του παγκόσμιου τουρισμού. (Μοίρα, 2019:347-350).

Η ένταξη ενός μνημείου στον ΚΠΠΚ της UNESCO επιφέρει εκτός από την αύξηση του πολιτιστικού τουρισμού, τον θρησκευτικό τουρισμό, όπως και τον τουρισμό που δημιουργείται στα ιστορικά κέντρα των πόλεων. Ειδικότερα όμως, όταν ο τουρισμός αναπτύσσεται στο ιστορικό κέντρο μιας πόλης θα πρέπει να υπάρξει μνεία αντιμετώπισης φαινομένων πολυάριθμων επισκέψεων με εφαρμογή προγραμμάτων διαχείρισης των επισκεπτών που δέχονται καθημερινά ώστε να μειωθούν οι πιθανές καταστροφές ενός μνημείου από αυτούς. (Μπιτσάνη, 2004:206-209).

Η εισαγωγή μνημείων στον ΚΠΠΚ της UNESCO έθεσε υπό μια προστατευτική ομπρέλα τα μνημεία που εγγράφηκαν στον κατάλογο σε πολύ μεγάλο βαθμό, κάτι που δύσκολα θα φανταζόταν κάποιος όταν πριν από χρόνια δημιουργήθηκε ο κατάλογος. Επιπλέον τους προσέδωσε κύρος, αναγνωρισιμότητα, πολιτιστικό τουρισμό, εθνικό και παγκόσμιο αλλά και πιθανή προσέλκυση επενδυτών. (Αναστασόπουλος, 2007:37-47).

Επίσης οδήγησε τους πολίτες και τις κυβερνήσεις στην ευαισθητοποίηση για θέματα προστασίας της εθνικής τους πολιτιστικής κληρονομιάς, άρα και σε πιο αυξημένα μέτρα για προστασία των θέσεων. Επίσης μια χώρα με αρκετές θέσεις στον ΚΠΠΚ μπορεί να λάβει οικονομική στήριξη αλλά και συμβουλές από την Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς για την προβολή και την διατήρηση αυτών των θέσεων. (UNESCO, 2021).

Συνοψίζοντας, η κατοχή μιας θέσης στον ΚΠΠΚ προστατεύει τις πολιτιστικές αξίες και τονίζει το ρόλο που διαδραματίζει η πολιτιστική κληρονομιά στην ανθρώπινη εξέλιξη, η οποία με τη σειρά της θα συντελέσει στην μακροβιότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ συντελεί στην προώθηση του τουρισμού όπως και την αειφόρο ανάπτυξη της χώρας κατοχής της θέσεως (EX. PO. AUS, 2016:61-76)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΠΑΝΘΕΟΝ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Εικ. 1 The Pantheon, north façade. (MacDonald, W., 1976, σ.15)

3.1. Μνημειακή ταυτότητα

Στην Πλατεία της Ροτόντας (Piazza della Rotunda), στο κέντρο της Ρώμης, δεσπόζει «το όγδοο θαύμα του αρχαίου κόσμου», το μεγαλειώδες αρχιτεκτόνημα του Πάνθεον, ένα μνημείο σύμβολο της πόλης. Όπως μαρτυρά επιγραφή του 1632, επάνω και δεξιά από τις χάλκινες γιγάντιες θύρες, τοποθετημένη από τον Πάπα Ουρβανό Η΄ (Maffeo Virginio Romolo Barberini), πρόκειται για το «Πάνθεον, το πιο διάσημο οικοδόμημα σε ολόκληρο τον κόσμο», το αρχαιότερο κτήριο του κόσμου που βρίσκεται σε χρήση από τη δημιουργία του έως σήμερα (MacDonald, 2002:94; Ranogajec, 2015; Lutz, 2000; Palumbo, 2020).

Το μνημείο ανήκει στην κατηγορία των περίκεντρων κτιρίων³. Το όνομά του, «Πάνθεον», προέρχεται από το αρχαίο Ελληνικό επίθετο «Πάνθειον», που σημαίνει «αυτό που ανήκει σε όλους τους θεούς», αλλά και το μεγαλειώδες οικοδόμημα, στο οποίο έχουν ενταφιαστεί σημαντικά πρόσωπα (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2008). Ως ναός υπήρξε κατά καιρούς αφιερωμένος σε πολλές θεότητες (Ταμπάκη, 2011:219-220). Ως οικοδόμημα διατηρείται έως σήμερα σε άριστη κατάσταση, ενώ μνημονεύεται για την στιβαρή του κατασκευή, το επιβλητικό του μέγεθος και τον πρωτοποριακό του σχεδιασμό. Από την στιγμή της ανέγερσής του, η λειτουργία του δε διακόπηκε ποτέ, αν και πολλές φορές άλλαξε χρήση. Οι πρωτοποριακές τεχνικές στην κατασκευή του, αλλά και οι ιδιαίτερες ικανότητες των αρχιτεκτόνων του διατήρησαν το Πάνθεον σχεδόν με την αρχική του μορφή έως σήμερα. Το Πάνθεον αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αρχιτεκτονικής μιας περιόδου που διακρίνεται από ωριμότητα και αποτελεί πρότυπο της μηχανικής. Μάλιστα, έχει θεωρηθεί ως σημαντική προσφορά της Ρωμαϊκής Αρχιτεκτονικής στην Ευρώπη, μιας αρχιτεκτονικής που χαρακτηρίζεται από χώρο, φως και χρώμα, που ακόμη και στις μέρες μας εμπνέει τους σύγχρονους αρχιτέκτονες. (Ministero per i Beni e le Attività Culturali, 2007:11-12; Ward-Perkins, 2008:80-86; Encyclopedia Britannica, 1998).

Το μνημείο οικοδομήθηκε μεταξύ 27-25 π.Χ. κατά παραγγελία του Μάρκου Βιψάνιου Αγρίππα (Marco Vipsanio Agrippa), στρατηγού, ναυάρχου και γαμπρού του Αυτοκράτορα Αυγούστου (Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus), ως μέρος του θριάμβου του για τη νίκη του στη ναυμαχία στο Άκτιο, το 31 π.Χ. ενάντια στο Μάρκο Αντώνιο (Marcus Antonius). (Ranogajec, 2015; RomeinGreek.eu, 2021; Encyclopaedia Britannica, 1998). Στην αρχική του μορφή, όπως ανακαλύφθηκε από ανασκαφές, είχε τετράγωνο σχήμα, βασισμένο στα αρχαιοελληνικά πρότυπα περί ναοδομίας· ήταν δε αφιερωμένο σε επτά θεούς των αρχαίων Ρωμαίων. Η τωρινή του δομή οφείλεται στον Αυτοκράτορα Αδριανό (Adriano), ο οποίος ανέθεσε στον σπουδαίο πολιτικό και αρχιτέκτονα Απολλόδορο από τη Δαμασκό (Apollodoro di Damasco), τον μεγαλύτερο κατασκευαστή κτηρίων της εποχής των Αυτοκρατόρων, ονομαστό κατά την αρχαιότητα, να ανακατασκευάσει τον ναό, που καταστράφηκε από πυρκαγιά, στη μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα. (Romano Impero, 2020; Cultrera, 1929; La Regina, 1999:133; Bowersock, 1998).

³ Περίκεντρα είναι τα οικοδομήματα, που αναπτύσσονται περιμετρικά γύρω από έναν κεντρικό άξονα, το σχήμα τους είναι κύκλος ή πολύγωνο και στην πλειονότητά τους ανήκουν στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο.

Το Πάνθεον απαρτίζεται από τρία μέρη. Το προστώο διαμορφώνουν 16 κίονες, αρχικά κατασκευασμένοι από γκρι και κόκκινο Αιγυπτιακό γρανίτη βάρους 60 τόνων. Στο πέρασμα των χρόνων οι αρχικοί κίονες αντικαταστάθηκαν, τα υλικά τους δε, αποτέλεσαν δομικά υλικά κατασκευής νέων κτηρίων. Το προστώο στηρίζει αέτωμα μάλλον από προηγούμενη αρχιτεκτονική φάση. Στο επιστύλιο πάνω από την είσοδο του κτηρίου, η τεράστια μεγαλογράμματη επιγραφή «M Agrippa L F Cos Tertium Fecit» (Marcus Agrippa Lucius filius, consul tertium, fecit- Ο Μάρκος (Βιψάνιος) Αγρίππας, γιος του Λούκιου, ύπατος για τρίτη φορά, κατασκεύασε), δηλώνει ρητά πως αυτός είναι ο αρχικός δημιουργός του. Μεσολαβεί ένα ενδιάμεσο ορθογώνιο τμήμα, ακολουθεί ο κύριος εσωτερικός χώρος σε κυκλικό σχήμα (rotunda). Το μεσαίο τμήμα και η ροτόντα είναι χτισμένα με τούβλα (όπως και άλλα ρωμαϊκά κτήρια, π.χ. τα υδραγωγεία), δομικά στοιχεία που επιτρέπουν την ευελιξία στη διαμόρφωση επιπλέον χώρων. Τη Ροτόντα, το κύριο μέρος του κτηρίου, ορίζουν οκτώ πεσσοί που φέρουν όλο το βάρος του. Ο θόλος, κατασκευασμένος από ηφαιστειακή ελαφρόπετρα, έχει διάμετρο 43,4 μέτρα, διαιρείται σε πέντε ζώνες, αποτελούμενες από 28 φατνώματα (αριθμός τέλειος κατά τα μαθηματικά, με ξεχωριστό αστρονομικό και λατρευτικό περιεχόμενο κατά τον Πυθαγόρα). Ένα οπαίο άνοιγμα στην κορυφή του θόλου, σε ύψος επίσης 43,4 μέτρων από το δάπεδο διαμέτρου 8,3 μέτρων, αποτελεί τη μοναδική πηγή φωτός στο εσωτερικό του κτηρίου. Αυτό το τεράστιο «μάτι» (oculus), στην κορυφή του μνημείου, ο θόλος του οποίου θυμίζει ουρανό, επιτρέπει στο φως του ήλιου να φωτίζει τα πάντα από ψηλά, συμβολίζοντας την εξουσία του Αυτοκράτορα, που λατρευόταν ως Θεός. Ο θόλος επίσης, θωρούνταν η κατοικία των Ολύμπιων Θεών που κυβερνούσε ο Δίας, Θεός και πατέρας όλων των άλλων Θεών. Ο θόλος φαίνεται σαν να μην έχει καθόλου βάρος ή σαν να είναι η συνέχεια του ουρανού (Connolly & Dodge, 2011:228; Passuello, 1976:64-66; Ranogajec, 2015; RomeinGreek.eu, 2021; Ward-Perkins, 2008:80-86; MacDonald, 2002:89).

3.2. Ιστορικά στοιχεία

Η Ρώμη την εποχή της βασιλείας του Αυτοκράτορα Αύγουστου (30 π.Χ.-14 μ.Χ.), διάγει μια περίοδο ακμής, κατά την οποία προάγεται ο καλλωπισμός και η ανάπτυξη της. Παράλληλα, η άνθιση των οικοδομικών εργασιών δίνει εργασία στον λαό, ενώ αναπτύσσει Διπλωματική Εργασία

την αρχιτεκτονική της πόλης που χωρίζεται σε 14 τμήματα (regiones), μέσα στα οποία δημιουργούνται αξιόλογα οικοδομήματα, όπως ναοί, κρήνες, υδραγωγεία και αμφιθέατρα (Καζιάνης, 2007:29, 224).

Την περίοδο αυτή και συγκεκριμένα από το 27 έως το 25 π.Χ. κατασκευάζεται από τον Μάρκο Βιψάνιο Αγρίππα (Marcus Vipsanius Agrippa), το Πάνθεον, πάνω σε απομεινάρια προηγούμενου ορθογώνιου ναού (Connolly & Dodge, 2011:227). Ναός υπέρλαμπρος, άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιστορία της Ρώμης, αφιερωμένος στους 12 Ολύμπιους Θεούς και στον ζωντανό ηγεμόνα. Κατά την εκδοχή του Καζιάνη, (2007:29), οι θεοί που τιμώνται στο Πάνθεον είναι ο Δίας (συγκεκριμένα ο Δίας Εκδικητής), η Αφροδίτη και ο Άρης, όπως και οι θεότητες που προστάτευαν τον Ιούλιο Αυτοκρατορικό Οίκο. Παράλληλα με αυτούς, στο Πάνθεον εξυμνούνταν και προγενέστεροι του Αυτοκράτορα Αυγούστου, όπως, ο Αινείας, ο Ίουλος, ο Ρωμύλος, ο Ιούλιος Καίσαρας. Σύμφωνα με την εκδοχή του Dione Cassio, το Πάνθεον πήρε το όνομα του από τον ουρανό, μιας και ο θόλος του αντικατοπτρίζει ό,τι κι εκείνος (Terenzio, 1935). Στην είσοδο του μνημείου, ένα άγαλμα του Αυτοκράτορα Αυγούστου φαινόταν ως φυσική συνέχεια των αγαλμάτων των Θεών του εσωτερικού του (Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome, 2018; Cronologia, 2000; National Geographic Society, 2010; MacDonald, 2002:12-14; Rostovtzeff, 1984:218).

Το 80 μ.Χ. κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Τίτου (Tito Flavio Cesare Vespasiano Augusto), μια μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε μεγάλο μέρος της πόλης, συμπεριλαμβανομένου και του Πάνθεον. Αναστηλώθηκε από το Δομητιανό (Tito Flavio Domiziano) το 80 μ.Χ., χρησιμοποιώντας χρήματα από το Αυτοκρατορικό οικονομικό ταμείο (Καζιάνης, 2007:32; Terenzio, 1935; Spinelli, 2019:242-267). Αρκετά χρόνια αργότερα -πιθανώς το 117 μ.Χ.- όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του μνημείου, (Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome, 2018), την περίοδο της Αυτοκρατορίας του Αδριανού (Caesar Traianus Hadrianus Augustus), (αναφέρεται και ως το «Πάνθεον του Αδριανού»), (MacDonald, 2002:12) και πιο συγκεκριμένα μεταξύ των ετών 118 και 125 μ.Χ., το Πάνθεον ξανακτίστηκε ως ναός αφιερωμένος στις επτά πλανητικές θεότητες, Luna (Σελήνη), Marte (Άρης), Mercurio (Ερμής), Giove (Δίας), Venere (Αφροδίτη), Saturno (Κρόνος) και Sole (Ήλιος). (Cronologia, 2000). Σύμφωνα με τον Passuello, (1976:64-66), το Πάνθεον που αντικρύζει σήμερα ο επισκέπτης, με τη θολωτή του μορφή, ανάγεται στο 120 μ.Χ., εποχή που κυβερνούσε ο Ρωμαίος Αυτοκράτορας Πόπλιος Αίλιος Τραϊανός Αδριανός (Publius Aelius

Διπλωματική Εργασία

Traianus Hadrianus), το κτίριο ανακατασκευάστηκε ακολουθώντας θρησκευτικές εντολές που επέβαλλαν την κατασκευή του σύμφωνα με την πρότερη του μορφή (Khaled, 2016). Κατά τον Τερένζιο (1935), πραγματοποιήθηκαν άλλες δύο αποκαταστάσεις, μια από τον Ρωμαίο Αυτοκράτορα Σεπτίμιο Σεβήρο (Lucius Septimius Severus Augustus) το 202 μ.Χ. και ακόμη μία από τον Αυτοκράτορα Καρακάλλα (Marcus Aurelius Severus Antoninus Pius Augustus) τον 3^ο αι. μ.Χ. (Encyclopedia Britannica, 1998; Macpherson, [χ.χ.]).

Η έλευση του Χριστιανισμού στη Ρώμη τον 7^ο αι. μ.Χ. αλλάζει τη χρήση του μνημείου. Αφιερώνεται τότε στην «Παναγία των Μαρτύρων» (Santa Maria ad Martyres) ή αλλιώς «Παναγία της Ροτόντα» (Santa Maria della Rotonda). Το όνομα αυτό οφείλεται στα οστά των μαρτύρων, από τις κατακόμβες της Ρώμης που μεταφέρθηκαν στο μνημείο κάτω από την Αγία Τράπεζα. Στο ναό αυτό δοξολογεί ο Πάπας Βονιφάτιος ο Δ' (Papa Bonifacio IV), με ειδική έγκριση του Αυτοκράτορα Φωκά της Κωνσταντινούπολης, ο οποίος του δώρισε τη σπάνια Βυζαντινή εικόνα της Παναγίας και του Παιδιού, σηματοδοτώντας την αλλαγή του ειδωλολατρικού ναού σε χριστιανικό. Αυτή η απόφαση σώζει το Πάνθεον από μια ενδεχόμενη καταστροφή του ως ειδωλολατρικού ναού, μιας και οι κάτοικοι της Ρώμης το θεωρούν «ναό όλων των Ρωμαίων». Παράλληλα, συντηρείται το κτίριο.⁴ Στο Πάνθεον θάβεται σύμφωνα με επιθυμία του και ο γνωστός ζωγράφος της Αναγέννησης Ραφαήλ Σάντσιο (Raffaello Sanzio) το 1520 (Καζιάνης, 2007:36, 390; Pantheon, 2018:14; Italian Museums News, 2017; Vaticano.com., 2015; Royal Academy of Arts, 2020; Ρουμπέκα, 2013).

Το 1270 στον ναό προστέθηκε ένα καμπαναριό πάνω από την πρόσοψη, το οποίο αφαιρέθηκε λίγα χρόνια μετά, ενώ στο Μεσαίωνα κάποιες στήλες στο εσωτερικό του χρειάστηκαν αλλαγή. Το 1626, ο Πάπας Ουρβανός Η' (Urban VIII) της οικογένειας των Μπαρμπερίνι (Barberini) μαζί με τον Giovanni Lorenzo Bernini αφαίρεσαν όλες τις μπρούτζινες δοκούς του πρόναου του μνημείου κατασκευάζοντας 80 κανόνια για το κάστρο «Castel Sant' Angelo», γεγονός που κατέστη λογοπαίγνιο «Ό,τι δεν έκαναν οι Βάρβαροι, το έκαναν οι Μπαρμπερίνι» (Cartwright, 2018; Καζιάνης, 2007:390; MacDonald, 2002:18-19).

Στα χρόνια της Γαλλικής Κυριαρχίας (1809-1814), η «Επιτροπή για τον εξωραϊσμό της Ρώμης», κατέταξε το Πάνθεον στα αρχιτεκτονικά δημόσια κτίρια που χρήζουν επισκευής

⁴ Σε μεταγενέστερη περίοδο κλάπηκε από αυτό χαλκός, για να δημιουργηθεί ο ουρανός στην εκκλησία του Αγίου Πέτρου).

και έτσι αναμορφώθηκε (Καζιάνης, 2007:46). Σήμερα, το Πάνθεον λειτουργεί ως εκκλησία των Καθολικών (History.com., 2018) και εξακολουθεί να αποτελεί ένα αίνιγμα για τους επισκέπτες, δεδομένου ότι ο καθένας από αυτούς ερμηνεύει τελικά το μήνυμα που το μνημείο πρεσβεύει, σύμφωνα με τις δικές του προσωπικές και υποκειμενικές εμπειρίες (MacDonald, 2002:11-12).

3.3. Επικοινωνιακή πολιτική

Αν και η περιήγηση- επίσκεψη σε μνημεία αρχικά θεωρήθηκε ως μια πολυτέλεια που είχαν δικαίωμα να επωφελούνται μόνο όσοι ανήκαν σε μια κοινωνική «ελίτ», με την πάροδο των αιώνων συνειδητοποιήθηκε ότι αποτελεί ένα πανανθρώπινο αγαθό, που όλοι οι πολίτες δικαιούνται να απολαμβάνουν. Τις τελευταίες δεκαετίες η φιλοσοφία του πολιτισμικού εκδημοκρατισμού, έφερε το κοινό κοντά στα μνημεία. Σε αυτό συνέβαλε σε σημαντικό βαθμό η ανάπτυξη της πολιτιστικής επικοινωνίας, ο πολιτιστικός σχεδιασμός και οι στρατηγικές επικοινωνίας των οργανισμών για κάθε κατηγορία κοινού, δεδομένου ότι, στις μέρες μας, το κοινό που επισκέπτεται ένα μνημείο είναι ανομοιομόρφο και ετερόκλητο. Αποτελείται από άτομα διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, μορφωτικού επιπέδου και ικανοτήτων, που παρουσιάζουν πολλαπλούς λόγους επίσκεψης σε ένα μνημείο, γεγονός που καθιστά αναγκαίο το σχεδιασμό εκ μέρους του πολιτιστικού οργανισμού συγκεκριμένων πολιτικών και δράσεων, που θα εξασφαλίσουν μια απολαυστική εμπειρία στον επισκέπτη, βασισμένη στις επιθυμίες και ανάγκες του. Παράλληλα, ο σχεδιασμός της κατάλληλης στρατηγικής επικοινωνιακής προσέγγισης, διευκολύνει και το ίδιο το μνημείο να επιδείξει εξωστρέφεια, να «πλησιάσει» το κοινό του, κεντρίζοντας του το ενδιαφέρον και εστιάζοντας στις προσδοκίες του. Σύμφωνα με την επικοινωνιακή προσέγγιση, το κατάλληλα καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό θα πρέπει να μπορεί να αναλύει και να ικανοποιεί τις ανάγκες κάθε ομάδας κοινού, στοχεύοντας στις θετικές αντιδράσεις του, αλλά φυσικά και να έχει τους απαραίτητους πόρους, για να το επιτύχει αυτό. Η προσέγγιση του κοινού θα επιτευχθεί, αν στη διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ «πομπού», (το μνημείο) και δέκτη (ο επισκέπτης), ληφθούν υπόψη τα νέα πολιτιστικά ενδιαφέροντα των επισκεπτών και τεθούν ερωτήματα που χρειάζονται απαντήσεις, όπως π.χ. ποια είναι τα κίνητρα της επίσκεψης (κάλυψη μιας ψυχολογικής ανάγκης) (Νικονάνου, 2015:51-53; Βλάχου, 2001:61-65).

Οι νέες τεχνολογίες έχουν αλλάξει ριζικά την παραδοσιακή ξενάγηση δημιουργώντας νέες συνθήκες στην επικοινωνιακή πολιτική των μνημείων, συμβάλλοντας σε μεγάλο βαθμό στην εξωστρέφεια που προαναφέρθηκε. Τρανταχτό παράδειγμα αποτελούν οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν στην περίοδο της πανδημίας. Το διάστημα αυτό, που η είσοδος στο κοινό δεν επιτρέπεται, πολλά μνημεία και μουσεία δημιουργούν ψηφιακές εφαρμογές για την κάλυψη των αναγκών τους αναπτύσσοντας διαδικτυακές ξεναγήσεις και παρουσιάσεις, προκειμένου να διατηρήσουν την επαφή με το κοινό τους (Μουσείο Ακρόπολης, 2018). Με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων των ψηφιακών μέσων, οι ιθύνοντες μουσείων και μνημείων, προσπαθούν να προσεγγίσουν ή/και να διατηρήσουν την επαφή με το κοινό τους, προβάλλοντας διαδικτυακά τους χώρους και τα εκθέματα τους, και προτείνοντας καινοτόμες εκδηλώσεις και δράσεις. Οι εφαρμογές των κινητών τηλεφώνων, ανοίγουν νέα πεδία «ανακάλυψης», επιτρέποντας στους χρήστες π.χ. να επιλέγουν τι είδους πληροφορίες θα αντλήσουν από ένα μνημείο, ανάλογα με τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα, εδραιώνοντας έτσι μια εναλλακτική μορφή επικοινωνίας. (Γιαννούτσου, 2011:134).

Στο Πάνθεον, η επικοινωνιακή πρακτική του μνημείου λαμβάνει χώρα μέσω της πλήρους ενημερωμένης ιστοσελίδας του. Παρέχει στο διαδικτυακό επισκέπτη την δυνατότητα περιήγησης σε δύο γλώσσες, Ιταλική και Αγγλική. Κατά την Χουρμουζιάδη, (2015:193) στο εικονικό του περιβάλλον, μπορεί ο επισκέπτης να περιηγηθεί βήμα-βήμα, από τον υπολογιστή του σπιτιού του, να απολαύσει όλα τα όμορφα και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μνημείου, να αντλήσει πληροφοριακό υλικό, να βιώσει εμπειρίες, αν όχι εφάμιλλες, εξίσου σημαντικές με αυτές που θα του πρόσφερε η φυσική παρουσία του στο χώρο.

Ως «καθρέφτης» του μνημείου στη γνωριμία του με το κοινό, η ιστοσελίδα είναι εύχρηστη, παρέχοντας κατατοπιστικές πληροφορίες, που προκαλούν μεγάλη ευχαρίστηση στον επισκέπτη. Παρουσιάζει οπτικοακουστικό υλικό από χαρακτηριστικές στιγμές του μνημείου (όπως η πτώση των ροδοπέταλων από το θόλο του που γίνεται κάθε χρόνο, την ημέρα της Πεντηκοστής). Η εικονική περιήγηση στο χώρο συνδυάζεται με ευχάριστη μουσική υπόκρουση, θέλοντας ίσως έτσι να προσελκύσει το ενδιαφέρον του κοινού και να το προσκαλέσει για μια δια ζώσης επίσκεψη. Στην ιστοσελίδα παρέχονται επίσης χρηστικές πληροφορίες για την τοποθεσία του μνημείου με χάρτη μέσω της εφαρμογής google maps, επισκέψιμες ημέρες και ώρες και πώς μπορεί κάποιος να μεταβεί σε αυτό με τα δημόσια

μέσα μεταφοράς. Επιπλέον, ενημερώνει το κοινό για το κόστος της επίσκεψης και τις ξεναγήσεις που πραγματοποιεί σε εννέα γλώσσες, ενώ παρέχονται πληροφορίες για την παροχή χορηγίας στο μνημείο και προπληρωμένων ξεναγήσεων. (Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome, 2018).

Διαθέτει φόρμα επικοινωνίας και δωρεάν ενημερωτικό δελτίο (newsletter), προς ενημέρωση του κοινού για τις εκδηλώσεις που το αφορούν. Επίσης, σε ξεχωριστό σημείο της ιστοσελίδας υπάρχουν απαντήσεις για συνήθεις ερωτήσεις, που έχουν γίνει σχετικά με το μνημείο. Υπάρχει ακόμη και καλωσόρισμα του Πάπα, αφού το Πάνθεον αποτελεί μία από τις τέσσερις Παπικές βασιλικές εκκλησίες της Ρώμης, ενώ παρέχεται και η δυνατότητα κράτησης θέσης για παρακολούθηση της λειτουργίας στο ναό. (Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome, 2018).

Το Πάνθεον διαθέτει και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, (Facebook, Twitter), όπως και αναγραφή σε δημοφιλείς τουριστικές σελίδες (Trip advisor). Επιπλέον, διαθέτει εφαρμογές για κινητά οι οποίες πληροφορούν τον χρήστη για τα πιο σημαντικά εκθέματα του. Οι εφαρμογές παρέχουν πληροφορίες στις γλώσσες Ιταλικά, Αγγλικά Γαλλικά, Γερμανικά, Ισπανικά, Ρωσικά, Πορτογαλικά και Κινέζικα (Pantheon-rome.com, 2021).

3.4. Εκπαιδευτική πολιτική

Το κοινό που επισκέπτεται ένα μνημείο επιδιώκει να κάνει την περιήγηση του σε αυτό με τρόπο ψυχαγωγικό, που να συνδυάζει τη μάθηση και την απόλαυση. Επιθυμεί να υπάρχει ποικιλία εκδηλώσεων και δράσεων για όλες τις ηλικίες και κοινωνικές τάξεις, όπως και για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Στα μνημεία πρέπει να έχουν πρόσβαση όλοι οι πολίτες και για αυτό οι υπεύθυνοι οφείλουν να παρέχουν πρόσβαση σε κάθε ομάδα κοινού. Η ανεμπόδιστη πρόσβαση αρχίζει από το περιβάλλον του μνημείου, επεκτείνεται στη ξενάγηση, εκπαίδευση, παροχή πληροφοριών και τελικά στη συνολική εμπειρία, που αποκομίζει κάποιος όταν αποχωρεί από έναν πολιτιστικό χώρο (Συκκά, 2008; Μπούνια, 2015:143-144).

Το Πάνθεον επιθυμώντας πρωτίστως να υποστηρίξει τον κοινωνικό του ρόλο όσον αφορά την προσβασιμότητα σε άτομα με κινητικά προβλήματα, αναφέρεται τρίτο στη λίστα Διπλωματική Εργασία

των πιο προσβάσιμων μνημείων της Ρώμης. Στο γεγονός αυτό έχουν συμβάλει η κεντρική του τοποθεσία, το τελείως επίπεδο εσωτερικό του, με το μαρμάρινο δάπεδο, που διευκολύνει την κίνηση αμαξιδίων, αλλά και η ειδική ράμπα που υπάρχει στην είσοδο για άτομα με κινητικά προβλήματα και εμποδιζόμενα άτομα (π.χ. γονείς με καροτσάκι, επισκέπτες κινούμενοι με βακτηρίες) (The Globe on Wheels., 2017; Bernard, [χ.χ.]).

Παράλληλα, οι σχολικές εκδρομές στην Ιταλία, προορισμός που επιλέγεται πολύ συχνά από γείτονες (π.χ. η Ελλάδα) και όχι μόνο χώρες, είναι πολυπληθείς, με συνέπεια το Πάνθεον να επισκέπτονται πολλοί μαθητές, που το κίνητρο της επίσκεψής τους είναι καθαρά εκπαιδευτικό (Ζαχαριάδης, 2009). Όταν όμως οι συνθήκες δεν επιτρέπουν μια δια ζώσης επίσκεψη, όπως συμβαίνει την περίοδο αυτή της πανδημίας, το μνημείο αξιοποιεί σύγχρονες ψηφιακές εφαρμογές παρέχοντας στους διαδικτυακούς επισκέπτες τη δυνατότητα μιας «ψηφιακής εμπειρίας» (digital experience) σε ατομικό επίπεδο, αλλά και μέσω της πλατφόρμας Zoom (υπηρεσία τηλεδιάσκεψης για τη συμμετοχή πολλών ατόμων με εικόνα και ήχο). Προσφέρεται λοιπόν αποκλειστικά σε μαθητές και σπουδαστές η δυνατότητα συμμετοχής σε μια ξενάγηση σε πραγματικό χρόνο, με έναν χειριστή-ξεναγό, ο οποίος απαντά σε ερωτήσεις που θέτουν οι συμμετέχοντες, ενώ παράλληλα, τους καθοδηγεί πως να «ανακαλύψουν» το μνημείο. Η εφαρμογή είναι εμπλουτισμένη με ιστορίες, εικόνες, βίντεο, τρισδιάστατες κατασκευές, που θα συντροφεύσουν τον μαθητή κεντρίζοντας του παράλληλα το ενδιαφέρον ως το τέλος της όμορφης αυτής βόλτας μέσω του διαδικτύου. Με την ίδια μέθοδο οργανώνονται για μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης περιηγήσεις (θεματικά δρομολόγια) σε μια προσπάθεια να αναπαραστήσουν νοερά, οι μαθητές, την Ρώμη του Αυτοκράτορα Αυγούστου, αλλά και να διδαχθούν την ιστορία. Προσφέρονται ακόμη, εκπαιδευτικά εργαστήρια για γονείς και παιδιά, προβάλλεται οπτικό υλικό του μνημείου και διοργανώνονται διαλέξεις από πανεπιστημιακούς για φοιτητές (Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome, 2018).

Θέλοντας να τονίσει την εκπαιδευτική διάσταση της πολιτισμικής κληρονομιάς της Αιώνιας πόλης, η Εφορεία Αρχαιοτήτων της Ρώμης διοργανώνει δίωρες πολιτιστικές διαδρομές, εκπαιδευτικού χαρακτήρα, στα μνημεία της, ανάμεσα σε αυτά και στο Πάνθεον. Σε αυτές συμμετέχουν γκρουπ δέκα ατόμων, που συνοδεύονται από ιστορικούς τέχνης, αλλά και ηθοποιούς και μουσικούς, που επιμορφώνουν ενώ ταυτόχρονα ψυχαγωγούν τους συμμετέχοντες (Sovrintendenza Capitolina, 2020).

Κάθε Απρίλιο όταν το φως του ήλιου στο Πάνθεον πέφτει με έναν συγκεκριμένο τρόπο φωτίζοντας την καμάρα της εισόδου, διοργανώνονται μουσικές συναυλίες από τη διεύθυνση των κρατικών μουσείων της Ρώμης, αφιερωμένες στην Φρυγική θεότητα Κυβέλη (Cybele), ή αλλιώς Μεγάλη Μητέρα (Grande Madre), τα λεγόμενα Μεγαλέσια, (Megalesie), σε ανάμνηση των εορτών, που γιορτάζονταν στην αρχαία Ρώμη από τις 4 έως τις 10 Απριλίου) (Istituto della Enciclopedia Italiana, [χ.χ.]).

Το 2020 λόγω της επιδημίας του κορονοϊού η γιορτή της γέννησης της Ρώμης που τιμάται κάθε χρόνο στις 21 Απριλίου, μεταδόθηκε από το Πάνθεον χωρίς θεατές, αλλά σε ζωντανή (live) μετάδοση μέσω διαδικτύου. Το Υπουργείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τουρισμού θέλοντας να γιορτάσει την επέτειο αυτή πρόβαλε μια φωτογραφική αποτύπωση (time-lapse) με πρωταγωνιστές το φως και την αστρονομία στο άδειο μνημείο. Η αποτύπωση επικεντρώνεται στην στιγμή κατά την οποία, το φως, μέσα από το «μάτι» του Πάνθεον εστιάζει στην πύλη της εισόδου στις 21 Απριλίου, το μεσημέρι, θέλοντας να δώσει σε όλους την δυνατότητα να «βιώσουν» τη στιγμή που ο Αυτοκράτορας εισέρχονταν στο ναό λουσμένος στο φως, ως ο απόλυτος θεόσταλτος ηγέτης (Ufficio Stampa Mibact, 2020).

Εκτός από θρησκευτικές λειτουργίες, στο Πάνθεον διοργανώνονται σχολικές συναυλίες, κονσέρτα, και εκθέσεις φωτογραφίας. Το μνημείο συμμετέχει επιπλέον στις εκδηλώσεις του θεσμού «Νύχτες στα Μουσεία», (La note dei Musei), καθώς επίσης στις Ημέρες Ευρωπαϊκής Κληρονομιάς (Giornate Europee del Patrimonio) της UNESCO, στο «Διεθνές Φεστιβάλ Οργάνων» (Festival Organistico Internazionale), που διεξάγεται κάθε Σεπτέμβριο, αλλά και στον εορτασμό της Παγκόσμιας Ημέρας Ξιφασκίας. Στις μεγάλες Χριστιανικές γιορτές (Χριστούγεννα και Πάσχα) το μνημείο φιλοξενεί εορταστικές θρησκευτικές συναυλίες. Οι εκδηλώσεις του κοινοποιούνται στον έντυπο τύπο, όπως επίσης σε κανάλια και ραδιοφωνικούς σταθμούς της Ρώμης (Pantheon Santa Maria ad Martyres, 2014; Piccioni, 2020; Pantheon Santa Maria ad Martyres, 2016; Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome, 2020).

Η φήμη του μνημείου είναι τέτοια, ώστε η Αμερικάνικη Khan Academy ένας μη-κερδοσκοπικός οργανισμός, που προσφέρει ψηφιακά μαθήματα σε όλη την υφήλιο, συνοδευόμενα από ασκήσεις, με σκοπό την ενίσχυση της γνώσης σε μαθητές, του έχει αφιερώσει μία εκτεταμένη ενότητα στο μάθημα Ιστορίας της Τέχνης (Harris, 2012).

3.5. Η ένταξη του Πάνθεον στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO

Η Ιταλία μαζί και η Κίνα είναι οι χώρες με τις περισσότερες εγγραφές μνημείων στον ΚΠΠΚ της UNESCO με 55 ΜΠΚ η κάθε μία. Για την Ευρώπη, η Ιταλία θεωρείται η πλουσιότερη χώρα σε εγγεγραμμένα στον κατάλογο πολιτιστικά μνημεία, δεκατρία εκ των οποίων βρίσκονται στο ιστορικό κέντρο της Ρώμης (Buchholz, 2020; ICOMOS, [χ.χ.]; Shirvani Dastgerdi, 2020).

Αν και τα Ιταλικά πολιτιστικά μνημεία προστατεύονταν από την εποχή ακόμη των Ρωμαίων Αυτοκρατόρων, (π.χ. ο Αύγουστος θέσπισε νόμο για την αποκατάσταση των δημοσίων μνημείων), ωστόσο, έπρεπε να έρθει το σύνταγμα της Ιταλίας με το άρθρο 9 του 1947, για να κατοχυρώσει ρητά ότι: «η Δημοκρατία προάγει την ανάπτυξη του πολιτισμού και προστατεύει το τοπίο και την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά του Έθνους». (Τρόβα, 2018:238; ICOMOS, [χ.χ.]; Fife, 2012).

Το Πάνθεον, μαζί με τα υπόλοιπα αρχαιολογικά και εκκλησιαστικά μνημεία του ιστορικού κέντρου της Ρώμης, όπως το Μουσολείο του Αδριανού, εντάχθηκε στον ΚΠΠΚ της UNESCO το 1980. Είναι η 3η αναγραφή στη λίστα αυτή για την Ιταλία, μετά τις προϊστορικές βραχογραφίες της Βαλκαμόνικα ή αλλιώς Πετρώματα της Βαλκαμόνικα (Incisioni rupestri della Val Camonica), μια συλλογή προϊστορικών πετρογλυφικών που εντάχθηκαν στον Κατάλογο το 1979 και την Εκκλησία και Δομινικανή μονή της Σάντα Μαρία Ντέλε Γκράτσιε με τον Μυστικό Δείπνο του Λεονάρντο ντα Βίντσι (La Chiesa e il Convento Domenicano di Santa Maria delle Grazie e il Cenacolo di Leonardo da Vinci), που εντάχθηκε το 1980. (UNESCO, [χ.χ.]; UNESCO, 2019; Garosi, 2020).

Εξετάζοντας τα κριτήρια που θέτει η UNESCO για την καταχώρηση ενός μνημείου στον ΚΠΠΚ, το Πάνθεον εμπίπτει στα παρακάτω πέντε :

- i) *Το μνημείο αποτελεί μια υπέρτατη καλλιτεχνική δημιουργία, μια μεγαλοπρεπή αρχαία κατασκευή, ένα αριστουργηματικό οικοδόμημα άριστα διατηρημένο στους αιώνες από τον 1^ο αι. μ.Χ. που κατασκευάστηκε.*
- ii) *Εκφράζει μια ύψιστη δημιουργία της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας. Το οικοδόμημα σε όλη τη διάρκεια των αιώνων που πέρασαν και μέχρι σήμερα αποτελεί ένα μνημείο πρότυπο που πολλοί προσπάθησαν να αντιγράψουν. Το*

ρωμαϊκό σκυρόδεμα που έχει χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του, όπως και ο θόλος με το «μάτι» στην οροφή του, που τόσους αιώνες στέκεται χωρίς να καταρρεύσει, εντυπωσιάζουν ακόμη και τους σύγχρονους αρχιτέκτονες και κατασκευαστές κτηρίων παγκοσμίως.

- iii) *Το Πάνθεον, τοποθετημένο στο ιστορικό κέντρο της Ρώμης μαζί με τα υπόλοιπα μνημεία, ανήκει στα έργα που δημιούργησε ο Ρωμαϊκός πολιτισμός με παγκόσμια αίγλη και αξία. Η Ιταλική πρωτεύουσα δίνει μέγιστη σημασία στη συντήρηση τους, αφού τα ίδια τα μνημεία αποτελούν μοναδικές μαρτυρίες της εποχής που κατασκευάστηκαν, κομμάτι της πολιτιστικής ταυτότητας μιας χώρας, αλλά και αρχιτεκτονικά και σχεδιαστικά πρότυπα.*
- iv) *Το ιστορικό κέντρο της Ρώμης και τα κτήρια που εμπεριέχονται στην έκτασή του, εξιστορούν την ασταμάτητη αλληλουχία των τριών χιλιετηρίδων που πέρασαν στην διάρκεια της ιστορικής, όσο και αρχιτεκτονικής τους διαδρομής. Μέσα σε αυτό υπάρχουν η αρχιτεκτονική στρωματοποίηση σε μια ευρεία γκάμα συστηματοποίησης των οικιστικών δημιουργημάτων, παράλληλα με την εξέλιξη της πόλης, που παρόλη την ανάπτυξή της στο χρόνο μπόρεσε επάξια να ενσωματώσει τα περίφημα αυτά αρχαία δημιουργήματα στον πολεοδομικό της ιστό.*
- v) *Η Ρώμη υπήρξε για παραπάνω από 20 αιώνες η πνευματική θρησκευτική και κοσμική καρδιά της ανθρωπότητας. Η σημαντικότητα της έχει παγκόσμια ακτινοβολία, συνέβαλε στη διάδοση του πολιτισμού, ειδικότερα στη γλώσσα και τη λογοτεχνία αλλά και στην εξάπλωση της χριστιανικής θρησκείας από την δημιουργία της έως σήμερα. Η Ρώμη παραμένει έμβλημα και βασικός προσορισμός θρησκευτικού προσκυνήματος, χάρη στο πλήθος των εκκλησιών της, στα λείψανα των αγίων που υπάρχουν σε αυτήν, και στο Βατικανό, έδρα της Παπικής εξουσίας. (Στυλιανίδου, 2019; UNESCO, [χ.χ.]); Armstrong, 2012; Historical Quest, 1997; Green Lane, 2019; Αλεξανδρή, 2015:65; Παπούλιας, 2018:38).*

Παρόλο που το ιστορικό κέντρο της Ρώμης αποτελεί μέρος της Ιταλικής πρωτεύουσας, που παράλληλα είναι και η Αγία Έδρα των Καθολικών, μολονότι η έκτασή του είναι τεράστια, ο Δήμος φρόντισε να απλουστεύσει τις διαδικασίες συντήρησης των κεντρικών μνημείων. Επιπρόσθετα, η Αγία Έδρα βασιζόμενη στο νόμο 355 του 2001 περί προστασίας

της πολιτιστικής κληρονομιάς, διαφυλάττει τα εκκλησιαστικά της μνημεία, ενώ η πολιτεία με το νομοθετικό διάταγμα 42 του 2004 περί πολιτιστικής και τοπικής κληρονομιάς κατοχυρώνει τους τρόπους πολιτιστικής προστασίας των μνημείων της. (UNESCO, [χ.χ.]).

Ωστόσο, αν και τα μνημεία του ιστορικού κέντρου θεωρούνται καλά προστατευμένα, υπάρχουν πολλοί παράγοντες που απειλούν τη βιωσιμότητα τους. Η κλιματική αλλαγή (ξηρασία, έντονες βροχές) που τα τελευταία χρόνια απειλούν τον πλανήτη, προκαλούν τεράστιες φθορές στα υλικά δόμησης των μνημείων, ενώ η ατμοσφαιρική ρύπανση και οι ρύποι των αυτοκινήτων ευθύνονται για την αλλοίωση των υλικών κατασκευής τους, ενώ μελέτες του Διεθνούς Συνεργατικού Προγράμματος για τις Επιδράσεις της Ατμοσφαιρικής Ρύπανσης στα Υλικά έδειξαν ότι το μάρμαρο κι ο χαλκός στα μνημεία είναι υλικά ιδιαίτερα ευαίσθητα στη διάβρωση. Ο κλιματικός παράγοντας μπορεί επίσης να επιφέρει μείωση των επισκεπτών λόγω ακραίων συνθηκών (πχ καύσωνας). Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις μελέτες η Ιταλία αποφάσισε να αναπτύξει προγράμματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς της, ώστε να μπορέσει να διατηρήσει τα μνημεία της για πολλούς αιώνες ακόμα (UNECE, 2015; Ίδρυμα Μαριάννα Β. Βαρδινογιάννη, 2011; Shirvani Dastgerdi, 2020; Sovrintendenza Capitolina, 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΡΟΤΟΝΤΑ

Εικ. 2 Η Ροτόντα τον 19^ο αι δέσποζε υποβλητικά στην περιοχή (Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη, & Μπακιρτζή, 2012: 52)

4.1. Μνημειακή ταυτότητα

Στη συμβολή των οδών Αποστόλου Παύλου και Φιλίππου, λίγα μέτρα από την θριαμβική αψίδα του Γαλερίου (Καμάρα), βρίσκεται η Ροτόντα, το πιο εντυπωσιακό, σύμφωνα με το Χαράλαμπο Μπακιρτζή-Επίτιμο Έφορο Αρχαιοτήτων, μνημειώδες οικοδόμημα στη Θεσσαλονίκη, διατηρημένο άριστα έως τις μέρες μας. Η Ροτόντα υπήρξε Διπλωματική Εργασία

μέρος ενός τεράστιου κτηριακού συνόλου, που περικλείονταν από τις πλατείες Ιπποδρομίου και Ναβαρίνου και περιείχε τα Ανάκτορα, τον Ιππόδρομο, την Καμάρα και ένα οκτάγωνο κτήριο, το οποίο έκτισε ο Γαλέριος, (Γάιος Γαλέριος Ουαλέριος Μαξιμιανός) περίπου το 300 μ.Χ. Η Ροτόντα ήταν τοποθετημένη στη βόρεια πλευρά της Εγνατίας οδού (τη λεγόμενη Via Regia ή αλλιώς Decumanus Maximus των Ρωμαίων ή αλλιώς Λεωφόρο των Βυζαντινών). (Παζαράς, 1998:9; Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη, & Μπακιρτζής, 2012: 51-52; Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, 2021; Καζαμία-Τσέρνου, 2009:11; Ζαφείρης, 2017:28).

Ως μνημείο η Ροτόντα εντάσσεται στα «περίκεντρα θολοσκεπή οικοδομήματα» (μοναδικό δείγμα στην Ελληνική επικράτεια). Το όνομα της αποδίδεται σε κτήριο με κυκλική ή ελλειπσοειδή μορφή που πάνω του στηρίζεται ένας θόλος και πιθανόν ονομάστηκε έτσι από περιηγητές του 18^{ου} αιώνα, λόγω του σχήματος της. Αυτού του είδους τα οικοδομήματα είχαν ευρεία χρήση ως μαρτύρια, μανσωλεία ή βαφτιστήρια των πρώιμων χριστιανικών χρόνων. Τη χρήση της Ροτόντας ως (πιθανόν) το τρίτο μανσωλείο του Μεγάλου Κωνσταντίνου, μετά από αυτά της Ρώμης και της Κωνσταντινούπολης στηρίζουν και οι απόψεις των Μπακιρτζή-Μάστορα, που αναφέρουν ότι τα ψηφιδωτά του τρούλου ανάγονται στην εποχή του Κωνσταντίνου Ι, το 322-323 ή το 325 μ.Χ. Ως προς τη μορφή συγκρίνεται με το Ρωμαϊκό Πάνθεον (Πάπυρος (Φίρμα), ([2000-2001] τ. 52:248; Τασσιάς, 1995:27-30; Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη & Μπακιρτζής, 2012:51-53, 116; Τασσιάς, 1998:9; Mastora, 2019:217; Μπακιρτζής & Μάστορα, 2016:33; Μάστορα & Μότσιανος, 2011:129; Μνημεία της Θεσσαλονίκης, 2000:50).

Ως οικοδόμημα η Ροτόντα αποτελεί ένα από τα παλαιότερα μνημεία της Θεσσαλονίκης με αποτυπωμένες πάνω της όλες τις ιστορικές αλλαγές της πόλης. Ερευνώντας την αρχιτεκτονική της δομή βασισμένη σε ανασκαφικά δεδομένα, η Ροτόντα τοποθετείται στη Ρωμαϊκή εποχή, όταν κατασκευάστηκε και η αψίδα του Γαλερίου. Τα παλαιοχριστιανικά φημισμένα ψηφιδωτά της που διασώζονται έως σήμερα, από τα σπουδαιότερα παγκοσμίως, απεικονίζουν οικοδομήματα με πτηνά και αγίους, ενώ στο κέντρο του θόλου υπήρχε ο Χριστός θριαμβευτής ως Βασιλιάς των Ουρανών, από το οποίο σήμερα σώζονται ελάχιστα τμήματα. Τα ψηφιδωτά διέχεαν το φως, με τρόπο ώστε να δημιουργείται η αίσθηση της απεραντοσύνης, ενώ οι χρυσές και ασημένιες τους αποχρώσεις έφεγγαν σαν να άνοιγαν διόδους σε έναν άλλο πνευματικό κόσμο (Μνημεία της

Θεσσαλονίκης, 2000:50-51; Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη, & Μπακιρτζής, 2012:51, 55; Cattani, 1972:83-95; Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, 2013; Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, 2021).

Ανεγέρθηκε τα πρώτα χρόνια του 4^{ου} αιώνα από τον Γαλέριο, μετά τη νικηφόρα εκστρατεία του κατά των Περσών στην Αρμενία, στο τέλος της Πομπικής Οδού, μήκους 22 μέτρων, που ένωνε την Καμάρα με το Γαλεριανό συγκρότημα. Είχε πιθανότατα κατασκευαστεί, ώστε να λειτουργεί είτε ως ειδωλολατρικός λατρευτικός ναός (αφιερωμένος στον Δία, προστάτη των Αυτοκρατόρων, κατά άλλους στους θεούς Κάβειρους, ή στον Θεό Σέραπι), είτε ως θρησκευτικός ναός της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορικής Τετραρχίας ή σαν μανσωλείο του Μεγάλου Κωνσταντίνου (παρόμοιο με το Μεγάλο Παλάτιο της Πόλης). Όλα τα οικοδομήματα του συγκροτήματος θεωρούνται κατά το Βακαλόπουλο ότι ήταν δημιούργημα ενός κορυφαίου αρχιτέκτονα, που τα αποπεράτωσε σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα (Ελλάδα. Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, 2013:4, 12; Μάστορα, 2016; Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2012; Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, 2021; Βακαλόπουλος, 1983:48, 61-62; Καρακιουλάχ, 2017; Μάστορα, 2016:78; Kiilerich & Torp, 2017:10).

Η κύρια αίθουσα της έχει μήκος 24.5 μέτρα. Η βάση του θόλου της καλύπτεται με τρούλο σε σχήμα ημισφαιρίου. Έχει απόσταση 29,80 μέτρων από το πάτωμα και το πάχος των τοίχων της είναι 6,30 μέτρα. Στο πλάτος των τοίχων, υπάρχουν διακοσμητικές καμάρες με ψηφιδωτά και πάνω από αυτές μεγάλα παράθυρα. Ακόμη ψηλότερα παρατηρείται μια ακόμη σειρά με οχτώ ανοίγματα σε σχήμα τόξου, επάνω στα οποία ακουμπά ο τρούλος με διάμετρο σχεδόν 25 μέτρων (Μνημεία της Θεσσαλονίκης, 2000:47).

Την Ρωμαϊκή περίοδο ανέγερσης της Ροτόντας λέγεται ότι ο τρούλος της έφερε ένα οπαίο αερισμού και φωτισμού, όμοιο με εκείνο του Πάνθεον. Η άποψη αυτή στηρίχθηκε σε παλαιότερες ανασκαφές, όταν βρέθηκε ένα βαθύ πηγαδόσχημο όρυγμα όμοιο με οπαίο (άποψη που καταρρίπτεται από τη Μάστορα λόγω της παρουσίας παραθύρων και μεγάλων ανοιγμάτων στο φως). Στα παλαιοχριστιανικά έτη καλύφθηκε από αβαθή τρουλίσκο για την δημιουργία των ψηφιδωτών, ενώ στο κέλυφος του βλέπουμε τη συνύπαρξη της ρωμαϊκής, προχριστιανικής και σύγχρονης περιόδου. Σήμερα, η εξωτερική πλευρά καλύπτεται με κωνική σκεπή βασισμένη σε μικρότερο κυλινδρικό τοίχωμα. Η τοιχοποιία του μνημείου είναι κατασκευασμένη από οπτόπλινθους, ενώ ο τρούλος, οι καμάρες και οι εσοχές, είναι πλίθινες.

Η παλαιότερη κυρία είσοδος βρισκόταν νότια, προς την Καμάρα, ενώ στη μέση της εισόδου υπάρχει σταυρός πλαισιωμένος με άστρα, πτηνά και καρπούς έτσι όπως καθορίζει και η εγκόσμια τάξη των πραγμάτων. (Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη & Μπακιρτζής, 2012:54-55; Τασιτιάς, 1995:27-30; Χονδρογιάννης, 2021; Θεοχαρίδου, 1992:57-76; Passuello & Dissegna, 1976:86; Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου & Τούρτα, 1997:57; Μάστορα, 2016:74). Τον 6^ο αι. στη νότια πύλη κατασκευάζονται πρόπυλο και δύο βαφτιστήρια, ενώ δημιουργείται μια νέα πύλη εισόδου δυτικά. (Ελλάδα. Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, 2013:23; Mastora, 2014:214-224; Μάστορα & Μότσιανος, 2011:129; Καζαμιά-Τσέρνου, 2009:27; Μάστορα, Π., 2016).

Σαν χριστιανικός ναός η Ροτόντα διαπλατύνθηκε και επεκτάθηκε για να σχηματιστεί η ανίδα του ιερού με αποτέλεσμα, την κατάρρευση μέρους του θόλου που τον 11^ο αιώνα ξανακτίστηκε. Η κύρια θύρα τοποθετήθηκε σε άλλο σημείο, το εσωτερικό του ναού στολίστηκε με μωσαϊκά και στη δυτική μεριά κατασκευάστηκε νάρθηκας. Για την λειτουργία της Ροτόντας ως χριστιανικού ναού η ανατολική της κόγχη κατεδαφίστηκε, ενώ παράλληλα χτίστηκε Ιερό Βήμα στην ανατολική πλευρά και ενισχύθηκε η πλαϊνή τοιχοποιία. Τέλος, το 1592 προστίθεται ο μοναδικός σωζόμενος μιναρές στη Θεσσαλονίκη, ύψους 36 μέτρων, παρόμοιος με εκείνους της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη (Cityportal, 2020; Καζαμιά-Τσέρνου, 2009:53-54).

4.2. Ιστορικά στοιχεία

Ο Γαλέριος ένας από τους Τετράρχες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας κατασκεύασε την Ροτόντα, πιθανόν για να γίνει το μανωλείο του, σε μια περιοχή που ονομαζόταν «κάμπος», τόπος άσκησης της Ρωμαϊκής φρουράς. Κατά τον Μέντζο πιθανότατα ανεγέρθηκε το 298-299 μ.Χ., είχε χτιστή περίβολο και χρησιμοποιήθηκε μάλλον ως ναός και όχι ως μανωλείο, αφού δεν βρέθηκαν τάφοι σε αυτήν. Η Ροτόντα μιμείται το Πάνθεον στην αρχιτεκτονική, με μόνη διαφορά την ύπαρξη οκτώ παραθύρων επάνω από τις εσοχές του ισόγειου (Mentzos, 2001:60, 81; Παζαράς, 1998:15).

Η Ροτόντα γίνεται ναός των χριστιανών ανάμεσα στον 4^ο-6^ο αιώνα μ.Χ., αφιερωμένη στον Ιησού. Ονομαζόταν «Δύναμις Θεού», ίσως όπως η Αγία Δύναμη της Κωνσταντινούπολης που αποδίδεται στον Μέγα Κωνσταντίνο. Κατά τον Curcic, η Ροτόντα υπήρξε μασωλείο του Μεγάλου Κωνσταντίνου, τα ψηφιδωτά της αφορούσαν χριστιανικά ορθόδοξα θέματα, άποψη όμως που απορρίφθηκε από τους Μπακιρτζή και Μάστορα, οι οποίοι στις μελέτες τους απέδειξαν ότι τα ψηφιδωτά της συνδέονται με αυτοκρατορική εικονογράφηση της μετέπειτα αρχαιότητας, από τον 4^ο έως τον 6^ο αι. μ.Χ. πιθανόν επί βασιλείας του Αναστάσιου Α' (491-518). Τα ψηφιδωτά αυτά, σύμφωνα με τον Kleinbauer, απεικονίζουν τους δωρεοδόχους της Ροτόντας και όχι αγίους και έτσι δεν θεωρούνται αποκλειστικά χριστιανικά. (Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη, & Μπακιρτζής, 2012:115; Μάστορα, 2019:698).

Στα χρόνια της βασιλείας του Θεοδοσίου Α' (379-395) η Ροτόντα γίνεται επισκοπικός ναός, αφιερωμένος ίσως στο τάγμα των Αρχαγγέλων ή Ασωμάτων, ενώ κατά τους Kiilerich & Torp ήταν αυτοκρατορικός ναός. Την περίοδο αυτή η οπή στη στέγη κλείνει, προστίθεται σταυρός και δημιουργούνται κρύπτες, για τοποθέτηση Αγίων Λείψανων. Ένας μεγάλος μαρμάρινος βωμός ανακαλύφθηκε, όπου, κατά τον Βακαλόπουλο, είχε διδάξει ο Απόστολος Παύλος και ο όποιος σήμερα βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη. (Μνημεία της Θεσσαλονίκης, 2000:48-49; Βακαλόπουλος, 1983:52; Kiilerich & Torp, 2017:11; Τασσιάς, 1995:27-30; Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη & Μπακιρτζής, 2012:54).

Με την πάροδο των χρόνων η Ροτόντα χρησιμοποιείται ως «μαρτύριο», δηλαδή ως λατρευτικός τόπος με λείψανα μαρτύρων. Από το 1525 έως το 1591 λειτουργεί ως επισκοπική εκκλησία, ως ναός των «Αγίων Αγγέλων» ή των «Παναγιωτάτων Ασωμάτων». Γίνεται δε μητρόπολη της Θεσσαλονίκης, όταν η προηγούμενη μητρόπολη, Αγία Σοφία μετατράπηκε σε τζαμί. Μετά το 1591, όπως προαναφέρθηκε, η Ροτόντα μετατρέπεται και αυτή σε μουσουλμανικό τζαμί από τον πασά Fatih-i Yemen Sinan και τον Hortaci Suleyman Efendi, αρχηγό του μουσουλμανικού τεκέ των δερβίσηδων Halveti. Ονομάζεται «Hortac Efendi Camici» (δηλαδή του Σείχη Χορτατζή, όπως αναφέρεται και σε ταμπέλα της νότιας κόγχης) αλλά και «Mitropoliye», «Παλαιά ή Εσκή Μητρόπολις» και «Eski Metropol». Στο εσωτερικό της ακόμη και σήμερα διακρίνεται η κόγχη mihrab, που κοιτάζει προς τη Μέκκα ενώ στην αυλή της υπήρχε το Μασωλείο του Hortaci Baba (Βακαλόπουλος, 1958:547-549;

Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Μαυροπούλου-Τσιούμη & Μπακιρτζής, 2012:52; Μάστορα, 2019:683-706; Τασσιάς & Ντότσικα, 2016:27; Καζαμία-Τσέρνου, Μ., 2009:29, 55; Μουτσόπουλος & Κατσαρός, 2013:75, 79-85).

Το 1888-89 η Ροτόντα ανακαινίζεται με χρήματα της «Υψηλής Πύλης» και αποκαθίστανται ζωγραφικά τα ψηφιδωτά της Ανατολικής πλευράς. Το 1899 τα ψηφιδωτά στα παράθυρα του τρούλου, καλύπτονται από τον ζωγράφο Rossi με τη μέθοδο της τοιχοδομίας και αποκαλύπτονται εκ νέου το 1917-20 μετά από έρευνες της αρχαιολογίας της Γαλλικής Στρατιάς της Ανατολής υπό τον H. Herbar (Μάστορα, 2018:214, 216; Kiilerich & Toor, 2017:62; Μάστορα, 2010:84).

Μετά το 1912 η Ροτόντα κηρύσσεται ως εθνικό μνημείο, ενώ προστίθεται σταυρός στον τρούλο της (που αφαιρέθηκε το 1994). Στις 5 Μαρτίου του 1914 αφιερώνεται στον Άγιο Γεώργιο τον Τροπαιοφόρο, ενώ το 1917 με κυβερνητικό διάταγμα του Βενιζέλου και τη σύμφωνη γνώμη του μητροπολίτου Γενναδίου Α΄ μετατρέπεται σε «Μακεδονικόν Μουσείον», προκειμένου να συλλεχθούν σε αυτήν αρχαιότητες από ανασκαφές και κατασχέσεις και να διαφυλαχτεί ο πολιτιστικός πλούτος της πόλης. (Μάστορα, 2018:214-217; Τασσιάς & Ντότσικα, 2016:12, 34-35; Parallaxi, 2019).

Το 1953 σε εργασίες συντήρησης στη Ροτόντα για τον καθαρισμό των ψηφιδωτών της, ανακαλύπτεται το «σταυρικό εγκαίνιο», ένα ματωμένο κομμάτι υφάσματος και οστών κάτω από την Αγία Τράπεζα, το οποίο τοποθετείται χρονικά στο 380 μ.Χ. Μετέπειτα, το 1962, χαρακτηρίζεται ως «διατηρητέο μνημείο ιστορίας και αρχαιολογικός χώρος», ενώ το 1978 η Ροτόντα υφίσταται φθορές από τον σεισμό που πλήττει την Θεσσαλονίκη. (Μουτσόπουλος, & Κατσαρός, 2013:154; Μάστορα, 2019:684; Καζαμία-Τσέρνου, Μ., 2009:44).

Τα έτη 2002-2006 το Υπουργείο Πολιτισμού με την συνδρομή κοινοτικών κονδυλίων αποκαθιστά τα υπέροχα ψηφιδωτά του μνημείου (Υποέργο: Αισθητική αποκατάσταση ψηφιδωτών της Ροτόντας) καθώς και τον μιναρέ (προστατεύεται ως διατηρητέο τουρκικό μνημείο). (Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων, 2007:70-72; Ζαφείρης, 2017:68).

Κατόπιν ολοκλήρωσης των εργασιών αποκατάστασης, υποδέχεται εκ νέου το κοινό το 2015 (Συγκά, 2016). Σήμερα, η Ροτόντα λειτουργεί κανονικά ως μνημείο επισκέψιμο στο κοινό, ενώ στην εορτή του Αγίου Γεωργίου και σε μεγάλες χριστιανικές εορτές πραγματοποιούνται στο χώρο θρησκευτικές λειτουργίες (Καζαμία-Τσέρνου, 2009:35).

4.3. Επικοινωνιακή πολιτική

Η φιλοξενία εκθέσεων και πολιτιστικών εκδηλώσεων σε μνημειακούς και λοιπούς χώρους πολιτισμού αποτελεί συνήθη επικοινωνιακή πρακτική τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με την Καγιαδάκη, τα πολιτιστικά μνημεία σήμερα, καλούνται να αναπτύξουν την εξωστρέφεια, προωθώντας δράσεις, με σκοπό αφενός τη γνωριμία του κοινού με την αξία αυτή καθαυτή των πολιτιστικών μνημείων και την εξοικειώσή του με αυτά, αφετέρου όμως την πρόκληση του ενδιαφέροντός του τόσο για την πολιτιστική κληρονομιά, όσο και για τις σύγχρονες καλλιτεχνικές τάσεις. (Καγιαδάκη, 2014:391-400; Kagiadaki, 2013:115-135).

Ο αρμόδιος φορέας που έχει την επιμέλεια και φροντίδα για τα βυζαντινά και οθωμανικά μνημεία της πόλης της Θεσσαλονίκης, ανάμεσα τους και το Γαλεριανό συγκρότημα, στο οποίο υπάγεται και η Ροτόντα, είναι η Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, που υπάγεται στο Υπουργείο Πολιτισμού Παιδείας και Θρησκευμάτων. Εκείνη διαφυλάσσει, επιβλέπει και προστατεύει τα μνημεία, ενώ φροντίζει και για την έρευνα και πολιτιστική προβολή, την προσέγγιση του κοινού ώστε να γνωρίσει την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου του, την προβολή, όπως και την εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου που αφορά τα μνημεία (Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, 2021).

Η Ροτόντα ως μνημείο δε διαθέτει δική της ιστοσελίδα· πληροφορίες σχετικά με αυτήν, δίνονται μέσα από την ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (<http://odysseus.culture.gr>), όπως και από την ιστοσελίδα της ΕΦΑΠΟΘ (<http://galeriuspalace.culture.gr/eforeia-arxaiotiton-thes>). Οι πληροφορίες παρέχονται στην Ελληνική και Αγγλική γλώσσα. Επίσης, στην ιστοσελίδα υπάρχει σύνδεσμος που παραπέμπει σε βίντεο της ΕΦΑΠΟΘ στο κανάλι youtube σχετικά με την ιστορία του κτηρίου και την παρουσίαση των περίφημων ψηφιδωτών του.

Κοινά στοιχεία υπάρχουν και στις δυο ιστοσελίδες για την ιστορία της Ροτόντας. Τα ψηφιδωτά της αναδεικνύονται μέσα από φωτογραφίες, δίνονται πληροφορίες για τη διεύθυνση του μνημείου, για την επικοινωνία με το κοινό, τις επισκέψιμες ώρες και το αντίτιμο της επίσκεψης, οι ημέρες που παρέχεται δωρεάν είσοδος. Παράλληλα, προτείνεται η Διπλωματική Εργασία

επίσκεψη όμορων με τη Ροτόντα μνημείων, στο πλαίσιο ενδεχομένως κάποιας πολιτιστικής διαδρομής για τον εν δυνάμει επισκέπτη.

Στην ιστοσελίδα της ΕΦΑΠΟΘ υπάρχει η δωρεάν υπηρεσία του ενημερωτικού δελτίου (newsletter), όπου μπορεί κάθε χρήστης να εγγραφεί και να ενημερώνεται για επικείμενες εκδηλώσεις στο χώρο. Πληροφορίες για τη Ροτόντα τέλος δίνονται τόσο μέσω της ιστοσελίδας του δήμου Θεσσαλονίκης (με χάρτη μέσω της εφαρμογής χαρτών της google), όσο και από το Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (ΕΚΒΜΜ), ενώ το δημοτικό ραδιόφωνο FM100, αλλά και η Δημοτική Τηλεόραση Θεσσαλονίκης TV100 κοινοποιούν και προβάλλουν τις εκδηλώσεις της (Υπουργείο Αθλητισμού και Πολιτισμού, 2021; Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, 2017; Δήμος Θεσσαλονίκης, 2017; Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, 2013).

Η ΕΦΑΠΟΘ έχει επίσης δημιουργήσει το πληροφοριακό κέντρο του Γαλεριανού Συγκροτήματος στην οδό Δημητρίου Γούναρη, όπου το κοινό (μεμονωμένα άτομα ή γκρουπ ατόμων κατόπιν συνεννόησης με το κέντρο) μπορεί δωρεάν να συλλέξει πληροφοριακό υλικό για το Γαλεριανό συγκρότημα και για τη Ροτόντα, καθημερινά. Στο κέντρο μπορεί κανείς να επισκεφθεί μέσω μιας εικονικής ψηφιακής ξενάγησης τα μνημεία του συγκροτήματος, να περιηγηθεί στο εσωτερικό αυτών, να αντλήσει πληροφορίες για την αρχιτεκτονική της εποχής που δημιουργήθηκαν, να συμβουλευτεί το εποπτικό υλικό που υπάρχει εκεί (ταινίες, εικόνες, φωτογραφίες), να μάθει για τις ανασκαφές και τις εργασίες συντήρησης διενεργήθηκαν κατά την διάρκεια των χρόνων. Οι παραπάνω πληροφορίες παρέχονται και σε κινητά ή ταμπλέτες (tablet) μέσω των φυλλομετρητών τους, (browsers) που αυτά διαθέτουν. Η ΕΦΑΠΟΘ τέλος έχει εκδώσει βιβλίο για το Γαλεριανό συγκρότημα αλλά και οδηγό με κείμενα και τρισδιάστατες εικόνες του συγκροτήματος, συμμετέχει σε επιστημονικά συνέδρια, δημοσιεύει σε επιστημονικά περιοδικά θέματα για το αυτοκρατορικό συγκρότημα, θέλοντας δε να αυξήσει την επισκεψιμότητα του συγκροτήματος συνεργάζεται με το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο της Θεσσαλονίκης και το πανεπιστήμιο MIT για την εφαρμογή νέων τεχνολογιών. (Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, 2021).

Το μνημείο όπως μας δήλωσε η κα Μάστορα⁵ (Π.Μ.: 5 Μαΐου 2021:Β/4) είναι ανοιχτό σε όποιον ενδιαφέρεται για την ιστορία του και τα μοναδικά ψηφιδωτά του. Συνήθως

⁵ Στο πλαίσιο συνέντευξης που έλαβε χώρα στη Ροτόντα στις 5 Μαΐου 2021

το επισκέπτονται τουρίστες, ιδιαίτερα Τούρκοι. (Π.Μ.: 5 Μαΐου 2021:Β/6) Το κοινό ενημερώνεται με δελτία τύπου για τις εκδηλώσεις στη Ροτόντα, (Π.Μ.: 5 Μαΐου 2021:Β/2) ενώ για ορισμένες εκδηλώσεις υπάρχουν και προσκλήσεις που διατίθενται με σειρά προτεραιότητας από τους φορείς διοργάνωσης της κάθε εκδήλωσης (πχ για τη Συναυλία «Η Κ.Ο.Θ. γιορτάζει τον Ντεμπυσσύ» της Κρατικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης). Σε προηγούμενα έτη υπήρχε και ενημερωτικό φυλλάδιο για το μνημείο, όπως και ενημερωτικό δελτίο σε ηλεκτρονική μορφή από την ΕΦΑΠΟΘ με τις μηνιαίες εκδηλώσεις της Ροτόντας. Στα επόμενα χρόνια, όπως μας δήλωσε η κα Μάστορα, (Π.Μ.: 5 Μαΐου 2021:Β/5) θα δημιουργηθεί ένας χώρος πολυμέσων στον περίβολο του μνημείου, με εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας (virtual reality) ώστε να μπορεί ο χρήστης-ψηφιακός επισκέπτης να θαυμάσει τα ψηφιδωτά της Ροτόντας από οπουδήποτε στον κόσμο. (Καγιαδάκη, Μ., 2018:141-158).

Στο πλαίσιο της επικοινωνιακής πολιτικής και εξωστρέφειας, η Ροτόντα φιλοξενεί και συμμετέχει σε δράσεις, που καθιστούν το μνημείο ευρύτερα γνωστό. Εκτός από χριστιανικές λειτουργίες, φιλοξενεί συναυλίες της Συμφωνικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης και κλασσικής μουσικής (όπως αυτή του Διεθνούς Φεστιβάλ «SKG: Bridges Festival») και ποικίλες δράσεις που τονίζουν την αξία της ως μνημείο, όπως η PhotoBiennale. Το μνημείο συμμετέχει στις εκδηλώσεις εορτασμού της «Διεθνούς Ημέρας Μουσείων», των «Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς» και της «Παγκόσμιας Ημέρα Περιβάλλοντος». Συμμετέχει επίσης, στο διαδραστικό πρόγραμμα «Ανοιχτά Μνημεία», όπου οι επισκέπτες, έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν ενδελεχώς το μνημείο με τη συμβολή αρχαιολόγων της ΕΦΑΠΟΘ. Επιπλέον, στο πλαίσιο της δράσης «Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές» οργανώνονται δρώμενα στην αυλή του μνημείου.

Παράλληλα, το μνημείο διοργανώνει συγκεκριμένες ξεναγήσεις, όπως μια σειρά ξεναγήσεων με τίτλο «Τα πρόσωπα του χρόνου» (2013), όπου αναδείχθηκε η πορεία του μνημείου μέσα στο χρόνο, αλλά και η ιστορία της αποκατάστασης του από την ΕΦΑΠΟΘ. Άλλες εκδηλώσεις, που θα μπορούσαν να αναφερθούν και οι οποίες λειτούργησαν επικοινωνιακά για την προβολή του μνημείου, είναι η ένταξη του σε συνέδρια, όπως το «Σταυροδρόμια: Η Ελλάδα ως διαπολιτιστικός πόλος της μουσικής σκέψης και δημιουργίας» του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Καγιαδάκη, 2014a:391-400; Καγιαδάκη, 2012:488-490; Καγιαδάκη, 2013:591-592; Typosthes, 2019), η φιλοξενία

Χριστουγεννιάτικων θρησκευτικών συναυλιών, όπως αυτή του Μουσικού Σχολείου Θεσσαλονίκης και Βυζαντινών συναυλιών στα πλαίσια της «Εβδομάδας Λατρευτικής Μουσικής» του Δήμου Θεσσαλονίκης. Με συναυλία εξάλλου, που διοργάνωσε η ΕΦΑΠΟΘ, γιορτάστηκε και η απόδοση του μνημείου στο κοινό το 2015 μετά από 40 χρόνια επισκευαστικών εργασιών (Μουσικό Σχολείο Θεσσαλονίκης, 2016; Καγιαδάκη, 2014:391-400; Καγιαδάκη, 2015:937-940).

Σύμφωνα με απόφαση του 2016 από το ΚΑΣ (Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο) στην Ροτόντα θα τελούνται ποικίλες εκδηλώσεις έως 12 ανά έτος, με όριο σε αυτές τα 300 άτομα, ενώ το καλοκαίρι επιπρόσθετα θα μπορούν να πραγματοποιηθούν εκδηλώσεις στην περίβολο της. Οι εκδηλώσεις αυτές θα περιλαμβάνουν συναυλίες σε θρησκευτικό ή κοσμικό ύφος, από χορωδίες ή ορχήστρες με έργα Ελλήνων ή ξένων διακεκριμένων καλλιτεχνών, αλλά και ομιλίες, απαγγελίες ημερίδες και συνέδρια σχετικά με το μνημείο και την χρήση του αυστηρά με όρους τέτοιους ώστε η Ροτόντα να μη μετατραπεί σε «γκαλερί» τέχνης (Τροβά, 2016).

Την περίοδο της πανδημίας η Ροτόντα παρέμεινε κλειστή για το κοινό, όπως όλα τα πολιτιστικά μνημεία της Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με όσα μας είπε η κ. Μάστορα (Π.Μ.: 5 Μαΐου 2021:Γ/4) δημιουργήθηκε διαδικτυακά ένα πρόγραμμα της ΕΦΑΠΟΘ με τίτλο «Ιστορίες της πόλης» με μικρές ιστορίες για τα μνημεία της πόλης, που όμως δεν έχει ακόμα παρουσιάσει τη Ροτόντα, καθώς και μια μαγνητοσκοπημένη συναυλία με τίτλο «Μουσική της Ροτόντας» του Δημήτρη Μαραμή, γραμμένη ειδικά για το μνημείο που μεταδόθηκε από την ET3 την παραμονή των Χριστουγέννων του 2020 (Πουλοπούλου, 2020).

Αξίζει ωστόσο, να αναφερθεί ότι κατά την περίοδο της πανδημίας, η Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με την ΕΦΑΠΟΘ, διοργάνωσε στις 18 Μαΐου του 2020 στο πλαίσιο του εορτασμού της Παγκόσμιας Ημέρας Μουσείων, συναυλίες με τίτλο «Συμβαίνει τώρα...» (που μεταδόθηκαν και διαδικτυακά) σε μνημεία της πόλης που διαθέτουν προαύλιο χώρο, επιδιώκοντας να δηλώσουν στο κοινό ένα πολιτιστικό παρόν εν μέσω πανδημίας, αλλά και να το ψυχαγωγήσουν, έστω και με αυτό τον τρόπο. Γι' αυτή τη σειρά συναυλιών, επιλέχθηκαν η Ρωμαϊκή Αγορά, το συγκρότημα του Γαλερίου, η Ροτόντα, το Βυζαντινό Λουτρό στην Άνω Πόλη και τα Λουτρά Παράδεισος (Η ΚΟΘ στα μνημεία της πόλης, 2020).

4.4. Προσβασιμότητα στο μνημείο

Στο σύγχρονο πολιτισμικό γίγνεσθαι, τα πολιτιστικά μνημεία δεν αποτελούν απλώς χώρους ιστορίας και πολιτισμού, αλλά γίνονται ενεργοί βιωματικοί χώροι ψυχαγωγίας και «εξερεύνησης», δίνοντας τη δυνατότητα στο κοινό να έρθει σε άμεση επαφή με την ιστορία και την καθημερινότητα των ανθρώπων άλλων εποχών, να «ανακαλύψει» τα πολιτιστικά αγαθά και την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου του, μέσα από κατάλληλα σχεδιασμένες εκπαιδευτικές δράσεις, συνδυάζοντας τη μάθηση με την ψυχαγωγία καθιστώντας την επίσκεψη σε αυτά μια απολαυστική εμπειρία. Οι δραστηριότητες αυτές καλλιεργούν την κριτική σκέψη και τη γνώση, αναπτύσσουν ενδιαφέροντα και καλλιτεχνικές τάσεις, συμβάλλουν στη συνεργασία μεταξύ ατόμων και ομάδων και ευαισθητοποιούν τον επισκέπτη, ειδικά το μαθητικό κοινό, σχετικά με ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς. (Καγιαδάκη, 2014:391-400).

Οι δραστηριότητες αυτές θα πρέπει να απευθύνονται σε κάθε κατηγορία κοινού, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρίες, δεδομένου ότι αφενός η πρόσβαση σε πολιτιστικά μνημεία αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα για κάθε πολίτη, αφετέρου διότι καμία εικονική/ψηφιακή αναπαράσταση, δεν υποκαθιστά απόλυτα την απόλαυση που προσφέρει στον επισκέπτη η δια ζώσης εμπειρία της επίσκεψης στο φυσικό χώρο ενός μνημείου. Σεβόμενοι λοιπόν την ιδιαιτερότητα της Ροτόντας ως μνημείο και επιδιώκοντας τη διευκόλυνση της ανεμπόδιστης πρόσβασης σε αυτή για τα άτομα με κινητικές δυσκολίες, υλοποιήθηκε μέσω του ερευνητικού προγράμματος «Prospelasis» του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, για την ανάπτυξη της προσβασιμότητας και με τη συνεργασία της 9^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Μνημείων, η δημιουργία μιας μεταλλικής διάτρητης γέφυρας μήκους 15,5 μέτρων στην νότια πλευρά (την παλαιά «Αυτοκρατορική» πύλη, η οποία δεν χρησιμοποιούνταν), ενώ παράλληλα κατασκευάστηκε αναβατόριο. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε εξ ημισείας από το κρατικό προϋπολογισμό και τον ΕΟΧ (Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος), ενώ βραβεύτηκε από την Διεθνή Ένωση Αρχιτεκτόνων με τη διάκριση «Friendly Spaces» (Φιλικόι χώροι προσβάσιμοι σε όλους).

Προστέθηκε επίσης πληροφορικό σύστημα WIFI, με στοιχεία για το μνημείο στην Ελληνική, Αγγλική, Ρωσική και νοηματική γλώσσα. Έτσι, μέσω κινητού ή tablet μεταδίδεται Διπλωματική Εργασία

η πληροφορία και σε άτομα με προβλήματα ακοής. Ακόμη στο μνημείο υπάρχει οθόνη αφής ειδικά σχεδιασμένη για άτομα με προβλήματα όρασης (Επιτροπή Ερευνών ΑΠΘ, 2014; Κωνσταντάτου, 2014; Naniopoulos et al., 2015:254-268).

4.5. Εκπαιδευτική πολιτική

Ο πλούσιος ψηφιδωτός διάκοσμος του μνημείου προκαλεί το ενδιαφέρον τόσο πολιτιστικών τουριστών, όσο και της εκπαιδευτικής κοινότητας κάθε βαθμίδας, ώστε συρρέουν στην πόλη της Θεσσαλονίκης, για να θαυμάσουν ανάμεσα στα άλλα μνημεία της και τη Ροτόντα. Συχνά, υλοποιούνται εκπαιδευτικές δράσεις ενίσχυσης της μαθησιακής εμπειρίας στο μνημείο με τη συνδρομή του προσωπικού της ΕΦΑΠΟΘ. Παράλληλα, διοργανώνονται πολιτιστικές περιηγήσεις/εκπαιδευτικοί περίπατοι στο μνημείο, για ειδικές ομάδες κοινού, όπως είναι φοιτητές του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (π.χ. στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Μουσειολογίας»), σπουδαστές των σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας, μαθητές με αναπηρίες (π.χ. υλοποίηση προγραμμάτων για κωφούς), αλλά και πρόσφυγες (ειδικότερα Σύριοι μέσω της Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης «Ιριδα»). (Καγιαδάκη, 2014a:391-400).

Το μνημείο συμμετέχει επίσης, στην ετήσια διεθνή διοργάνωση «Open house», όπου προβάλλονται μοναδικά αρχιτεκτονικά κτήρια της υψηλίου, προσελκύοντας πλήθος κοινού, καθώς και στις εκδηλώσεις για την Αυγουστιάτικη Πανσέληνο. (Καγιαδάκη, 2014b:2024-2026; Καγιαδάκη, 2018:141-158).

4.6. Η Ροτόντα ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η UNESCO έχει εντάξει στον ΚΠΠΚ 18 εγγραφές Ελληνικών μνημείων, με την πρώτη να εισάγεται στον κατάλογο το 1986 και την πιο πρόσφατη το 2016.(UNESCO,

2021)⁶. Η Ροτόντα⁷ εντάχθηκε στον ΚΠΠΚ της UNESCO το 1988, μαζί με άλλα Παλαιοχριστιανικά αλλά και Βυζαντινά μνημεία του κέντρου της Θεσσαλονίκης. (Χριστογιάννης, 2006:249).⁸ Πρόκειται για την εβδόμη αναγραφή στην λίστα για την Ελλάδα μετά το ναό του επικούρειου Απόλλωνα στις Βάσες (1986), την Ακρόπολη των Αθηνών, (1987), τον αρχαιολογικό χώρο στους Δελφούς (1987), το ιερό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο (1988), τη μοναστική πολιτεία του Άθω (1988) και τα Μετέωρα (1988). (Ποια ελληνικά μνημεία, 2016).

Λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια⁹, βάσει των οποίων ένα πολιτιστικό μνημείο καταχωρείται στον ΚΠΠΚ της UNESCO, η Ροτόντα εμπίπτει στα:

⁶ Η Ελλάδα στον ΚΠΠΚ της UNESCO βρίσκεται στην 16^η θέση (μαζί με την Τουρκία).

⁷ Αξίζει να αναφερθεί ότι στη Ροτόντα έγινε η αρχική εκδήλωση έναρξης της 3ης συνεδρίας του Ευρωπαϊκού δικτύου της UNESCO για την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των μελών της αλλά και την καλύτερη υλοποίηση των προγραμμάτων του διεθνούς αυτού οργανισμού. (Ελληνική Δημοκρατία, 2015a; Ελληνική Δημοκρατία, 2015b; UNESCO, 2017).

⁸ Τα μνημεία αυτά είναι: η εκκλησία της Παναγίας Αχειροποιήτου, η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, ο Ιερός ναός του Οσίου Δαυίδ ή Μονή Λατόμου, η Ροτόντα, ο ναός της του Θεού Σοφίας, ο ναός της Παναγίας των Χαλκέων, η εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα, η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων, ο ναός του Αγίου Νικολάου του Ορφανού, η εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης, η εκκλησία του Σωτήρα Χριστού, η Ιερά Μονή Βλατάδων, η εκκλησία του Προφήτη Ηλία, το Βυζαντινό Λουτρό της Άνω Πόλης και τα Τείχη της Θεσσαλονίκης. Τα Παλαιοχριστιανικά Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης είναι δημόσια κτήρια με ποικίλες χρήσεις, θρησκευτικές και μη. Χάρη στη σπανιότητα τους και την εντυπωσιακή τους κατασκευή θεωρούνται από τα καλύτερα της Βυζαντινής εποχής, έχοντας άμεση σχέση με τα κυριότερα πολιτιστικά κέντρα-πυρήνες της εποχής όπως τη Ρώμη και τη Κωνσταντινούπολη.

⁹ Ισούκης, Μ. - Παυλόπουλος, Δ., (17/9/2020) UNESCO: τα κριτήρια επιλογής των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, <https://ecopress.gr/unesco-ta-kritiria-epilogis-gia-ta-mnimeia-pa-gkosmias-klironomias/> (24/5/2021)/ Σχεδιασμός της διαχείρισης των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO Κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη, υλοποίηση και παρακολούθηση των σχεδίων διαχείρισης, https://www.expoaus.org/upload/novosti/publication_expoaus_grcka_web_11170.pdf (24/5/2021)

▪ **Κριτήριο (i): Να αποτελεί αριστούργημα της ανθρώπινης δημιουργικής διάνοιας.**

Τα ψηφιδωτά που συναντώνται στην Ροτόντα και στους ναούς του Αγίου Δημητρίου και της Μονής Λατόμου αποτελούν ορισμένες από τις καλύτερες δημιουργίες υπαγόμενες στην παλαιοχριστιανική τέχνη.

▪ **Κριτήριο (ii): Να επιδεικνύει σημαντικές ανθρώπινες αξίες για μακρά περίοδο χρόνου ή σε μια πολιτιστική περιοχή του κόσμου, σε εξελίξεις στην αρχιτεκτονική ή στην τεχνολογία, τις μνημειακές τέχνες, την πολεοδομία ή τον σχεδιασμό τοπίου.** Η επιρροή των χριστιανικών ναών της συμπρωτεύουσας για την εξάπλωση και επέκταση των τεχνών στα μνημεία υπήρξε αξιοσημείωτη αρχικά για τους Βυζαντινούς, αργότερα και για τους Σέρβους τόσο στα πρώτα χριστιανικά χρόνια, αλλά και μετέπειτα, στη μεσοβυζαντινή περίοδο αλλά και στην τελευταία περίοδο ανάπτυξης της Βυζαντινής τέχνης.

▪ **Κριτήριο (iv): Να αποτελεί σημαντικό παράδειγμα τύπου κτηρίου, αρχιτεκτονικού ή τεχνολογικού συνόλου ή τοπίο που απεικονίζει σημαντική ή σημαντικές φάσεις της ανθρώπινης ιστορίας.** Τα Παλαιοχριστιανικά εξαίρετα δημιουργήματα της Θεσσαλονίκης συνιστούν απaráμιλλα παραδείγματα ναών, χτισμένων με πολλαπλούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς από τον 4^ο έως και τον 15^ο αιώνα σπάνιας ιστορικής και καλλιτεχνικής αξίας. Όσον αφορά την συνοχή τους τα δημιουργήματα αυτά είναι άριστα διατηρημένα τα περισσότερα ή με μικρές απώλειες ίσως λόγω και της χρήσης τους που συντελέστηκε αδιάκοπα όλα αυτά τα χρόνια και τα βοήθησε στη συντήρησή τους με παρεμβατικές μεθόδους αποκατάστασης ήπιες προς αυτά που διατηρήσαν την αυθεντικότητα των μνημείων. (UNESCO, 2021).

Τα Παλαιοχριστιανικά Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης υπάγονται στο νόμο 3028/2002 «Περί Αρχαιολογικής και πολιτιστικής κληρονομιάς», ενώ τελούν υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και της ΕΦΑΠΟΘ της Θεσσαλονίκης. Με χρήματα από το Γ^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης ενισχύθηκε η ένωση και σταθεροποίηση των ψηφιδωτών της Ροτόντας όπως και έργα αποκατάστασης στο μιναρέ της. Ανεξάρτητα όμως από κάθε είδους προστασία τα συγκεκριμένα μνημεία απειλούνται τόσο από φαινόμενα της φύσης, όπως οι σεισμοί, (ο πιο πρόσφατος του 1978 προκάλεσε αρκετές φθορές τόσο στο κτήριο όσο και στα ψηφιδωτά της Ροτόντας), αλλά και από τον κίνδυνο που ελλοχεύει για όλα τα μνημεία των περιοχών του κέντρου μιας πόλης λόγω πυκνής δόμησης, η οποία επιβαρύνει το περιβάλλον

και ενισχύει τον κίνδυνο της ρύπανσης. Επιπλέον, η Ροτόντα χρειάζεται αυξημένη επιτήρηση επειδή σαν κομμάτι της σύγχρονης πόλης επιβαρύνεται από τη δραστηριότητα των κατοίκων της, καθώς τα τελευταία χρόνια έχει υποβαθμιστεί δραματικά η περιοχή γύρω από το μνημείο. (Υπουργείο Πολιτισμού, 2020; Parallaxi, 2019; Ζαφείρης, 2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Μεθοδολογία έρευνας

5.1. Μεθοδολογικά εργαλεία έρευνας

Έρευνα είναι η εφαρμογή μιας μεθόδου βασισμένης σε κανόνες, για να μπορέσουμε να δώσουμε τη λύση σε ένα πρόβλημα (Gay, Mills & Airasian, 2017:19). Η έρευνα αποτελείται από στάδια που επικεντρώνονται στη συγκέντρωση και ανάλυση πληροφοριών για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε ένα ζήτημα. Γενικότερα η έρευνα πρέπει να αποτελείται από τρία βήματα:

1^{ον}) την κατάθεση ενός ερωτήματος

2^{ον}) τη συλλογή πληροφοριών, ώστε να μπορέσει να απαντηθεί το ερώτημα αυτό και

3^{ον}) την εξαγωγή μιας απάντησης για το συγκεκριμένο ερώτημα.

Η έρευνα μπορεί να είναι ποσοτική (quantitative research), η οποία θεωρείται και πιο αμερόληπτη και αντικειμενική ή ποιοτική (qualitative research), η οποία χρησιμοποιείται ευρύτερα, όταν θα πρέπει να διερευνηθούν εκτενέστερα οι μεταβλητές ενός θέματος. Επίσης, στην ποιοτική έρευνα, τα ζητήματα μελέτης είναι γενικευμένα, παρουσιάζουν μεγάλο εύρος και αποσκοπούν στο να αναλύσουν τις απόψεις των συμμετεχόντων, ενώ στην ποσοτική έρευνα, τα δεδομένα ερωτήματα είναι συγκεκριμένα και σύντομα.

Όταν επιλέγουμε την ποσοτική έρευνα καθορίζουμε από πριν σε ποια πεδία θα εστιάσουμε, θέτουμε ερωτήσεις σύντομες, συλλέγουμε από τους συμμετέχοντες στοιχεία μετρήσιμα και αναλύουμε τα στοιχεία αυτά βάσει στατιστικής.

Στην ποιοτική έρευνα βασιζόμαστε στη γνώμη όσων συμμετέχουν σε αυτήν, θέτοντας ερωτήσεις γενικές, ενώ τα δεδομένα που μας παρέχονται είναι κυρίως λέξεις και κείμενα, που μας βοηθούν σημαντικά στην ενδελεχή κατανόηση του προβλήματος, δίνοντας μας πιο «εστιασμένες» πληροφορίες, όπως και στο να έχουμε μια παρατήρηση της κατάστασης εκ των έσω (Creswell, 2011:23, 65-71, 74-75).

Στην ποιοτική έρευνα χρησιμοποιούνται μέθοδοι, όπως οι συνεντεύξεις, η παρατήρηση, η προσωπική ιστορία, εν αντίθεση με την ποσοτική η οποία εστιάζεται κυρίως στην αξιολόγηση αριθμητικών τιμών. (Ίσαρη, Πουρκός & Καλλινικάκη 2015:15). Σύμφωνα με τα παραπάνω σκοπός της εργασίας ήταν να γίνει μια ποιοτική έρευνα σχετικά με τα δυο «δίδυμα» μνημεία της Ρώμης και της Θεσσαλονίκης, Ροτόντα και Πάνθεον, προκειμένου να καταγραφεί και να συγκριθεί η κοινωνιακή και εκπαιδευτική τους πολιτική και να εντοπιστούν ομοιότητες και διαφορές.

5.2 Το μεθοδολογικό εργαλείο της συνέντευξης

Η συνέντευξη είναι μια μέθοδος κοινωνιολογικής έρευνας για τη συλλογή στατιστικών στοιχείων (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2008). Η συνέντευξη που έχει σαν σκοπό την έρευνα ορίζεται σαν «*συζήτηση δυο ατόμων που αρχίζει από το συνεντευκτή, με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών και επικεντρώνεται από αυτόν σε περιεχόμενο καθορισμένο από τους στόχους της έρευνας με συστηματική περιγραφή, πρόβλεψη ή ερμηνεία*» (Cohen, Manion & Morrison, 2008:452). Για τη διεξαγωγή της συνέντευξης (interview), ο ερευνητής θέτει ερωτήσεις σε ένα ή περισσότερα άτομα και καταγράφει τις απαντήσεις τους ώστε να τις επεξεργαστεί κατάλληλα. Οι ερωτήσεις που περιέχονται στη συνέντευξη μπορεί να είναι ανοιχτές (open-ended questions), ώστε ο ερωτώμενος να έχει τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης μη επηρεασμένης από προηγούμενες ερωτήσεις ή από την άποψη του ερωτώντα, όπως επίσης να κάνει διευκρινιστικές ερωτήσεις για ζητήματα που δεν κατανόησε. Τα μειονεκτήματα της συνέντευξης εντοπίζονται στο ότι ο συνεντευξιζόμενος μπορεί να δίνει «ωραιοποιημένες» απαντήσεις, που να ταιριάζουν στην άποψη που θέλει να εκμαιεύσει ο ερευνητής, ενώ η παρουσία του ερευνητή μπορεί να επηρεάσει τις απαντήσεις αφού η συνέντευξη βασίζεται στην φυσική επαφή (Δαμασκηνίδης & Χριστοδούλου 2014).

Οι συνεντεύξεις μπορεί να είναι προσωπικές (να απευθύνονται μόνο σε έναν συμμετέχοντα) ή ομαδικές συνεντεύξεις (focus groups), για συλλογή απόψεων πολλών ατόμων. Επίσης, μπορεί να είναι τηλεφωνικές (μέσω του τηλεφώνου ωστόσο περιορίζεται η συνέντευξη σε ένα μικρό αριθμό ερωτήσεων) ή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mails interviews), συγκεντρώνοντας έτσι δεδομένα από άτομα εξοικειωμένα με την τεχνολογία (Creswell, 2011:256-259).

Η συνέντευξη, λαμβάνεται σε καθορισμένη ώρα και τόπο και έχει ως απώτερο σκοπό την έρευνα. Πρωταρχικά, ο ερωτών θα πρέπει να έχει τη συγκατάθεση του ερωτώμενου για την καταγραφή των απόψεων του και να μην ξεχνά πως μια συνέντευξη δεν είναι απλά μια συζήτηση, αλλά προσχεδιασμένες μέθοδοι συγκέντρωσης πληροφοριών. Η συνέντευξη μπορεί να είναι:

- *δομημένη* (structured). Ο ερωτών απευθύνει ερωτήσεις σε όλους τους συμμετέχοντες με μια προκαθορισμένη σειρά δίνοντας τους μια επιλογή απαντήσεων εν είδει «δεδομένων», ώστε να μπορούν αυτές οι απαντήσεις να κατηγοριοποιηθούν εύκολα και να χρησιμοποιηθούν πιθανόν για περαιτέρω στατιστική ανάλυση.
- *ημι-δομημένη* (semi-structured). Ο ερωτών καθορίζει τα θέματα, αλλά και το αντικείμενο της συνέντευξης αλλά όχι και τον τρόπο που θα γίνουν οι ερωτήσεις, ο οποίος θα εξαρτηθεί από τις συνθήκες που θα υφίστανται κατά τη διάρκεια της συνέντευξης
- *με ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών* ή άτυπη συνέντευξη με τη μορφή συζήτησης. Ο ερωτών κάνει ερωτήσεις και από τις απαντήσεις του ερωτώμενου προκύπτουν νέες ερωτήσεις. Οι συνεντεύξεις αυτού του είδους θεωρούνται πολύ χρήσιμες για να εκμαιεύσουμε συναισθήματα των ερωτώμενων, αλλά προϋποτίθεται μεγάλη εμπειρία από μέρους των ερωτώντων.
- *με ερωτήσεις ανοικτού τύπου*. Σε αυτή την κατηγορία συνεντεύξεων οι ερωτήσεις έχουν καθοριστεί, αλλά οι απαντήσεις είναι ανοιχτές και αυτό μπορεί να οδηγήσει στην έκφραση ασυνήθιστων απόψεων ή σε περισσότερες απαντήσεις.

Όπως αναφέρει ο Kvale, (Babbie, 2011:498) υπάρχουν επτά βήματα για τη διενέργεια μιας συνέντευξης κι αυτά είναι:

- ❖ Κατηγοριοποίηση του θέματος, παρουσίαση του λόγου της συνέντευξης και του τι ακριβώς θα ερωτηθεί

- ❖ Διάρθρωση της διαδικασίας, που θα ακολουθηθεί
- ❖ Διενέργεια της συνέντευξης
- ❖ Απομαγνητοφώνηση
- ❖ Ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων
- ❖ Αντιπαραβολή και έλεγχος της εγκυρότητας των στοιχείων που συλλέχτηκαν
- ❖ Ανακοίνωση των αποτελεσμάτων (Μπούνια, 2015:159-165; Bell, & Πανάγου, 2005:211).

Για την συγκεκριμένη εργασία επιλέχθηκε η μέθοδος της ημι-δομημένης συνέντευξης, εστιάζοντας σε προκαθορισμένες ερωτήσεις σχετικά με τα θέματα που έπρεπε να καλυφθούν, ενώ επιτρέπει την ευελιξία και την περαιτέρω αποσαφήνιση εννοιών που ίσως δεν θα μπορούσαν να διευκρινιστούν με κάποιο άλλου είδους συνέντευξη. Για τη Ροτόντα όπως και για το Πάνθεον, οι ερωτήσεις συνοδευόταν μαζί με βεβαίωση του ΕΑΠ για τον σκοπό που θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί η συνέντευξη.

Διατυπώθηκαν σύντομες και κατανοητές ερωτήσεις. Αυτές του πρώτου σκέλους της συνέντευξης εστιάζουν στο προφίλ του μνημείου, όπως και σε γενικές πληροφορίες. Το δεύτερο μέρος αφορά στην επικοινωνιακή πολιτική του μνημείου και το τρίτο στην εκπαιδευτική του πολιτική. Αναφορικά με τη Ροτόντα, η πρώτη επαφή ήταν τηλεφωνική. Με παρέπεμψαν να αποστείλω email, προς την Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της ΕΦΑΠΟΘ κα Ελισάβετ Τσιγαρίδα, κάτι το οποίο τελικά έγινε στις 14 Απριλίου του 2021 και απαντήθηκε στις 20 Απριλίου από την αρχαιολόγο κα. Πέλλη Μάστορα. Ακολούθως, σε τηλεφωνική επικοινωνία, συμφωνήθηκε η διεξαγωγή της συνέντευξης με την κ. Μάστορα, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 5 Μαΐου του 2021 σε ώρες που η ίδια καθόρισε, στο γραφείο της στην Ροτόντα και διήρκεσε περίπου δύο ώρες με τη γράφουσα να κρατά χειρόγραφες σημειώσεις, κατόπιν επιθυμίας της κας Μάστορα.¹⁰

¹⁰ Το πλήρες κείμενο καταγραφής της συνέντευξης παρατίθεται στο Παράρτημα Ι

Όσον αφορά το Πάνθεον στο τηλεφωνικό νούμερο που υπάρχει στην ιστοσελίδα του μνημείου, αλλά και σε αυτό που υπάρχει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook) δεν απαντούσε κανείς. Ωστόσο οι ερωτήσεις στάλθηκαν στις 14 Απριλίου μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στη διεύθυνση του μνημείου (info@pantheonroma.com) και σαν εσωτερικό μήνυμα σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης του Πάνθεον (Pantheon - Basilica di Santa Maria ad Martyres – Roma). Στις 16 Απριλίου απάντησαν ζητώντας να σταλούν οι ερωτήσεις σε διαφορετική ηλεκτρονική διεύθυνση (dms-rm@beniculturali.it), όπως και έγινε, χωρίς δυστυχώς καμία απάντηση. Στις 6 Μαΐου η γράφουσα επανήλθε, αποστέλλοντας ένα ακόμη email στην προηγούμενη διεύθυνση και πάλι όμως δεν έλαβε απάντηση. Παρόλα αυτά οι ερωτήσεις απαντήθηκαν κατά ένα μεγάλο ποσοστό από πληροφορίες που αντλήθηκαν μέσω του διαδικτύου, των επιστημονικών άρθρων και κείμενων έγκυρων διαδικτυακών πηγών, όσο και ξένης βιβλιογραφίας, όπως και της ιστοσελίδας του Πάνθεον.

5.3. Αξιολόγηση αποτελεσμάτων έρευνας

Η εμπειρία της συνέντευξης για ένα μνημείο πολιτισμού και ειδικότερα για τη Ροτόντα, αν και πρωτόγνωρη για τη γράφουσα, υπήρξε κατατοπιστική και με ενδιαφέροντα στοιχεία τόσο για την γνωριμία και την ιστορία του ίδιου του μνημείου, όσο και για τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε αυτό. Κάποια από τα στοιχεία που αναφέρθηκαν υπήρξαν ιδιαιτέρως σημαντικά, πληροφορίες που αφορούσαν, π.χ. στην σπανιότητα και αξία των ψηφιδωτών της, όσο και στην αξία του ίδιου του μνημείου ως μοναδικού κτίσματος για τα Ελληνικά δεδομένα. Κατά την διαδικασία της συνέντευξης αναδείχθηκαν και ορισμένα προβλήματα του μνημείου, ενώ κοινοποιήθηκαν πολλές και ενδιαφέρουσες εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δράσεις, που έχουν πραγματοποιηθεί σε αυτό. Επίσης, συλλέχθηκαν πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη βελτίωση των ηλεκτρονικών υπηρεσιών του μνημείου, οι οποίες θα υλοποιηθούν στο προσεχές διάστημα.

Η Ροτόντα λοιπόν, πληροί αρκετές προϋποθέσεις για να θεωρηθεί ένα «μοναδικό» μνημείο στη Θεσσαλονίκη, με φήμη και παγκόσμια αναγνώριση, αυτό εξάλλου φαίνεται και από την προσέλευση του κόσμου, ο οποίος το κατέταξε σαν πρώτο σε επισκεψιμότητα μνημείο στη Θεσσαλονίκη ειδικά μετά από την αποκατάσταση του το 2015, αφού προτιμάται από περισσότερους από 150.000 επισκέπτες ανάμεσα τους και ΑμεΑ. (Thessout, 2018).

Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης αναδείχτηκε η αγάπη και φροντίδα των ανθρώπων που εργάζονται σε αυτό είτε πρόκειται για συντηρητές, είτε για αρχαιολόγους. Επίσης, τονίστηκαν η αξία των «ποιοτικών» εκδηλώσεων για τη σωστή προβολή του μνημείου και οι εκπαιδευτικές του δράσεις.

Όσον αφορά ορισμένα προβλήματα που διαφάνηκαν μέσω της συνέντευξης, αυτά είναι η έλλειψη προσωπικού, όπως και η τοποθεσία όπου βρίσκεται το ίδιο το μνημείο, μιας και η γύρω περιοχή έχει υποβαθμιστεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Η απουσία ιστοσελίδας προβολής αποκλειστικά για το μνημείο δεν αναφέρθηκε ως πρόβλημα, μιας και η ΕΦΑΠΟΘ, το έχει συμπεριλάβει στην ιστοσελίδα της και στο fb που διαθέτει. Τέλος, όσον αφορά στην επαφή της Ροτόντας με τα άλλα μνημεία του πολεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης, όσο και με το Δήμο γίνεται σε επίπεδα καλής συνεργασίας.

5.4. Η SWOT Ανάλυση στα δυο μνημεία

Σε αυτή την ενότητα θα καταγραφούν τα δυνατά και αδύναμα σημεία των δυο μνημείων, όπως και οι ευκαιρίες, αλλά και οι ενδεχόμενες απειλές που τα αφορούν σύμφωνα με την ανάλυση SWOT. Τα στοιχεία για την Ροτόντα κατά κύριο λόγο αντλήθηκαν από τη συνέντευξη, ενώ για το Πάνθεον από σχετική βιβλιογραφία, άρθρα και πηγές από το διαδίκτυο.

Η ανάλυση SWOT αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για τον στρατηγικό σχεδιασμό. Εξετάζει τα δυνατά (Strengths) και αδύναμα (Weaknesses) σημεία ενός οργανισμού (εσωτερικό περιβάλλον του οργανισμού) αλλά και τις ευκαιρίες (Opportunities) και απειλές (Threats) του (εξωτερικού) περιβάλλοντος που ο οργανισμός δρα (Βλάμης, 2018). Ένας καλός στρατηγικός σχεδιασμός ενός οργανισμού θα πρέπει να φροντίζει ώστε να ισορροπεί τους εξωτερικούς παράγοντες με τα δικά του εσωτερικά χαρακτηριστικά και ικανότητες (Dana, 2012:319-324).

Ροτόντα

Δυνατότητες (Strengths)	Αδυναμίες (Weaknesses)
<p>Μοναδικό μνημείο στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια</p> <ul style="list-style-type: none"> -Σπανιότητα των ψηφιδωτών της -Εύκολη πρόσβαση για πεζούς - Εύκολη πρόσβαση με τα μέσα μαζικής μεταφοράς -Μεγάλος υπαίθριος χώρος για εκδηλώσεις -Υπάρχουν προδιαγραφές για AMEA -Γνώση και ενδιαφέρον των εργαζομένων για το μνημείο -Πρόθυμο και ευγενικό προσωπικό -Καλή επικοινωνία με το δήμο της πόλης -Γειτνίαση με άλλα πολιτιστικά μνημεία του ιστορικού κέντρου -Συνεχώς αυξανόμενη επισκεψιμότητα -Διοργάνωση εκδηλώσεων -Χαμηλή τιμή εισόδου στο χώρο -Συμβολή στην πολιτιστική ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης -Σημαντική προβολή του μουσείου και στο εξωτερικό -Φιλοξενία σημαντικών εκθέσεων τόσο της Ελλάδας όσο και του εξωτερικού 	<ul style="list-style-type: none"> -Έλλειψη εκπαιδευτικών προγραμμάτων -Απουσία του μνημείου από τα social media -Έλλειψη ιστοσελίδας - Έλλειψη προσωπικού -Απουσία καφέ και χώρου αναψυχής -Απουσία πωλητηρίου

-Μοναδική εικονογραφία -Καλή συντήρηση του μνημείου και των ψηφιδωτών του	
Ευκαιρίες (Opportunities)	Απειλές (Threats)
-Δημιουργία ψηφιακής απεικόνισης των ψηφιδωτών - Δημιουργία νέας αίθουσας πολυμέσων -Εναλλακτικός τουρισμός (θρησκευτικός-πολιτιστικός-εκπαιδευτικός) -Δημιουργία ενιαίου εισιτηρίου -Επιδότησεις από Ευρωπαϊκά Προγράμματα -Προβολή των εκδηλώσεων της από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας -Ένταξη της Ροτόντας στις «πολιτιστικές διαδρομές» -Συνεργασία με όλα τα μνημεία εποπτείας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης -Στρατηγική επικοινωνίας από το Υπουργείο Πολιτισμού -Εκπαιδευτικά προγράμματα για πρόσφυγες	-Η υποβάθμιση της γειτονιάς -Παγκόσμια οικονομική κρίση -Οικονομικά περιορισμένα κονδύλια -Μείωση εσόδων λόγω κρίσης -Πανδημία

Πάνθεον

<u>Δυνατότητες (Strengths)</u>	<u>Αδυναμίες (Weaknesses)</u>
- Διάσημο οικοδόμημα παγκοσμίως -Αρχαιότερο κτήριο του κόσμου με συνεχή χρήση -Στιβαρή κατασκευή -Τεράστιο μέγεθος -Πρωτοποριακός σχεδιασμός και τεχνικές κατασκευής -Πρότυπο μηχανικής -Σπάνιες εικόνες -Τόπος ταφής του ζωγράφου της Αναγέννησης	-Υψηλή τιμή εισόδου στο χώρο -Υψηλή τιμή εκπαιδευτικών και άλλων ξεναγήσεων

<p>Ραφαήλ Σάντσιο</p> <ul style="list-style-type: none"> -Εύκολη πρόσβαση για πεζούς - Εύκολη πρόσβαση με τα μέσα μαζικής μεταφοράς -Υπάρχουν προδιαγραφές για ΑμεΑ -Καλή επικοινωνία με το δήμο της πόλης -Γειτνίαση με άλλα πολιτιστικά μνημεία του ιστορικού κέντρου -Συνεχώς αυξανόμενη επισκεψιμότητα -Διοργάνωση εκδηλώσεων -Οργανωμένη επικοινωνιακή στρατηγική -Οργανωμένη και πλήρως κατατοπιστική ιστοσελίδα -Εικονική περιήγηση στο μνημείο -Έντονη παρουσία του μνημείου στα social media -Εφαρμογές για κινητά -Ψηφιακή εμπειρία -Προπληρωμένες ξεναγήσεις -Εκπαιδευτικά εργαστήρια για γονείς και παιδιά -Καλή συντήρηση του μνημείου -Εξοπλισμένο πωλητήριο στο μνημείο -Ενιαίο εισιτήριο για τα μνημεία του κέντρου της Ρώμης 	
<u>Ευκαιρίες (Opportunities)</u>	<u>Απειλές (Threats)</u>
<ul style="list-style-type: none"> -Δυνατότητα χορηγιών -Εναλλακτικός τουρισμός (θρησκευτικός-πολιτιστικός-εκπαιδευτικός) -Επιδότησεις από Ευρωπαϊκά Προγράμματα -Προβολή των εκδηλώσεων του από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας -Πολιτιστικές διαδρομές μέσω της Εφορείας Αρχαιοτήτων της Ρώμης 	<ul style="list-style-type: none"> -Παγκόσμια οικονομική κρίση -Μείωση εσόδων λόγω κρίσης -Οικονομικά περιορισμένα κονδύλια -Πανδημία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

6.1. Συγκριτική παρουσίαση των δυο μνημείων

Τα δυο μνημεία που εξετάσαμε στην παρούσα εργασία αποτελούν κτήρια ορόσημα για την ιστορία, την σπάνια αρχιτεκτονική ομορφιά τους και τον πολιτισμό όλου του κόσμου. Το Πάνθεον θεωρείται το αρχαιότερο κτήριο στον κόσμο με συνεχόμενη χρήση, ενώ η Ροτόντα το μνημείο των τριών θρησκειών. Συγκρίνοντας τα μνημεία, βλέπουμε ότι μοιάζουν πολύ στη δομή και τις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν για την αρχιτεκτονική τους, τεχνικές που ακόμη και σήμερα αποτελούν σημείο μελέτης για αρχιτέκτονες και μηχανικούς. Και τα δυο κτήρια ανήκουν στα περίκεντρα οικοδομήματα, των οποίων η χρήση αποδιδόταν κυρίως σε μασσωλεία, είναι πολύ καλά συντηρημένα με άριστη αντοχή στη φθορά του χρόνου. Η Ροτόντα επιπλέον είναι διακοσμημένη με σπάνια ψηφιδωτά που διατηρούνται ως τις μέρες μας και θεωρούνται μοναδικά στον κόσμο.

Όσον αφορά την ανέγερση τους και τα δυο κτήρια ανεγέρθηκαν μετά από νικηφόρες εκστρατείες Ρωμαίων Αυτοκρατόρων, ενώ η αρχική τους χρήση ήταν πιθανώς ως ειδωλολατρικοί ναοί, με το Πάνθεον να αφιερώνεται σε όλους τους Θεούς και τη Ροτόντα στο Δία.

Σχετικά με τη δομή τους, πρόκειται για δυο θολωτά περίκεντρα οικοδομήματα. Το μνημείο της Ρώμης είναι κατασκευασμένο από τούβλα και ηφαιστειακή πέτρα, ενώ της Θεσσαλονίκης από οπτόπλινθους και πλιθιά και τα δυο κτήρια θεωρούνταν ότι είχαν στην κορυφή τους οπαίο, που στο Πάνθεον διατηρείται, ενώ στη Ροτόντα όχι.

Κατά τη διάρκεια των χρόνων και τα δυο κτήρια αλλάζουν χρήση και γίνονται χριστιανικοί ναοί με τη Ροτόντα να γίνεται εκκλησία της «Δύναμις Θεού», τον 4^ο με 6^ο αι. και να στολίζεται με τα υπέροχα ψηφιδωτά της, ενώ το Πάνθεον μετατρέπεται σε εκκλησία τον 7^ο αι. την «Παναγία των Μαρτύρων». Προθήκες που έγιναν στα κτήρια όπως το καμπαναριό στο Πάνθεον, ή ο σταυρός στη Ροτόντα αφαιρούνται, ενώ στη δεύτερη προστίθεται μινιάρης στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ο οποίος υπάρχει ακόμη. Μετά το 1912 η Ροτόντα γίνεται μουσείο ενώ το 1962 χαρακτηρίζεται ως «διατηρητέο μνημείο ιστορίας και αρχαιολογικός χώρος». Σήμερα το Πάνθεον λειτουργεί ως εκκλησία των καθολικών, ενώ η Ροτόντα ως επισκέψιμο μνημείο και χώρος εκδηλώσεων.

Στη στρατηγική επικοινωνίας των μνημείων, οι νέες τεχνολογίες εισάγονται στην ξενάγηση, ενώ τα κινητά τηλέφωνα με τις εφαρμογές τους και το διαδίκτυο διευρύνουν την πολιτιστική επικοινωνία. Το Πάνθεον έχει να επιδείξει μια πλήρως ενημερωμένη ιστοσελίδα με εικονική παρουσίαση του μνημείου, οπτικοακουστικό υλικό και χρηστικές πληροφορίες, εν αντιθέσει με τη Ροτόντα, που δε διαθέτει ιστοσελίδα, αλλά προβάλλεται από την ΕΦΑΠΟΘ μαζί με τα υπόλοιπα πολιτιστικά μνημεία του κέντρου της πόλης. Το Πάνθεον διαθέτει και σελίδα στο facebook, όπως και αναγραφή στο δημοφιλή τουριστικό ιστότοπο TripAdvisor, ενώ οι εφαρμογές του μνημείου για κινητά παρέχονται σε πολλές γλώσσες, ενώ της Ροτόντας σε δυο γλώσσες. Επίσης και τα δυο μνημεία διαθέτουν δωρεάν ενημερωτικά δελτία (newsletters) για κοινοποίηση των εκδηλώσεων τους.

Η τοποθεσία και των δυο μνημείων στο κέντρο της πόλης δίνει δυνατότητα εύκολης πρόσβασης εν είδει περιπάτου, ή χρησιμοποιώντας μέσα μαζικής μεταφοράς. Και τα δυο μνημεία είναι φιλικά προς άτομα με αναπηρίες (ΑμεΑ), παρέχοντας τους εύκολη προσβασιμότητα, με τη Ροτόντα να έχει βραβευτεί σε διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την κατασκευή ειδικής γέφυρας για τη διευκόλυνση της μετακίνησης ατόμων με κινητικές αναπηρίες (άτομα με αμαξίδιο).

Και τα δυο μνημεία συμμετέχουν σε διεθνείς επετειακές μέρες, όπως στον εορτασμό των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ενώ και στα δυο πραγματοποιούνται ξεναγήσεις σε τουρίστες. Συγκεκριμένα, στην Ροτόντα από ξεναγούς τουριστικών γραφείων με το εισιτήριο εισόδου, ενώ στο Πάνθεον οργανωμένες από αρχαιολόγους και ηθοποιούς με επιπρόσθετο κόστος. Στο Πάνθεον προσφέρεται και η δυνατότητα ψηφιακής ξενάγησης μέσω Zoom, ενώ και στα δυο μνημεία διοργανώνονται συναυλίες, διαλέξεις, πολιτιστικές και θρησκευτικές εκδηλώσεις. Επίσης, και τα δυο μνημεία προτιμώνται τόσο από πολιτιστικούς επισκέπτες-τουρίστες, όσο και από σχολεία με καθαρά εκπαιδευτικό σκοπό. Επιπλέον, η Ροτόντα, διάσημη για τα ψηφιδωτά της, αποτελεί αντικείμενο μελέτης για ερευνητές και αρχαιολόγους, ενώ παράλληλα, στηρίζοντας τις δράσεις ισοτιμίας του πολιτισμού για όλους, στο χώρο πραγματοποιούνται ξεναγήσεις σε αυτή για πρόσφυγες μέσω μη-κυβερνητικών οργανώσεων.

Το Πάνθεον εντάχθηκε στον ΚΠΠΚ της UNESCO λόγω του ότι αποτελεί μια υπέρτατη καλλιτεχνική δημιουργία, ένα αριστούργημα διατηρημένο στους αιώνες, ένα ύψιστο δημιούργημα της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, ένα κτήριο με παγκόσμια αξία και αίγλη που ιστορεί την ασταμάτητη αλληλουχία των τριών χιλιετηρίδων που πέρασαν από την δημιουργία του, αλλά και επειδή η Ρώμη υπήρξε για πάνω από 20 αιώνες η πνευματική θρησκευτική και κοσμική καρδιά της ανθρωπότητας.

Η Ροτόντα από την άλλη πλευρά, εντάχθηκε στον ΚΠΠΚ της UNESCO, σαν ένα μοναδικό ανθρώπινο δημιούργημα, που προωθεί σημαντικές ανθρώπινες αξίες για μεγάλη χρονική διάρκεια, ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού σχεδιασμού. Ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί και παράδειγμα κτηρίου, στο οποίο απεικονίζεται η ανθρώπινη ιστορία.

Η πολιτιστική μέριμνα των μνημείων αποτελεί μέγιστο θέμα και προστατεύεται από το νόμο. Ωστόσο, ακόμη και έτσι, απειλούνται και τα δυο μνημεία από ακραίες καιρικές συνθήκες, από την ατμοσφαιρική ρύπανση κι από σεισμούς. Η Ροτόντα επιβαρύνεται επιπλέον και από την δραστηριότητα των κατοίκων γύρω από το μνημείο, μιας και η περιοχή έχει υποβαθμιστεί.

6.2. Συμπεράσματα-προτάσεις

Αναμφισβήτητα και τα δυο πολιτιστικά μνημεία που εξετάσαμε είναι μοναδικά, ενώ έχουν μέγιστη αξία, τόσο σαν χώροι πνευματικής καλλιέργειας αλλά και σαν κομμάτι ενίσχυσης της τοπικής οικονομίας μέσω του τουρισμού. Επειδή και τα δυο μνημεία που εξετάστηκαν γειτνιάζουν και με άλλα εξίσου σημαντικά, θα ήταν δυνατόν να ενταθούν σαν μέρος μιας πολιτιστικής διαδρομής στο κέντρο της πόλης.

Η Ιταλία ως πιο αναπτυγμένη οικονομικά χώρα έχει και περισσότερες δυνατότητες στήριξης και ενίσχυσης της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Οι δράσεις στο Πάνθεον τόσο σε επίπεδο πολιτιστικής προβολής, όσο και σε επίπεδο εκδηλώσεων είναι πολυπληθέστερες, όπως και η συμμετοχή σε αυτές πολλών πολυπολιτισμικών ομάδων, ενώ με τις διαδραστικές εφαρμογές που χρησιμοποιούνται, προωθούνται μέθοδοι που συνδυάζουν τη μάθηση με την ευχαρίστηση. Οι οργανωμένες ξεναγήσεις με πληρωμή και το κατάστημα με τα αναμνηστικά φέρουν επιπλέον έσοδα στο μνημείο, τα οποία διοχετεύονται τόσο στην καλύτερη προώθηση του, όσο και σε περισσότερες δράσεις. Η ιστοσελίδα του που είναι ο καθρέφτης του οργανισμού είναι άρτια οργανωμένη και κατατοπιστική βασισμένη στις σύγχρονες τεχνολογικές μεθόδους. Από την άλλη πλευρά η απουσία ιστοσελίδας για τη Ροτόντα θεωρώ ότι επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό και την επισκεψιμότητά της μιας και το μνημείο δεν προβάλλεται όσο θα έπρεπε.

Όσον αφορά στην πολιτιστική πολιτική της Ιταλίας, θα λέγαμε ότι έχει έναν πιο «πελαταιακό» και απρόσωπο ρόλο εν αντιθέσει με αυτή της Ελλάδας, που στηρίζεται κατά ένα μεγάλο βαθμό στο μεράκι και την φροντίδα των ανθρώπων που απασχολούνται στα μνημεία, οι οποίοι αν και συχνά λιγοστοί αριθμητικά, προσπαθούν για το καλύτερο.¹¹ Η Ιταλία έχει αναπτύξει την ιδιωτική πρωτοβουλία και χορηγία σε μεγάλο βαθμό στον πολιτιστικό τομέα, ενώ στην Ελλάδα αυτού του είδους οι πρωτοβουλίες είναι σπάνιες. Η οικονομική κρίση έχει επίσης επηρεάσει και τα δυο μνημεία αφού ο κρατικός προϋπολογισμός για τα μνημεία μειώνεται.

¹¹ Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η Ροτόντα ακόμη και την περίοδο συντήρησης των ψηφιδωτών της παρέμενε επισκέψιμη χάρη στη συμβολή του προσωπικού της.

Σαν πρόταση προσέλκυσης νέου κοινού για τη Ροτόντα, καλό θα ήταν εκτός από την ενίσχυση της παρουσίας της στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, να απευθυνθεί και σε σχολεία, ώστε να ενταχθεί σε εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά και στους κατοίκους της πόλης της Θεσσαλονίκης, σε μια προσπάθεια εξωστρέφειας, ώστε να τους φέρει σε επαφή με την ιστορία της πόλης, μιας και όλοι γνωρίζουν τη Ροτόντα ως μνημείο, αλλά σίγουρα δεν την έχουν όλοι επισκεφτεί. Επίσης, η παρουσία εθελοντών θα βοηθούσε τόσο σαν στήριξη του ολιγάριθμου προσωπικού του μνημείου, αλλά και στην ανάπτυξη νέων δράσεων για παιδιά και ενήλικες, ειδικά μετά από αυτό το διάστημα της πανδημίας που ο κόσμος στερήθηκε την επαφή με τον πολιτισμό.

Τέλος, μιλώντας για τη Ροτόντα, η τριπλή της ιδιότητα, ως –πιθανόν- το μοναδικό μνημείο στην υφήλιο που υπήρξε ναός τριών θρησκειών των Ολύμπιων θεών, της Χριστιανικής λατρείας και του Ισλαμισμού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα πολυπολιτισμικό μνημείο (Ζαφείρης, 2016). Το 2016, ο τότε δήμαρχος Θεσσαλονίκης Γιάννης Μπουτάρης θέλοντας να ενισχύσει αυτή την πολυπολιτισμικότητα της Ροτόντας, είχε προτείνει, στο πλαίσιο της πολιτιστικής διπλωματίας, την αδελφοποίηση των δυο συγκεκριμένων μνημείων τονίζοντας τις ομοιότητες τους, όπως και την ένταξη της Ροτόντας στο δίκτυο των πόλεων με σημαντικά ψηφιδωτά μαζί με τη Βενετία, τη Ρώμη, το Παλέρμο, τη Ραβέννα και την Κωνσταντινούπολη. Με αυτή την κίνηση θα ενισχυόταν η διεθνής ταυτότητα και προβολή του μνημείου (Καλλίνη, 2016; Typosthes.gr., 2016). Αν και αυτή η πρόταση τελικά δεν καρποφόρησε, θα ήταν ίσως μια πολύ καλή ιδέα να επαναδιατυπωθεί στο μέλλον τόσο για την ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των δυο χωρών, όσο και για την προστασία των «δίδυμων» αυτών μνημείων, έχοντας ως συνακόλουθο θετικό πρόσημο την αύξηση του πολιτιστικού τουρισμού και την ενίσχυση των δεσμών μεταξύ των δυο χωρών.

Επίλογος

Είναι ξεκάθαρο ότι τα πολιτιστικά μνημεία στην σημερινή εποχή έχουν πολύπλευρο ρόλο. Είναι παραδείγματα σπάνιας ιστορικής αξίας, αλλά και ζωντανοί οργανισμοί που εξελίσσονται συνεχώς δρώντας και συμμετέχοντας στην καθημερινή ζωή της κοινωνίας που ανήκουν. Είναι χώροι έκθεσης και πολιτιστικής ανάτασης και δημιουργίας, αλλά και χώροι ψυχαγωγίας και καλλιέργειας.

Το Πάνθεον ένα διεθνώς αναγνωρισμένο μνημείο, διαθέτει οργανωμένες υπηρεσίες προβολής και πολιτιστικού marketing, εκδηλώσεις που βασίζονται σε σύγχρονα μέσα και τεχνολογικές μεθόδους, οργανωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα. Θα λέγαμε λοιπόν ότι λειτουργεί ως ένας σύγχρονος πολιτιστικός ζωντανός οργανισμός πλήρως ενταγμένος στον ιστό της πόλης. Η Ροτόντα από την άλλη, στηρίζεται περισσότερο στη μοναδικότητα της ως μνημείο, όπως και στην σπανιότητα των ψηφιδωτών της που είναι ξακουστά ανά τον κόσμο. Αναπτύσσοντας περισσότερο την πολιτιστική της πολιτική και προβολή, μειώνοντας την «εσωστρέφεια» της, προσαρμόζοντας τις δραστηριότητές της σύμφωνα με τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα, όπως και τον εμπλουτισμό των εκπαιδευτικών της προγραμμάτων, θεωρώ ότι θα πετύχαινε αύξηση της επισκεψιμότητας της και θα μπορούσε στο μέλλον να συναγωνίζεται το Πάνθεον στη φήμη του, ειδικά αν εφαρμοστεί η πρόταση περί αδελφοποίησης των δυο μνημείων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθηνάκης, Δ. (2018). Μνημεία που χάνονται από προσώπου γης. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου, 2021, από: <https://www.kathimerini.gr/world/959434/mnimeia-poy-CHANONTAI-APRO-PROSOROY-gis/>.

Αλεξανδρή, Ε. (2015). *Πολιτισμική κληρονομιά - διαχείριση : πολιτιστική αναγέννηση της Αθήνας του 19ου αιώνα*. Αθήνα: Ίων.

Αναστασόπουλος, Γ. (2007). Η Ουνέσκο και η Ελλάδα. *Τετράδια πολιτισμού*. 1, (1), 37-47.

Αρβανιτίδου, Α. (2006). *Συνάντηση με τους πολιτισμούς στον κόσμο : περιήγηση στα μνημεία της φύσης και των ανθρώπων σε πρώτο πρόσωπο*. Αθήνα: Σταμούλης.

Βακαλόπουλος, Α. Ε. (1983). *Ιστορία της Θεσσαλονίκης: 316 π.Χ.-1983*. Θεσσαλονίκη: [Τυπογραφείο Αλτιντζή].

Βακαλόπουλος, Α., (1958). Υπήρξε επί Τουρκοκρατίας Μητροπολιτικός Ναός ο Αγ. Γεώργιος (Rotonda) και τότε; *Μακεδονικά* 4. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Βαρβιτσιώτης, Ι. (2005). *Πολιτιστική φωτογραμμετρία*. Αθήνα: Εκδόσεις Μίλητος.

Βλάχου, Ε. (2001). Επικοινωνώντας με τους επισκέπτες: Δύσκολη δουλειά αλλά κάποιος πρέπει να την κάνει (και στη Ελλάδα!). Σε Μ. Σκαλτσά (Επιμ.), *Η μουσειολογία στον 21ο αιώνα. Θεωρία και πράξη*. (σ. 61-65). Θεσσαλονίκη: Εντευκτήριο.

Βουδούρη, Δ. (1992). *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Γιαννούτσου, Ν. (2011). Αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών με στόχο τη μάθηση σε χώρους πολιτισμού: μία κριτική θεώρηση επιλεγμένων παραδειγμάτων *Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση* 4, (1-3). Ανακτήθηκε 26 Ιανουαρίου, 2021, από <http://earthlab.uoi.gr/ojs/thete/index.php/thete/article/view/112>.

Δήμος Θεσσαλονίκης (2017). *Ροτόντα – Πλ. Αγίου Γεωργίου Μεταβυζαντινά Μνημεία*. Ανακτήθηκε 12 Απριλίου, 2021, από <https://thessaloniki.gr/locations/%cf%81%ce%bf%cf%84%cf%8c%ce%bd%cf%84%ce%b1-unesco/>.

elculture.gr. (2016). *Crowdfunding στην Ιταλία για τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των σπουδαίων μνημείων Η ομάδα LoveItaly! προτείνει μια εναλλακτική λύση για τη*

διάσωση των μνημείων της χώρας. Ανακτήθηκε 19 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.elculture.gr/blog/article/loveitaly-crowdfunding/>.

Επιτροπή Ερευνών ΑΠΘ. (2014, 9 Οκτωβρίου). Διεθνής διάκριση για τις παρεμβάσεις στο μνημείο της Ροτόντας. Ανακτήθηκε 5 Απριλίου, 2021, από <https://www.rc.auth.gr/Announcement/Details/Item/9457?ReturnToPage=2&PageSize=3>.

Ευρωπαϊκή Ένωση. ([χ.χ.]). Πολιτισμός. Ανακτήθηκε 20 Ιανουαρίου, 2021, από https://ec.europa.eu/regional_policy/el/policy/themes/culture/.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Europe For Culture. (2017). 2018 Ευρωπαϊκό Έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ανακτήθηκε 21 Ιανουαρίου, 2021, από https://www.culture.gov.gr/DocLib/EEPK_2018_liga_logia.pdf.

Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων. (2013). Η Ροτόντα (ναός Αγίου Γεωργίου). Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2021, από <http://exploringbyzantium.gr/EKBMM/Page?name=monument&lang=gr&id=5&sub=637&sub2=132&template=accessible>.

Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου. (2004). Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο: πρακτικά συνεδρίου 3-4 Ιουνίου 2003, Αθήνα. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Εφημερίς της κυβέρνησεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (10 Φεβρουαρίου, 1981). Νόμος 1126/1981 : Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 23ην Νοεμβρίου 1972 δια την προστασίαν της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Ανακτήθηκε 30 Ιανουαρίου, 2021, από http://www.et.gr/idoscs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFvXEK2SZLJBHdtvSoClrL8EhFB1EBb5qvtI19LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsluV-nRwO1oKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijPQeilZ8ZX2TYxURYhXDpeSUqEDnMAKP7ub5Fp266Ckk.

Εφημερίς της κυβέρνησεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (28 Ιουνίου, 2002). Νόμος 3028/2002 : Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ανακτήθηκε 30 Ιανουαρίου, 2021, από http://www.et.gr/idoscs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHghqNAYvmYB3dtvSoClrL8LNomXabbWrx5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIIdQ163nV9K--td6SluVWSs6h4627i_86_fQ-VAcgRgusWh7_x9eM53OZe9gJI.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. (2021). Αψίδα του Γαλερίου ο διάκοσμος. Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2021, από: <http://galeriuspalace.culture.gr/mnimeia/kamara/>.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. (2021). *Περιγραφή - Αρμοδιότητες*. Ανακτήθηκε 8 Μαΐου, 2021, από <https://www.culture.gov.gr/el/ministry/SitePages/viewyphresia.aspx?iID=1688>

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. (2021). *Γαλεριανό Συγκρότημα. Ειδήσεις / Εκδηλώσεις / Βίντεο*. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου, 2021, από <http://galeriuspalace.culture.gr/events/>.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. (2021). *Γαλεριανό Συγκρότημα. Η ανασκαφή*. Ανακτήθηκε 17 Μαΐου, 2021, από <http://galeriuspalace.culture.gr/anaskafi/>.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, Ελλάδα. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Μισαηλίδου-Δεσποτίδου, Β., & Αθανασίου, Φ. (2013). *Γαλεριανό συγκρότημα: μια εικονική περιήγηση στην αυτοκρατορική κατοικία της Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. (2021). *Γαλεριανό Συγκρότημα. Η εκπαίδευση / ψηφιακές εφαρμογές / MIT*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από <http://galeriuspalace.culture.gr/ekpaideusi/psifiakes-efarmoges/mit/>.

Ζαφείρης, Χ. (2016, 13 Φεβρουαρίου). Τα βυζαντινά μνημεία της UNESCO στην πόλη μας. *thessmemory*. Ανακτήθηκε 18 Απριλίου, 2021, από: <https://www.thessmemory.gr/%CE%B2%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7/%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-unesco-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7-2-%CF%84%CE%B1-%CE%B2%CF%85/>.

Ζαφείρης, Χ. Ν. (2017). *Θεσσαλονίκη: η παρουσία των απόντων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Ζαχαριάδης, Γ. (2009, 16 Φεβρουαρίου). Σχολικές εκδρομές χωρίς σύνορα. *Τα νέα*. Ανακτήθηκε 12 Ιανουαρίου, 2021, από: <https://www.tanea.gr/2009/02/16/greece/sxolikes-ekdromes-xwris-synora/>.

Ζορμπά, Μ. (2008, 24 Νοεμβρίου). Σε τι χρειάζεται η πολιτιστική πολιτική;. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε 24 Φεβρουαρίου, 2021, από: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/se-ti-xreiazetai-i-politistiki-politiki/>

Ζορμπά, Μ. (2014). *Πολιτική του πολιτισμού : Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Πατάκης.

Ζορμπά, Μ. (9 Οκτωβρίου, 2018). *Στρατηγικοί Στόχοι για τον Σύγχρονο Πολιτισμό*. Ανακτήθηκε 30 Ιανουαρίου, 2021, από [https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=2412\](https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=2412).

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και το νέο σχέδιο οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού. Αθήνα, Ε., Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων, & Κόμβου, Μ. (2005). *Ημερίδα με θέμα: η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και το νέο σχέδιο οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού : Πέμπτη 14 Απριλίου 2005*. Αθήνα: Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων.

Θεοχαρίδου, Κ. (1992). Η Ροτόντα της Θεσσαλονίκης. Νέα στοιχεία και αποσαφηνίσεις με αφορμή τις αναστηλωτικές εργασίες. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, Περίοδος Δ (16)*. 57-76.

Θεσσαλονίκη: Η Ροτόντα ανοίγει τις πύλες της στο κοινό - Δωρεάν είσοδος. (2019, 14 Ιουνίου). *Typosthes*. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου, 2021, από: https://www.typosthes.gr/thessaloniki/187568_thessaloniki-i-rotonta-anoigei-tis-pyles-tis-sto-koino-dorean-eisodos

Τδρυμα Μαριάννα Β. Βαρδινογιάννη. ([χ.χ.]). *Η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς*. Ανακτήθηκε 27 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.mvvfoundation.gr/el/%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9/>.

Τδρυμα Μαριάννα Β. Βαρδινογιάννη. (23 Μαρτίου, 2011). *Πολιτιστική Κληρονομιά-Κλιματική Αλλαγή-Ο Ρόλος του Εκπαιδευτικού Παρουσίαση του βιβλίου «Η χώρα των δυο ήλιων»*. Ανακτήθηκε 12 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.mvvfoundation.gr/el/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC-%CE%BA%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%BB/>.

Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών. (2021). Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου (Ροτόντα). Ανακτήθηκε 17 Απριλίου, 2021, από http://www.religiousgreece.gr/mnemeia-unesco/-/asset_publisher/F5tWoCMp8k2H/content/i-n-agiou-georgiou-rotonta-.

Ισούκης, Μ. (17 Σεπτεμβρίου, 2020). *UNESCO: Τα κριτήρια επιλογής των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς*. Ανακτήθηκε 25 Ιανουαρίου, 2021, από <https://ecopress.gr/unesco-ta-kritiria-epilogis-gia-ta-mnimeia-pagkosmias-klironomias/>.

Καγιαδάκη, Μ. (2012). Εκθέσεις-Εκδηλώσεις-Συνεργασίες-Εκπαιδευτικές δραστηριότητες-Δράσεις προβολής και προσέγγισης του κοινού. *Αρχαιολογικόν δελτίον 67, Χρονικά Β' (2)*, σ.488-490.

Καγιαδάκη, Μ. (2013). Εκθέσεις-Εκδηλώσεις-Συνεργασίες-Εκπαιδευτικές δραστηριότητες-Δράσεις προβολής και προσέγγισης του κοινού. *Αρχαιολογικόν δελτίον 68, Χρονικά Β' (2)*, σ.591-592.

Καγιαδάκη, Μ. (2014a). Η διασύνδεση τεχνών και εκπαίδευσης μέσα από την αξιοποίηση των μνημείων της Θεσσαλονίκης. *Στο Η Σύνοδος των Τεχνών στο σημερινό σχολείο: Επιστημονική Διημερίδα, 31 Μαΐου-1 Ιουνίου 2014: Πρακτικά (σ. 391-400)*. Νέα Χηλή, Αλεξανδρούπολη: Σχολή Επιστημών Αγωγής, Δ.Π.Θ.

Καγιαδάκη, Μ. (2014b). Εκθέσεις-Εκδηλώσεις-Συνεργασίες-Εκπαιδευτικές δραστηριότητες-Δράσεις προβολής και προσέγγισης του κοινού. *Αρχαιολογικόν δελτίον 69, Χρονικά Β' (2)*, σ.2024-2026.

Καγιαδάκη, Μ. (2015). Εκθέσεις-Εκδηλώσεις-Συνεργασίες-Εκπαιδευτικές δραστηριότητες-Δράσεις προβολής και προσέγγισης του κοινού. *Αρχαιολογικόν δελτίον 70, Χρονικά Β' (2)*, σ.937-940.

Καγιαδάκη, Μ. (2018). Ι. Δράσεις-Εκδηλώσεις. Στο Γ. Σκιαδαρέσης & Σ. Βασιλειάδου (Επιμ.), *Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης 2018*. (σ. 141-158). Θεσσαλονίκη: Πεταλωτή Ο.Ε.

Καζαμία-Τσέρνου, Μ. (2009). *Μνημειακή τοπογραφία της Χριστιανικής Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γράφημα.

Καζιάνης, Α. (2007). *Αθήνα - Ρώμη βίοι παράλληλοι*. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός.

Καραϊσκού, Β. (2013.). *Χρήσεις και καταχρήσεις του πολιτισμού : Ελλάδα, 1974-2010*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Καρακιουλάχ, Θ. (2017, 5 Μαΐου). Ροτόντα: Για 1742 χρόνια σύμβολο της Θεσσαλονίκης. *Thessnews*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από <https://www.thessnews.gr/article/33963/rotonta-gia-1742-chronia-symbolo-tis-thessalonikis>.

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. (2008). *Πάνθεο*. Ανακτήθηκε 5 Απριλίου, 2021, από https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%AC%CE%BD%CE%B8%CE%B5%CE%BF.

Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών. (1992). *Πολιτιστική ανάπτυξη*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Κόκκινος, Χ. (2004). *Η τεχνολογία συνδρομητής του πολιτισμού; : η πολιτιστική κληρονομιά και το πλαίσιο προστασίας της*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κόνσολα, Ν. (1995). *Η Διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κόνσολα, Ν. (2006). *Πολιτιστική ανάπτυξη και πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Ε., & Τούρτα, Α. Γ. (1997). *Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*. Αθήνα: Κάπον.

Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Ε., Μαυροπούλου-Τσιούμη, Χ., & Μπακιρτζής, Χ. Ν. (2012). *Ψηφιδωτά της Θεσσαλονίκης: 4ος-14ος αιώνας*. Αθήνα: Καπόν.

Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης (2020, 18 Μαΐου). *Η Κ.Ο.Θ. στα μνημεία της πόλης κατά την Διεθνή Ημέρα Μνημείων*. Ανακτήθηκε 17 Μαΐου, 2021, από: <https://www.tsso.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=6&eventid=174191>.

Κωνσταντάτου, Ε. (2014, 8 Οκτωβρίου). Διεθνής διάκριση για την προσβασιμότητα στο μνημείο της Ροτόντας. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από <https://www.tovima.gr/2014/10/08/society/diethnis-diakrisi-gia-tin-prosbasimotita-sto-mnimeio-tis-rotontas/>

Λάββας, Γ. (2010). *Ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης*. Αθήνα: Μέλισσα.

Μαρινάκη, Τ. (2019, 22 Νοεμβρίου). OPEN HOUSE | 23-24 Νοεμβρίου, Θεσσαλονίκη. *Archisearch.gr*. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου, 2021, από: <https://www.archisearch.gr/calendar-of-events/open-house-thessaloniki-2019/>.

Μάστορα, Π. & Μότσιανος Ι. (2011). *Περί ύλης, σχήματος και λειτουργίας των φωτιστικών με αφορμή απεικονίσεις τους σε μνημεία της ύστερης αρχαιότητας*. Στο Μότσιανος, & Μπίντση, *Μια ιστορία από φως στο φως: κατάλογος έκθεσης = Light on light: an illuminating* Διπλωματική Εργασία

story: exhibition catalogue. (σ. 129-138). Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού : Λαογραφικό & Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας - Θράκης.

Μάστορα, Π. (2010). Ο ψηφιδωτός διάκοσμος στις φωτιστικές θυρίδες της Ροτόντας Θεσσαλονίκης. *Αρχαιολογική Εφημερίς*, Περίοδος Πέμπτη (149). 83-107.

Μάστορα, Π. (2016). Το μαυσωλείο του Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη. *Διακλαδική Επιθεώρηση* 14, 36. Ανακτήθηκε 25 Απριλίου, 2021, από <https://www.adispo.mil.gr/sites/adispo.mil.gr/files/magazine36.pdf>.

Μάστορα, Π. (2016, Νοέμβριος 13). Και πάλι η Ροτόντα και τα ψηφιδωτά της. *Μακεδονία της Κυριακής*. Ανακτήθηκε 12 Απριλίου 2021 από: <https://www.makthes.gr/kai-pali-i-rotonta-kai-ta-psifidota-tis-138672>.

Μάστορα, Π. (2018). *Η Γαλλική Στρατιά της Ανατολής στη Ροτόντα: αρχαιολογική έρευνα ή επέλαση στην αρχαιολογία της Θεσσαλονίκης; Νέες εκτιμήσεις. Διεθνής Διημερίδα στο πλαίσιο της έκθεσης «Στη δίνη του Μεγάλου Πολέμου: Η Θεσσαλονίκη της Στρατιάς της Ανατολής (1915-1918)»*, Θεσσαλονίκη 29-29 Σεπτεμβρίου 2018, (σ.214-224). Θεσσαλονίκη: Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού.

Μάστορα, Π. (2019). Ο Επίσκοπος Αρίσταρχος στα ψηφιδωτά της Ροτόντας Θεσσαλονίκης. Στο Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο «Βυζαντινή Μακεδονία», Θεσσαλονίκη 14-15 Μαΐου 2016 (σ.683-706). Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Μνημεία της Θεσσαλονίκης (2000). Θεσσαλονίκη: Βιβλ. Μόλχο.

Μοίρα, Π. (2019). *Θρησκευτικός τουρισμός και προσκόνημα : πολιτικές - διαχείριση - αειφορία*. Αθήνα: Φαίδιμος.

Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ελλάδας στην Ουνέσκο. (2015a). *Η Ουνέσκο και ο ρόλος της*. Ανακτήθηκε 20 Μαΐου, 2021, από <https://www.mfa.gr/missionsabroad/unesco/greece-in-organization/unesco-kai-rolos.html>.

Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ελλάδας στην Ουνέσκο. (2015b). *Δραστηριοποίηση Ελλάδας στην Ουνέσκο*. Ανακτήθηκε 20 Μαΐου, 2021, από <https://www.mfa.gr/missionsabroad/unesco/greece-in-organization/drasteriopoiese-elladas-sten-unesco.html>

Μουσείο Ακρόπολης. (2018). *Ψηφιακό Μουσείο*. Ανακτήθηκε 28 Ιανουαρίου, 2021, από <https://theacropolismuseum.gr/psifiako-mouseio>.

Μουτσόπουλος, Ν. Κ., & Κατσαρός, Β. (2013). *Η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη: αρχαιολογική έρευνα και αναστήλωση του μνημείου*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Μπακιρτζής Χ. & Μάστορα, Π. (2016). Σχετίζονται τα ψηφιδωτά της Ροτόντας Θεσσαλονίκης με τη μετατροπή της σε χριστιανικό ναό; *Προθήκη : δελτίον βελτιώσεως*, 1 (1). 26-34.

Μπιτσάνη, Ε. (2004). *Πολιτισμική διαχείριση & περιφερειακή ανάπτυξη : σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής & πολιτιστικού προϊόντος*. Αθήνα: Διόνικος.

Μπούνια, Α. (2015). Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: Δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα. Σε Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σ. 129-150). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Μυρτσιώτη, Γ. (2015, 18 Οκτωβρίου). Η Ροτόντα γίνεται πάλι πηγή ζωής. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από: <https://www.kathimerini.gr/life/city/834943/i-rotonta-ginetai-pali-pigi-zois/>.

Νικονάνου, Ν. (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε 8 Φεβρουαρίου, 2021, από ΚΑΛΛΙΠΟΣ Δικτυακός τόπος: <http://hdl.handle.net/11419/712>.

Παζαράς, Θ. (1998). *Η ροτόντα του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.

Παπανικολάου, Π. (2017). *Μουσεία, μνήμη και κληρονομιά στην Ελλάδα : η Πολιτιστική Ολυμπιάδα 2004*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Παπούλιας, Β. (2018). *Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς στην Ελλάδα : σύγχρονες προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πάπυρος (Φίρμα). ([2000-2001]). *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*. [Αθήνα]: Πάπυρος.

Παυλογεωργάτος, Γ. (2003). *Διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Ποια ελληνικά μνημεία περιλαμβάνονται στη λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς (2016). Ανακτήθηκε 11 Μαΐου, 2021, από <https://www.ellines.com/specials/26068-poia-ellinika-mnimeia-perilambanontai-sti-lista-pagkosmias-klironomias/>.

Πουλοπούλου, Κ. (2020, 23 Δεκεμβρίου). Μυσταγωγία! Στις οθόνες μας η ατμοσφαιρική συναυλία του Δημήτρη Μαραμή μέσα από την Ροτόντα στη Θεσσαλονίκη. *iefimerida*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από: <https://www.iefimerida.gr/politismos/synaylia-dimitri-marami-mesa-apo-ti-rotonta>.

Ρουμπέκα, Κ. (24 Μαΐου, 2013). *Ραφαήλ Σάντσιο - Raffaello Sanzio ή Santi (Μέρος Δ')*. Ανακτήθηκε 10 Μαρτίου, 2021, από <http://www.artmag.gr/art-history/artists-faces/item/4511-raffaello-sanzio-santi-meros-d>.

Στεφανίδης, Μ. (2004). *Ο πολιτισμός στην εποχή της μελαγχολίας*. Αθήνα: Αντί-Πολύτυπο.

Στυλιανίδου, Δ. (30 Ιουνίου, 2019). *Ρώμη- Οι άνθρωποι, τα κτίρια, οι γέφυρες!*. Ανακτήθηκε 5 Απριλίου, 2021, από <https://parallaximag.gr/taxidi/next-top-travel-romi-oi-anthropoi-ta-ktiria-oi-gefseis>.

Σύκα, Γ. (2018, 23 Ιουνίου). Η πολιτιστική κληρονομιά ως ένα εργαλείο ανάπτυξης. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 26 Φεβρουαρίου, 2021, από: <https://www.kathimerini.gr/culture/arts/971170/i-politistikiki-klironomia-os-ena-ergaleio-anaptyxis/>.

Συκκά, Γ. (2008, 5 Απριλίου). Φιλικά και οικεία μουσεία θέλει το κοινό. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 12 Ιανουαρίου, 2021, από: <https://www.kathimerini.gr/society/318365/filika-kai-oikeia-moyseia-thelei-to-koino/>.

Συκκά, Γ. (2016, 9 Νοεμβρίου). «Κάψε όλα τα χαρτιά εκτός από εκείνα για τη Ροτόντα». *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από: <https://www.kathimerini.gr/culture/arts/882721/kapse-ola-ta-chartia-ektos-apo-ekaina-gia-ti-rotonta/>.

Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων, (2007). *Το παρόν και το μέλλον των μνημείων μας: πολιτιστική κληρονομία και Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης η προσφορά της αρχαιολογικής υπηρεσίας στην κοινωνία των πολιτών*. Θεσσαλονίκη: Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων.

Μουσικό Σχολείο Θεσσαλονίκης. (2016, 15 Δεκεμβρίου). *Συναυλία Χορωδίας Μουσικού Σχολείου Θεσσαλονίκης. Ροτόντα*. Ανακτήθηκε 19 Μαΐου, 2021, από: <https://msth.gr/drastiriotites/ekdiloseis/ekdiloseis-2016-2017/22-12-2016-rotonda/>.

Ταμπάκη, Σ. (2011). *Η πολιτιστική μας κληρονομιά σήμερα : μνημεία, μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι για τους εκπαιδευτικούς*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αθανασίου Αλτιντζή.

Τασσιάς, Ι. (1995). *Ο Άγιος Γεώργιος Ροτόντα*. Θεσσαλονίκη: [χ.ο.].

Τασσιάς, Ι. Χ. (1998). *Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου (Ροτόντα): Κατάθεση-Μαρτυρία*. Θεσσαλονίκη: έκδοσις Ι. Ν. Αγ. Γεωργίου Ροτόντα.

Τασσιάς, Ι. Χ., & Ντότσικα, Α. Π. (2016). *Ο αυτοκρατορικός & παλαιός Μητροπολιτικός Ναός της Θεσσαλονίκης: Ι. Ναός των Αρχαγγέλων - Αγ. Γεωργίου Ροτόντα*. Θεσσαλονίκη: Γιαχούδη.

Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηπείρου. Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής. (2007). *Πολιτισμός : θεσμοί & διαχειρίσεις : τα κείμενα*. Άρτα: ΤΕΙ Ηπείρου. Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής.

Τουλουμάκος, Ι. (2002). *Πολιτιστική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα*. Θεσσαλονίκη: Ελληνική Επιστημονική Εταιρεία.

Τρόβα, Ε. (2018). *Η πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης : έννοια και περιεχόμενο με αφορμή την ανακήρυξη του 2018 ως ευρωπαϊκού έτους πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Τροβά, Ε., (2016). *Υπόθεση Ροτόντα: η επισκεψιμότητα των μνημείων*. Ανακτήθηκε 20 Μαΐου 2021 από <https://nomika-nea.gr/%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CF%81%CE%BF%CF%84%CF%8C%CE%BD%CF%84%CE%B1-%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%88%CE%B9%CE%BC%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD/>

Υπουργείο Αθλητισμού και πολιτισμού. (2012). *Μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς*. Ανακτήθηκε 16 Φεβρουαρίου, 2021, από <http://odysseus.culture.gr/h/2/gh21.html>.

Υπουργείο Αθλητισμού και πολιτισμού. (2021,). *Ροτόντα, Θεσσαλονίκη Πληροφορίες*. Ανακτήθηκε 31 Μάιου, 2021, από http://odysseus.culture.gr/h/2/gh255.jsp?obj_id=1812.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού .(2020).*Πράσινες πολιτιστικές διαδρομές στα Ελληνικά μνημεία της UNESCO [pdf]*. Ανακτήθηκε από: <https://www.culture.gov.gr/DocLib/%CE%A0%CF%81%CE%B1%CC%81%CF%83%CE%B9%CE%BD%CE%B5%CF%82%20%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CC%81%CF%82%20%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B5%CC%81%CF%82%20%CF%83%CF%84%CE%B1%20%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CC%81%20%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%B9%CC%81%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20UNESCO.pdf>.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2000). *Πολιτιστική κληρονομιά : επιστροφή και παράνομη διακίνηση*. Αθήνα: Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Ξένων Σχολών.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2019). *Πολιτιστική χορηγία*. Ανακτήθηκε 26 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2636>.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (25 Αυγούστου, 2016). Ελληνικά μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Ανακτήθηκε 25 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/9685979.pdf>.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2012). *Ροτόντα, Θεσσαλονίκη περιγραφή*. Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2021, από http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1812.

Φεσσά-Εμμανουήλ, Ε. (1978). *Πολιτιστική Ανάπτυξη : Νέα Πολιτική Ευθύνη στον Ελληνικό Χώρο*. Αθήνα: Ολκός.

Φέσσα-Εμμανουήλ, Ε. (1978.). *Το πρόβλημα της πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα*. Αθήνα: [χ.ο.].

Χασιώτης, Ι. (1997). *Τοις Αγαθοίς Βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη: ιστορία και πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Χατζηανδρέου, Κ. (13 Ιουλίου, 2020). *Πολιτισμική Κληρονομιά: Παρελθόν – Παρόν – Μέλλον*. Ανακτήθηκε 20 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.hellenicculturaldiplomacy.com/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B5%CE%BB%CE%B8%CF%8C%CE%BD-%CF%80%CE%B1/>.

Χονδρογιάννης, Σ. (2021). *Ροτόντα, ο διάκοσμος*. Ανακτήθηκε 12 Απριλίου, 2021 από: <http://galeriuspalace.culture.gr/mnimeia/rotonta/>

Χουρμουζιάδη, Α. (2015). Η παιδαγωγική του μουσειακού χώρου. Σε Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σ. 175-195). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Χριστογιάννης, Γ. (2006). *Ελληνική πολιτιστική διπλωματία*. Αθήνα: Έλλην.

Academy of Athens. (2019). *Addressing climate change impacts on cultural and natural heritage*. Ανακτήθηκε 17 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://ccich.gr/>.

Armstrong, R. (2012). *The concrete revolution*. Ανακτήθηκε 17 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://uh.edu/engines/epi2810.htm>.

Bernard, E. ([χ.χ.]). *Accessible Rome*. Ανακτήθηκε 14 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.romewise.com/accessible-rome.html>.

Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο : μουσεία και επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Borko, A. (1996). *Cultural Policy in Italy*. Ανακτήθηκε 21 Ιανουαρίου, 2021, από <http://www.wwcd.org/policy/clink/Italy.html#HOW>.

Bowersock, G. (20 Ιουλίου, 1998). *Hadrian Roman emperor*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2021, από <https://www.britannica.com/biography/Hadrian/additional-info#history>.

Buchholz, K. (26 Νοεμβρίου, 2020). *UNESCO WORLD HERITAGE Where UNESCO World Heritage is Located*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2021, από <https://www.statista.com/chart/23622/unesco-world-heritage-by-country/>.

Cartwright, M. (9 Απριλίου, 2018). *Pantheon*. Ανακτήθηκε 15 Μαρτίου, 2021, από <https://www.ancient.eu/Pantheon/>.

Cattani, P. (1972). *La Rotonda e i mosaici di San Giorgio a Salonicco*. Bologna: R. Patron.

Cityportal. (7 Οκτωβρίου, 2020). *Ροτόντα Θεσσαλονίκη*. Ανακτήθηκε Μαΐου, 2021, από <https://cityportal.gr/place/rotonta-thessalonikh-196827-1351-1072-0/>.

Connolly, P. & Dodge, H. (2011). *Η αρχαία πόλη : η ζωή στην αρχαία Αθήνα και στη Ρώμη*. Αθήνα: Πατάκης.

Cronologia. (2000). *L'anno 123 Il Pantheon degli Dei a Roma*. Ανακτήθηκε 8 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.cronologia.it/storia/annol23.htm>.

Cultrera, G. (1929). *Apollodoro di Damasco*. Ανακτήθηκε 24 Φεβρουαρίου, 2021, από [https://www.treccani.it/enciclopedia/apollodoro-di-damasco_\(Enciclopedia-Italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/apollodoro-di-damasco_(Enciclopedia-Italiana)/).

Encyclopaedia Britannica. (20 Ιουλίου, 1998). *Battle of Actium ancient Roman history*. Ανακτήθηκε 24 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Actium-ancient-Roman-history>.

Encyclopedia Britannica. (20 Ιουλίου, 1998). *Pantheon building, Rome, Italy*. Ανακτήθηκε 9 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.britannica.com/topic/Pantheon-building-Rome-Italy>.

EXtension of POtentiality of Adriatic UNESCO Sites. (2016). *Σχεδιασμός της διαχείρισης των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO*. Ανακτήθηκε 31 Ιανουαρίου, 2021, από https://www.expoaus.org/upload/novosti/publication_expoaus_grcka_web_11170.pdf.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. [ΕΦΑΠΟΘ]. (2017, 13 Απρ.). *Ροτόντα - ROTUNDA! [ταινία]*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από <https://www.youtube.com/watch?v=h8aGl9g0MdY&t=63s>.

Fife, S. (18 Ιανουαρίου, 2012). *Augustus' Political, Social, & Moral Reforms*. Ανακτήθηκε 9 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.worldhistory.org/article/116/augustus-political-social-moral-reforms/>.

Garosi, I. (20 Μαρτίου, 2020). *Rock Drawings of Valcamonica*. Ανακτήθηκε 9 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.worldhistory.org/article/1526/rock-drawings-of-valcamonica/>.

Green Lane. (30 Ιουλίου, 2019). *Γιατί πρέπει να γνωρίζετε για το Πάνθεον στη Ρώμη*. Ανακτήθηκε 12 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.greelane.com/el/%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B5%CF%82/%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%84%CE%AD%CF%87%CE%BD%CE%B5%CF%82/influential-architecture-of-the-pantheon-177715>.

Harris, B. (2012). *The Pantheon, Rome, c. 125*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2021, από <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/ancient-mediterranean-ap/ancient-rome/v/the-pantheon-rome-c-125>.

Historical Quest. (1997). *Ο Νεοκλασικισμός στην Ευρώπη*. Ανακτήθηκε 12 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.historical-quest.com/el/histquest/422-o-neoklasikismos-stin-eurwpi.html>.

History.com. (21 Αυγούστου, 2018). *Pantheon*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2021, από <https://www.history.com/topics/ancient-greece/pantheon>.

ICOMOS. ([χ.χ.]). *H@R! : Heritage at Risk Italy*. Ανακτήθηκε 16 Φεβρουαρίου, 2021, από https://www.icomos.org/risk/world_report/2000/italy_2000.htm.

Istituto della Enciclopedia Italiana. ([χ.χ.]). *Magna Mater*. Ανακτήθηκε 16 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.treccani.it/enciclopedia/magna-mater/>.

Italian Museums News and Booking Guide. (26 Οκτωβρίου, 2017). *The Pantheon in Rome*. Ανακτήθηκε 23 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://news.italy-museum.com/the-pantheon/>.

Kagiadaki, M. (2013). *Heritage management: using monuments for contemporary cultural activities*. In Meghan Bowe, *Heritage studies: stories in the making* (p. 115–138). Newcastle upon Tyne; Cambridge Scholars Pub.

Khaled, D. (21 Νοεμβρίου, 2016). *The pantheon*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2021, από https://www.researchgate.net/profile/Khaled-Dewidar/publication/310597898_The_Pantheon/links/5832c05808ae004f74c32e49/The-Pantheon.pdf.

Kiilerich, B., & Torp, H. (2017). *Η Ροτόντα της Θεσσαλονίκης και τα ψηφιδωτά της*. Αθήνα: Καπόν.

La Regina, A. (επιμ.) (1999). *L'arte dell'assedio di Apollodoro di Damasco*. Milano: Electa.

Leask, A. (επιμ.) (2006). *Managing world heritage sites*. Amsterdam: Elsevier/BH.

Lutz, G. (2000). *Urbano VIII*. Ανακτήθηκε 12 Απριλίου, 2021, από https://www.treccani.it/enciclopedia/urbano-viii_%28Enciclopedia-dei-Papi%29/.

MacDonald, W. (2002). *The Pantheon: design, meaning, and progeny*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Macpherson, R. ([χ.χ.]). *Pantheon, Piranesi in Rome*. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου, 2021, από <http://omeka.wellesley.edu/piranesi-rome/exhibits/show/pantheon/piranesi-s-pantheon>.

Mastora, P. (2019). The virtual lighting of the Rotunda's Mosaics. Στο Μότσιανος, & Garnett, *Glass, wax and metal: Lighting technologies in Late Antique, Byzantine and medieval times*. (σ. 217-225). Oxford: Archaeopress Archaeology.

Mastora, P. (2014). The conservation of the mosaics of the Rotunda in Thessaloniki: an act of discovery. Στο D. Michaelides, (επιμ.). *10a Conferenza del Comitato internazionale per la conservazione dei mosaici (ICCM), 20-26 October 2008: Atti del convegno* (σ. 214-224). Palermo: Regione Sicilia, Assessorato dei beni culturali e dell'identità siciliana, Dipartimento dei beni culturali e dell'identità siciliana.

Mentzos, A. (2001). Reflections of the interpretation and dating of the Rotunda of Thessaloniki. *Εγνατία*, 2001 (6), 57-82.

Ministero per i Beni e le Attività Culturali. (2007). *Pantheon: storia e futuro = history and future*. Roma: Gangemi.

Naniopoulos, A., Tsalis, P., Papanikolaou, E., Kalliagra, A. and Kourmpeti, C. (2015), "Accessibility improvement interventions realised in Byzantine monuments of Thessaloniki, Greece", *Journal of Tourism Futures* 1, (3). Ανακτήθηκε 18 Απριλίου, 2021, από <https://doi.org/10.1108/JTF-03-2015-0008>.

National Geographic Society (U.S.). (2010). *Ρώμη : το μεγαλείο*. Αθήνα: National Geographic.

Niglio, O. (2016, 23 Απριλίου). La política cultural en Italia y las innovaciones del siglo XXI The cultural policy in Italy and the innovations of the XXI century *Culturas. Revista de Gestión Cultur* 3, (1). Ανακτήθηκε 25 Ιανουαρίου, 2021, από <https://polipapers.upv.es/index.php/cs/article/view/5271>.

Nuccio, M. (2017). What does a cultural district actually do? Critically reappraising 15 years of cultural district policy in Italy *European Urban and Regional Studies* 24, (4). Ανακτήθηκε 26 Ιανουαρίου, 2021, από https://www.researchgate.net/publication/301858210_What_does_a_cultural_district_actually_do_Critically_reappraising_15_years_of_cultural_district_policy_in_Italy.

Palumbo, J. (16 Νοεμβρίου, 2020). *The Pantheon: The ancient building still being used after 2,000 years*. Ανακτήθηκε 23 Μαρτίου, 2021, από <https://edition.cnn.com/style/article/pantheon-history-test-of-time/index.html>.

Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome. (2018). *The history of Pantheon*. Ανακτήθηκε 9 Μαρτίου, 2021, από <https://www.pantheonroma.com/pantheon-history/>.

Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome. (2020). *Liturgical Life Religious and Special Celebrations at the Pantheon*. Ανακτήθηκε 16 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.pantheonroma.com/celebrations/>.

Pantheon Santa Maria ad Martyres. (1 Δεκεμβρίου, 2016). *La "Stazione pasquale" al Pantheon*. Ανακτήθηκε 6 Απριλίου, 2021, από <https://santamariaadmartyres.wordpress.com/2016/12/01/norme-per-le-visite-turistiche/>.

Pantheon Santa Maria ad Martyres. (20 Οκτωβρίου, 2014). *Settembre organistico al Pantheon*. Ανακτήθηκε 22 Μαρτίου, 2021, από <https://santamariaadmartyres.wordpress.com/2014/10/20/1post/>.

Pantheon. (2018). *Pantheon Basilica of Santa Maria ad Martyres in Rome*. Ανακτήθηκε 13 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.pantheonroma.com/home-live-streaming/>.

Pantheon-rome.com. (2021). *Useful Information about the Pantheon*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.pantheon-rome.com/>.

Parallaxi, (12 Απριλίου, 2018). *Τα μνημεία της Θεσσαλονίκης: Το αναξιοποίητο κεφάλαιο της πόλης*. Ανακτήθηκε 5 Μαΐου, 2021, από <https://parallaximag.gr/parallax-view/ta-mnimeia-tis-thessalonikis-to-anaksiopoiito-kefalaio-tis-polis>

Parallaxi, (21 Μαΐου, 2019). *Μια τελευταία κραυγή για τη γειτονιά της Ροτόντας*. Ανακτήθηκε 15 Μαΐου, 2021, από <https://parallaximag.gr/thessaloniki/mia-teleftaia-kravgi-gia-ti-geitonia-tis-rotontas>.

Parallaxi, (6 Απριλίου, 2019). *10 πράγματα που κάθε Θεσσαλονικιός πρέπει να ξέρει για τη Ροτόντα*. Ανακτήθηκε 5 Μαΐου, 2021, από <https://parallaximag.gr/thessaloniki/10-pragmata-pou-kathe-thessalonikios-prepei-na-kserei-gia-ti-rotonta>.

Parlamento Italiano. (21 Απριλίου, 1998). *Descetero Legislativo 31 Marzo 1998, n112*. Ανακτήθηκε 20 Απριλίου, 2021 από <https://www.parlamento.it/parlam/leggi/deleghe/98112dl.htm>

Passuello, F., & Dissegna, M. G. (1976). *I mausolei imperiali romani, templi del sole: La Rotonda di Tesselonica*. Firenze: Le Monnier.

Piccioni, V. (2020, 12 Σεπτεμβρίου). A Roma tappa della giornata mondiale della scherma: che sfide di fronte al Pantheon. *Gazzetta*. Ανακτήθηκε 27 Ιανουαρίου, 2021, από: <https://www.gazzetta.it/Sport-Vari/12-09-2020/scherma-quante-esibizioni-roma-al-pantheon-3801906569636.shtml>.

Ponzini, D. (2010, 11 Οκτωβρίου). The process of privatization of cultural heritage and the arts in Italy: analysis and perspectives. *International Journal of Heritage Studies* 16, (6). Ανακτήθηκε 25 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13527258.2010.505049>.

Ranogajec, P. (2015). *The Pantheon*. Ανακτήθηκε 15 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/roman/middle-empire/a/the-pantheon>.

Romano Impero. (2020). *Il Pantheon*. Ανακτήθηκε 22 Μαρτίου, 2021, από <https://www.romanoimpero.com/2009/09/il-pantheon.html>.

RomeinGreek.eu. ([χ.χ.]). *Piazza della Rotonda*. Ανακτήθηκε 24 Μαρτίου, 2021, από <https://www.romeingreek.eu/?p=1453>.

Rostovtzeff, M. (1984). *Ρωμαϊκή ιστορία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Royal Academy of Arts. (2020). *Piazza e tempio di Santa Maria della Rotonda gia l'antico Pantheon, 15 October 1693*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2021, από <https://www.royalacademy.org.uk/art-artists/work-of-art/piazza-e-tempio-di-santa-maria-della-rotonda-gia-lantico-pantheon>.

Shirvani Dastgerdi, A. (2020, 5 Φεβρουαρίου). Climate Change and Sustaining Heritage Resources: A Framework for Boosting Cultural and Natural Heritage Conservation in Central Italy *Climate* 8, (2). Ανακτήθηκε 31 Ιανουαρίου, 2021, από <https://www.mdpi.com/2225-1154/8/2/26>.

Sovrintendenza Capitolina ai Beni Culturali. (6 Σεπτεμβρίου, 2020). *La Roma del Belli tra Campidoglio e Pantheon*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2021, από <http://www.sovrintendenzaroma.it/content/la-roma-del-belli-tra-campidoglio-e-pantheon>.

Spinelli, T. (2019, 1 Οκτωβρίου). (Un)-damning Subplots: The Principate of Domitian Between Literary Sources and Fresh Material Evidence *Illinois classical studies* 44, (2). Ανακτήθηκε 15 Απριλίου, 2021, από <https://www.jstor.org/stable/10.5406/illiclasstud.44.2.0242?seq=1>.

Terenzio, A. (1935). *Pantheon*. Ανακτήθηκε 17 Φεβρουαρίου, 2021, από https://www.treccani.it/enciclopedia/pantheon_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

The Globe on Wheels. (22 Δεκεμβρίου, 2017). *Top 10 Wheelchair Accessible Things to Do in Rome, Italy*. Ανακτήθηκε 19 Ιανουαρίου, 2021, από <https://theglobeonwheels.com/2017/12/22/top-10-wheelchair-accessible-things-to-do-in-rome-italy/>.

Ufficio Stampa Mibact. (21 Απριλίου, 2020). *NATALE DI ROMA: PANTHEON SUPERSTAR, IN UN VIDEO RIVIVE UNO DEI PRIMI EFFETTI SPECIALI DELLA STORIA*. Ανακτήθηκε 24 Μαρτίου, 2021, από <https://www.beniculturali.it/natalediroma>.

UNECE. (13 Μαρτίου, 2015). *Air pollution puts cultural heritage at risk*. Ανακτήθηκε 12 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://unece.org/environment/news/air-pollution-puts-cultural-heritage-risk>.

UNESCO. ([χ.χ.]). *Historic Centre of Rome, the Properties of the Holy See in that City Enjoying Extraterritorial Rights and San Paolo Fuori le Mura*. Ανακτήθηκε 5 Απριλίου, 2021, από <https://whc.unesco.org/en/list/91/>.

UNESCO. (1969). *Cultural policy a preliminary study*. Ανακτήθηκε 26 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001173>.

UNESCO. (2017). *What is meant by "cultural heritage"?*. Ανακτήθηκε 19 Ιανουαρίου, 2021, από <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/>.

UNESCO. (2019). *Italy Properties inscribed on the World Heritage List*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2021, από <http://whc.unesco.org/en/statesparties/IT>.

UNESCO. (2021). *Paleochristian and Byzantine Monuments of Thessalonika*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2021, από <http://whc.unesco.org/en/list/456/>.

UNESCO. (2021). *Properties inscribed on the World Heritage List*. Ανακτήθηκε 11 Μαΐου, 2021, από <https://whc.unesco.org/en/statesparties/GR>.

UNESCO. (2021). *What does it mean for a site to be inscribed on the World Heritage List?*. Ανακτήθηκε 16 Φεβρουαρίου, 2021, από <https://whc.unesco.org/en/faq/20>.

UNESCO. (2021). *World Heritage in Danger*. Ανακτήθηκε 31 Ιανουαρίου, 2021, από <https://whc.unesco.org/en/158/>.

UNESCO: Εμβληματικός και διαπολιτισμικός ο χαρακτήρας της Ροτόντας στη Θεσσαλονίκη. (2017, Απρίλιος 3). *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/culture/article/667851/unesco-embvlimatikos-kai-diapolitismikos-o-haraktiras-tis-rotodas-sti-thessaloniki/>.

Vaticano.com. (2015). *Santuario Basilica di Santa Maria ad Martyres o Pantheon - Roma*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2021, από https://www.vaticano.com/turismo/scheda_165_santuario-basilica-di-santa-maria-ad-martyres-o-pantheon.html.

Ward-Perkins, J. (2008). *Architettura Romana*. Milano: Electa.

Webster's World of Cultural Democracy. (1998). *Cultural Policy in Italy*. Ανακτήθηκε 20 Ιανουαρίου, 2021, από <http://www.wwcd.org/policy/clink/Italy.html#HOW>.

Weidenfeld, W. ([χ.χ.]). *Η Ευρώπη από το Α έως το Ω Οδηγός της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. [χ.τ.]: [χ.ε.]. Ανακτήθηκε 20 Ιανουαρίου, 2021, από Εκδόσεις Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Δικτυακός τόπος: https://socialpolicy.ucc.ie/Ato%20Z/pdf/Az_gr.pdf.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ- ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α/ ΠΡΟΦΙΛ ΜΝΗΜΕΙΟΥ – ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι το ιδιαίτερο και μοναδικό προβάλλει το μνημείο αυτό;

Π.Μ. Η αρχική του μορφή σαν το μοναδικό σωζόμενο στρογγυλό κτήριο με μικρές επεμβάσεις μεγαλύτερο του Παναγίου Τάφου με εξαιρετικά ψηφιδωτά μοναδικά στον κόσμο. Η Ροτόντα είναι μωσαϊκό όπως αυτό της Santa Elena στη Ρώμη ένα ακόμη Κωνσταντίνειο μωσαϊκό. Η Ροτόντα είναι μνημείο μοναδικό στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια ενώ τα ψηφιδωτά της είναι μοναδικά από άποψη εικονογραφίας αποπνέουν αγάπη για τον άνθρωπο και πίστη. Η τεχνοτροπία των ψηφιδωτών της που είναι μοναδική δεν σώζεται σε άλλα ψηφιδωτά ενώ η τεχνική τους αρτιότητα είναι μοναδική τόσο στην κοπή των ψηφίδων όσο και στους συνδυασμούς των χρωμάτων. Στην πρώτη γραμμή σε Ρωμαϊκά πρότυπα λεπτεπίλεπτα όπως αυτά της Ροτόντας βρίσκονται μόνο σε δάπεδα όπως εμφανίζονται στην Ανατολίτικη τεχνοτροπία και όχι στο δυτικό κόσμο στη Ρώμη. Έχουν Αλεξανδρινές καταβολές για πρόσωπα ενώ τα χέρια είναι από μικροσκοπικές ψηφίδες αποτέλεσμα πιο περίτεχνων έργων. Στη Ρώμη υπάρχουν μεγαλύτερες ψηφίδες με διαφορετικό αποτέλεσμα. Η εικονογραφία είναι μοναδική. Αρχιτεκτονικά κτίστηκε για να είναι μνημείο και να μνημονεύεται ο αυτοκράτορας εκπρόσωπος του Χριστού επί γης. Μοναδικότητα του μνημείου και η αυθεντικότητα. Παρόλο την αλλαγή χρήσης από μωσαϊκό σε ναό και μετέπειτα σε τζαμί δεν έγιναν εικονογραφικές επεμβάσεις.

2. Πως θα χαρακτηρίζατε την συχνότητα επισκέψεων του μνημείου;

Π.Μ. Από το 1997 πάρα πολύ κόσμο ο οποίος αυξήθηκε μετά το 2015 που η Ροτόντα μπήκε στο πρόγραμμα των τουριστικών γραφείων, σχολεία και μεμονωμένοι επισκέπτες υπήρχαν πάντα. Το 2007-8 το καλοκαίρι καταμετρήθηκαν 100000-150000. Η Ροτόντα είναι το μνημείο με την κορυφαία επισκεψιμότητα.

3. Σε ποιες γλώσσες γίνεται η ξενάγηση στο μνημείο;

Π.Μ. Η ξενάγηση γίνεται όχι από τους αρχαιολόγους αλλά από ξεναγούς σε όλες τις γλώσσες οργανωμένα, σύμφωνα με τα τουριστικά γραφεία.

4. Υπάρχει πρόβλεψη για επίσκεψη ΑμεΑ;

Π.Μ. Ναι πάντα υπήρχε. Το 2011-12 έργο «Προσπέλασις» για ΑΜΕΑ. Πιο πριν υπήρχε ράμπα στη δυτική είσοδο αλλά ποτέ δεν υπήρξαν αρκετά άτομα ΑΜΕΑ, ενώ ήταν ελάχιστοι οι επισκέπτες με κινητικά προβλήματα.

5. Υπάρχει συνεργασία με άλλα μνημεία του ιστορικού κέντρου της πόλης; Και αν ναι με ποια;

Π.Μ. Με όλα τα μνημεία αρμοδιότητας ΕΦΑΠΟΘ. Είχε προταθεί μαζί με τη κ. Βελένη (έφορος αρχαιοτήτων) ένα ενιαίο εισιτήριο για το ανάκτορο του Γαλερίου και τη Ροτόντα αλλά δεν εφαρμόστηκε. Η Ροτόντα είναι συνεχώς ανοιχτή το Γαλεριανό όχι πια. Ο οργανωμένος τουρισμός το βλέπει συχνά σαν σύνολο.

6. Υπάρχει συνεργασία με το δήμο της πόλης;

Π.Μ. Ο Δήμος απλά κάνει αιτήματα καλή συνεργασία σε καθαριότητα καλές σχέσεις και με την πυροσβεστική υπηρεσία.

7. Θεωρείτε ότι το μνημείο βοηθά στην αναβάθμιση της περιοχής που βρίσκεται;

Π.Μ. Η Ροτόντα ανεβάζει την περιοχή στο ιστορικό της κομμάτι. Λόγω του Πανεπιστημίου υπάρχει κακή χρήση του πάρκου πίσω από το μνημείο και υποβάθμιση. Κοινωνικά

φαινόμενα έσπαγαν τα τζαμιά πετούσαν μπουκάλια μπήκαν άθραυστα τζάμια που αντικατέστησαν τα προηγούμενα που απορροφούσαν το φως του ήλιου.

8. Ποια θεωρείτε τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει το μνημείο;

Π.Μ. Δεν έχει ιδιαίτερα προβλήματα γήρανσης και διατήρησης. Χρόνια προβλήματα υγρασίας μιας και το έδαφος είναι υπόγειο το βλέπουμε 1 μέτρο λιγότερο αλλά αντιμετωπίζονται, οι ρύποι καθαρίζονται δεν απειλείται από φυσική φθορά λόγω συντήρησης έχει καλό αερισμό κι είναι φτιαγμένη για την αιωνιότητα.

Β) ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. Υπάρχει στρατηγική πολιτιστική προβολή του μνημείου; Αν ναι με ποιον τρόπο επιτυγχάνεται αυτή;

Π.Μ. Ναι από το υπουργείο. Αποφάσεις μέσω του culture.gr δεν έχει ιστοσελίδα η ίδια αλλά το galleriuspalace. Θα τρέξουν προγράμματα για σύγχρονες εφαρμογές κινητής τηλεφωνίας από μια εταιρεία που θα είναι διαθέσιμη για εκδηλώσεις. Η στρατηγική επικοινωνίας είναι ίση για όλα τα μνημεία.

2. Πως ενημερώνεται το κοινό για εκδηλώσεις και γεγονότα, που λαμβάνουν χώρα στο μνημείο;

Π.Μ. Υπηρεσία δελτίων τύπου, fb, από οργανωτές, δική μας εκδήλωση τα «Ανοιχτά μνημεία», προσκλήσεις. Υπήρχε ενημερωτικό φυλλάδιο και αφίσες των διοργανωτών το οποίο κόπηκε και θα ξαναβγεί. Οι πινακίδες του 2015 πληροφορούν για το μνημείο.

3. Τι είδους εκδηλώσεις πραγματοποιούνται στο χώρο;

Π.Μ. Πολιτιστικές, που αναδεικνύουν το μνημείο.

4. Σε ποιες ομάδες κοινού απευθύνονται; (ευρύ κοινό, ειδικό κοινό, ευπαθείς κοινωνικές ομάδες). Υπάρχουν κάποιες ομάδες που επισκέπτονται συχνότερα το μνημείο; Αν ναι ποιες είναι αυτές;

Π.Μ. Απευθύνεται στους πάντες. Συνεργασία και με πρόσφυγες δράσεις εκπαιδευτικά προγράμματα του 2019. Εκπαιδευτικά προγράμματα για τα ψηφιδωτά κυρίως για σχολεία και μεμονωμένους επισκέπτες η προβολή του μνημείου και τα εκπαιδευτικά προγράμματα ταυτίζονται αφορούν το ευρύ κοινό έχουν εκπαιδευτικό χαρακτήρα και ενημέρωσης των πολιτών.

Συχνότερα τα σχολεία και οι τουρίστες σαν ομάδες.

5. Το μνημείο αξιοποιεί επικοινωνιακά τις Νέες Τεχνολογίες; Υπάρχει δυνατότητα εικονικής ξενάγησης;

Π.Μ. Εικονική ξενάγηση από το galeriuspalace. Για τη Ροτόντα θα υπάρξουν κάποια προγράμματα με εφαρμογές σύγχρονης τεχνολογίας στα μέσα του 2023. Θα γίνουν γραφεία πολυμέσων με virtual reality τώρα γίνονται έργα. Γραμμή της ΕΦΑΠΟΘ όχι σε καρναβάλια ούτε σε εικονικό επίπεδο όχι σε μυθοπλασία. Πρόθεση της υπηρεσίας μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας να βλέπονται τα ψηφιδωτά από κοντά.

6. Τι πιστεύετε ότι θα μπορούσε να ενισχύσει περαιτέρω την προβολή του μνημείου;

Π.Μ. Είναι υπεραρκετή η προβολή του μνημείου και τα προγράμματα, τη Ροτόντα την ξέρουν όλοι. Ο σύλλογος ξεναγών δίνει υλικό και η Ροτόντα με την περιφέρεια ετοιμάζει τη Ροτόντα και τα μνημεία της Θεσσαλονίκης. Είναι το πιο προβεβλημένο μνημείο στα Τουρκικά αλμανάκ.

7. Πώς διαχειρίστηκε το μνημείο επικοινωνιακά το θέμα της πανδημίας του covid-19;

Π.Μ. Το μνημείο ήταν κλειστό, όχι κάτι οργανωμένο υπολειπουργούσε, η υπηρεσία καλύπτει τις τρέχουσες ανάγκες μετά βίας. ΕΣΠΑ ταμείο ανάκαμψης το Μάιο του 2017 η Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης και ο κ. Κανονίδης έκανε άνοιγμα μνημείου με

σπονδυλωτή συναυλία από μνημείο σε μνημείο, μέσω του site της Κρατικής Ορχήστρας έπαιξε ένας τρομπετίστας εκδήλωση στιγμή στον covid σαν ηλεκτρονικό μάθημα.

Γ) ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

- 1. Υλοποιούνται στο μνημείο εκπαιδευτικά προγράμματα και επιμορφωτικές δράσεις; Εάν ναι, απευθύνονται μόνο σε σχολεία;**

Τα ανοιχτά μνημεία για οικογένειες παιδιά, εκπαίδευση στα ψηφιδωτά για σχολεία.

- 2. Υλοποιούνται στο μνημείο εκπαιδευτικά προγράμματα και επιμορφωτικές δράσεις για ειδικές κατηγορίες κοινού (π.χ. ΑμεΑ, πρόσφυγες)**

Π.Μ. Ναι, πρόσφυγες με την ΜΚΟ Ίριδα υπηρεσία με Σύριους πρόσφυγες επιτυχής δράση και με προσωπική συμμετοχή των υπάλληλων.

- 3. Τα προγράμματα /δράσεις πραγματοποιούνται σε τακτική βάση;**

Π.Μ. Παλιά σε τακτική βάση 1997-2001 προγράμματα για να βλέπουν τα ψηφιδωτά στις σκαλωσιές σε μόνιμη βάση για 10 χρόνια μετά το 2015 είναι στα προγράμματα της υπηρεσίας.

- 4. Πώς διαχειρίστηκε το μνημείο εκπαιδευτικά το θέμα της πανδημίας του covid-19;. Πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακές δράσεις και εάν ναι, τι είδους (π.χ. παραγωγή οπτικοακουστικού εκπαιδευτικού υλικού, διαλέξεις, live streaming)**

Π.Μ. Δεν έγινε κάτι ιδιαίτερο. Έτρεξε από το fb της ΕΦΑΠΟΘ οι «ιστορίες της πόλης» αλλά όχι ακόμη για τη Ροτόντα.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.